

**Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií
Štěpán Kliment. Bakalářská práce:**

Ke kořenům jedné rodiny. Problém identity.

**Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Pinc
Praha 2008**

1) Anotace	2
2) Úvod	3
3) teoretické zakotvení bakalářské práce	3 - 15
a) definice identity pomocí primárních a sekundárních pramenů	
b) komentář k četbě	
c) zvolený postup v další práci	
4) Kdo je Alexandr Kliment?	15 - 16
5) Rozhovor s Alexandrem Klimentem	16 - 60
6) Shrnutí rozhovoru a v něm obsažených výpovědí	61 - 65
a) Domov/emigrace	
b) Náboženství/přesah k absolutnu/materialismus a sekularismus	
c) Sociální teorie a vnímání sociálních nepořádků	
7) Závěr	65 - 67
8) Bibliografie	67 - 68

1) Anotace

Tato práce se zabývá tématem identity. Její první část je teoretickým zakotvením diskuse o identitě a vymezením záměru celé práce. Vychází ze čtyř autorů, Jana Assmana, Petera Bergera, Gerarda Van der Leeuwa a E. E. Evans-Pritcharda.

Vlastní náplní práce je komentovaný rozhovor se spisovatelem Alexandrem Klimentem. Rozhovor je veden tématicky, dotýká se Klimentova názoru na identitu, ale hlavně je vzpomínáním na rodinu a její příběhy za posledních osmdesát let. Rozhovor je doplněn o historické údaje, které ho objektivizují, a vsuvky, které vyjadřují názory autora této práce.

Za rozhovorem s Alexandrem Klimentem následuje závěr – několik stran úvah nad rozhovorem a shrnutí. Tyto úvahy se zaměřují na hlavní témata, která vyplývají z rozhovoru a která se týkají vytváření identity jedince i společnosti.

2) Úvod

Má bakalářská práce měla původně být pojednáním o současné židovské identitě. Strávil jsem jeden rok ve Švédsku v Paideie, Evropském institutu pro židovská studia, kde jsme se v rámci různých seminářů zabývali tématem moderní židovské identity. Toto téma mě zaujalo. Začal jsem pročítat materiály, které se problematiky identity dotýkají. Významným způsobem mě ovlivnil Jan Assman svou knihou „Kultura a paměť“¹. Tuto knihu jsem zvolil za teoretický základ své práce. Při jejím čtení jsem došel k názoru, že kolektivní identita, přestože je skutečná a společnosti si ji pomocí různých mnemotechnik udržují, vzniká spojováním identit individuálních, osobních. V tomto názoru mě dále utvrdil Peter Berger, který popisuje ustavení společnosti pomocí tří fází. Nejdříve je společnost ustanovena jedinci, poté se objektivizuje a nakonec zpětně působí na jedince, kteří ji procesem socializace přijímají jako objektivní skutečnost¹.

Fenomenolog Van der Leuw tvrdí, že rekonstrukce příběhu skrze vyprávění vytváří oblast smyslu. Poslechneme-li si vyprávění člověka o něm samém, můžeme lépe chápat smysl, který přikládá svému životu a konání². Jan Assman tvrdí, že délka průměrného lidského života, tedy asi osmdesát let, vytváří oblast komunikativní paměti. Tato paměť v sobě nese důležitou stylizaci událostí, které podává způsobem, jenž má ovlivnit další generace, aby převzaly oblast smysluplnosti tak, jak je chápe nositel této paměti³. Čtvrtým autorem, který mě zaujal, byl E. E. Evans-Pritchard. Tento antropolog pokládal za velmi důležité poznat konkrétní lidi a situace. Neměl rád všeobecné obecné teorie, ale spíše se zaměřoval na důkladné poznání a pochopení konkrétně vymezeného prostředí⁴. Tito čtyři autoři mi poskytli rámec, ve kterém budu ukazovat identitu jako takovou, identitu své rodiny a také identitu společnosti, ve které žiji. Cílem této práce je rekonstrukce životního příběhu mého dědy, spisovatele Alexandra Klimenta⁵, který je jednou částí mozaiky naší kolektivní identity a zároveň o této identitě mnohé vypovídá.

3) Teoretické zakotvení bakalářské práce

3.a. definice identity pomocí primárních a sekundárních pramenů

¹ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. Aula - Křesťanská akademie. Praha. 1994. str. 117 – 136.

² Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.). *Dějiny religionistiky*. Nakladatelství Olomouc. Olomouc. 2001. str. 265 – 266.

³ Jan Assman. *Kultura a paměť*. Nakladatelství Prostor. Praha. 2001. str. 47.

⁴ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“: E. E. Evans-Pritchard*. Oxford University Press. New York. 1996. str. 199 – 227.

⁵ Alexandr Kliment (1929), spisovatel, dramatik a básník. Podrobnější informace viz. oddíl této práce *Kdo je Alexandr Kliment?*

Hledání identity úzce souvisí s pamětí, která umožňuje rekonstruovat prožité události a zároveň je spojovat do smysluplných celků. Paměť se tvoří v určitém kolektivu, který paměti poskytuje referenční rámce, v nichž paměť operuje. Vzpomínání vyžaduje existenci svědectví, které musí vykazovat charakteristickou diferencí oproti současnosti, dnešku⁶. Jan Assman proto rozlišuje mezi **tradicí**, která navozuje zdání plynulého pokračování minulosti do současnosti, a **kulturou vzpomínání**, která má v sobě zlom. Nejcharakterističtější zlomem, ke kterému se vztahuje kultura vzpomínání, je smrt člověka. Vzpomínání na zemřelého se děje v afektu, kulturní formaci a vědomém vztahu k minulosti. Utváření vzpomínky tedy není pouhé předání „objektivních“ faktů, ale naopak je to interakce a komunikace ve společnosti, kterými je vzpomínka vždy podmíněna. Zapomnění pak znamená, že se údaj nevejde do žádného společenského referenčního rámce, a ztrácí tak svou důležitost. Tyto referenční rámce, které vytvářejí společenství (od rodiny až po stát), vypovídají o tom, co je pro ně považováno za smysluplné. Zapomínáme (zpravidla) to, o čem nemůžeme ve společenství hovořit, či na to téma jiným způsobem komunikovat⁷. Assman zavádí dva význačné pojmy – **kolektivní a individuální paměť**⁸. Z pohledu jedince je paměť aglomerát, který vzniká účastí jedince na kolektivní paměti. Pouze činy a vjemy mohou mít individuální povahu, ale paměť je ve skutečnosti specifickým spojením myšlení různých skupin, jejichž jsme součástí.

Vzpomínání se vždy k něčemu váže. To, co je hodno zapamatování, musí mít smysl ve společenské ideové soustavě. Ta pak vytváří **figury vzpomínání**, které mají různé specifické rysy. Za prvé se jedná se o **zhmotnění v prostoru a aktualizaci v čase**⁹. Vzpomínání se váže k určitému místu a okamžiku. Čas vždy prožíváme kolektivně a toto prožívání se zrcadlí například v ustáleném kalendáři nebo v oslavách společných svátků. Za druhé je to **vztah ke skupině**. Skupina si podle Assmana vytváří **kolektivní paměť**, která není libovolně přenosná. Ti, kdo se na kolektivní identitě podílí, patří ke kolektivu. Účastník kolektivní paměti není konkrétní jen v čase a prostoru, ale také ve své identitě. Společenská skupina si uchovává minulost především z hlediska **svébytnosti** – tedy ve vymezení vůči jiným – a **trvání** – vědomí o identitě v průběhu času¹⁰. Třetím aspektem figur vzpomínání je **rekonstruktivita**. Paměť neuchovává ryzí fakta, ale vybavuje si pomocí referenčních rámců. Rekonstruktivita paměti nejen vytváří obraz minulosti, ale také svou interpretací minulosti určuje směr přítomnosti a budoucnosti¹¹.

Téma identity je mimo jiné otázkou filozofickou. Považuji proto za důležité zmínit se o jednom pohledu na zkoumání filozofických fenoménů. Gerardus van der Leeuw byl významný holandský fenomenolog první poloviny dvacátého století. Leeuw se zabýval hlavně fenomenologií náboženství, což je i název jeho nejvýznamnějšího

⁶ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 33.

⁷ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 37.

⁸ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 38.

⁹ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 39.

¹⁰ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 40.

¹¹ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 42.

díla z roku 1933. Určitou zajímavostí je, že Leeuw obdržel v roce 1946 čestný doktorát na Masarykově univerzitě.¹²

Leeuw vysvětluje ve zkratce fungování fenomenologie jako hledání fenoménu, tedy toho, co se vyjevuje. Fenomén podle něj sestává ze tří částí. Za první: je to něco. Za druhé: toto něco se vyjevuje. Za třetí: fenomén je to právě tím, že se vyjevuje. Jedná se o vzájemný vztah subjektu a objektu a jejich sebezjevování. Pokud o tomto sebezjevování hovoříme, jedná se o fenomenologii. Fenomén má tři vrstvy fenomenality – skrytost (která je relativní), své postupné zjevování a průhlednost (která je opět relativní). Tyto tři vrstvy nejsou totožné, ale souvztažné s třemi vrstvami života – prožitkem, rozuměním a dosvědčováním. Fenomenologie je podle Leeuwa snaha o vědecké uchopení vrstev rozumění a dosvědčování. Leeuw usuzuje, že vlastní život je nám vzdálen a nejsme schopni ho uchopit. K jeho zachycení musíme **rekonstruovat** události. Proces rekonstrukce je vlastně slučování jednotlivostí a jejich logicko-kauzálně-abstraktní spojování. Skutečnost je tak smysluplně členěná struktura. Smysl připadá částečně skutečnosti a částečně tomu, kdo skutečnost rekonstruuje. Smysl je nad subjektivitou i objektivitou a vytváří vlastní, třetí oblast.¹³

Fenomenologie se podle Van der Leeuwa dělí do několika stádií, kterými se snaží o rozumění fenoménům:

- 1) **Pojmenování**: tomu, co se zjevuje dáváme jméno.
- 2) **Zapojení fenoménu do vlastního života** – jedná se o prožívání. To, co vnímáme, je vždy náš pohled na fenomén či prožitek.
- 3) Nejzazší hranice prožívání nelze dosáhnout, protože bytí samo je nedosažitelné, proto je potřeba provést akt epoché, **uzávorkování**: Fenomenologie nezkoumá fenomény na jejich pozadí, ale provádí **redukci**. Jinak řečeno, člověk zařazuje věci a události do systému a smysluplnosti. Nejedná se ovšem o samotné věci, ale o to, co se zjevuje.
- 4) Nahlížení sebe-vyjevujícího implikuje **objasnění**, přičemž přípustný je pouze systém srozumitelných souvislostí.
- 5) To vše vede k rozumění. Metafyzické faktum se stává údajem, chaotická skutečnost se stává **manifestací, zjevením**. Věda (Van der Leeuw považuje fenomenologii mimo jiné za vědeckou metodu) je hermeneutika. Nic nevíme, ale možná můžeme něco **chápat** a snad je i možné prozívat hlubším rozumějším pohledem a fenomény prožít¹⁴.

Vrátím se k Assmanově studii, kde má důležitou úlohu čas a jeho prožívání. Assman rozlišuje mezi **dějiny** a **pamětí**. Dějiny se soustřeďují na přelomy a změny a snaží se o objektivní pohled na tok událostí. Rozdílné individuální pohledy na dění se dějiny snaží minimalizovat. To odlišuje dějiny od paměti. Dějinný čas strnule popisuje události a nikdo ho neprožívá. Dějinný popis postrádá duchovní vazby, které spojovaly lidi a události. Dějiny jsou prostorově-chronologickým schématem. To znamená, že si na ně nikdo nevzpomíná a nemají charakter identity. Dějiny začínají tam, kam již

¹² Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.). Dějiny religionistiky. str. 264.

¹³ Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.). Dějiny religionistiky. str. 265 – 267.

¹⁴ Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.). Dějiny religionistiky. str. 267 – 269.

nedosahuje paměť a společenská tradice žijících skupin. Kolektivní paměť se proto odlišuje od dějin tím, že sama sebe považuje za výjimečnou, odlišnou od jiných kolektivních pamětí, které podávají minulost jiným způsobem. Oproti „objektivním“ dějinám se kolektivní paměť zaobírá souvztažnostmi a podobnostmi¹⁵.

V této části popisu aspektů identity se zastavím u antropologa, který výrazně ovlivnil způsob zkoumání chování lidských společností. Jedná se o E. E. Evans Pritcharda, jenž byl významným anglickým antropologem minulého století. Ve dvacátých letech studoval v Londýně u známých učitelů Seligmana a Malinowského. Seligman v něm vzbudil zájem o studium afrických kultur, pod vlivem Malinowského si Pritchard zvolil jednu kulturu, kterou studoval do hloubky. Nejprve se soustředil na studium Azandů z jižního Súdánu. Ve třicátých letech se pak zaměřil na súdánské Nuery, o nichž později napsal trilogii¹⁶. Mimoto napsal samozřejmě ještě řadu jiných pojednání a článků.¹⁷

Pritchard podobně jako Eliade odmítl funkcionalistickou a redukcionistickou doktrínu Freuda a Marxe. Zamítli i teorii o evolucionismu lidské kultury, protože jediné, co podle nich tato teorie říká, je to, že primitivní kultury jsou vývojově nejnižší a západní kultura nejvyšší. Zatímco Eliade se vrhl do přepracování pohledu na celosvětové náboženství, Pritchard se snažil o mikroteorii založenou na důsledném pochopení jedné skupiny lidí.

Kolektivní paměť spočívá v korespondenci mezi pamětí a skupinou. Skupinová vzpomínka a skupinová identita jsou navzájem spojeny a podmíněny. Přejít od komunikativně sdílené vzpomínky ke vzpomínce institucionalizované je možné osvětlit pomocí revolučního objevu písma. Tento vztah Assman podrobně rozebírá ve své knize *Kultura a paměť*.

Paměť je vždy nesena jedinci, neboť to ani biologicky není jinak možné, ale její obsah je určován společenskými rámci. Minulost je společenský konstrukt, jehož podoba se odvíjí od potřeb smyslu a od referenčního rámce příslušné přítomnosti. Minulost tedy nevzniká přirozeným způsobem, ale jedná se o kulturní výtvar.

Assman dále dělí kolektivní paměť na **paměť komunikativní** a **kulturní**¹⁸. Kolektivní vzpomínání či paměť v sobě obsahuje důležitý zlom, který se spojuje s biologickým omezením lidského života. Assman tento zlom nazývá *floating gap* – plynoucí mezera¹⁹. V rozmezí 80ti až 100 let je vzpomínání vcelku přesné. Toto období je možné dobře zmapovat – například na základě rozhovorů s pamětníky. Jedná se vlastně o délku jednoho lidského života²⁰. Komunikativní paměť je tak závislá na lidech, kteří si dané události pamatují. Kritickým prahem je 40. rok aktivního

¹⁵ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 43.

¹⁶ *The Nuer: A description of the Modes of Livelihood and political institutions of a Nilotic People* 1940, *Kinship and Marriage among Nuer* 1951, *Nuer Religion* 1956.

¹⁷ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“: E. E. Evans-Pritchard*. str. 199.

¹⁸ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 47.

¹⁹ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 47.

²⁰ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 47.

dospělého života, kdy jedinci již něco zažili, a vstupují do doby vzpomínání, fixace a předávání. To je také důvod, proč jsem se rozhodl vést rozhovor s Alexandrem Klimentem. Je mu 79 let, a je tak pamětníkem mnoha událostí, které určovaly a nadále určují charakter české společnosti. Rozhovor s ním je sondou do komunikativní paměti. Období 80ti let totiž tvoří hranici, za níž se formuje kulturní paměť. Ta se fixuje na body v minulosti, jež převádí do symbolických figur, které spojují jednotlivé myšlenky. Kulturní paměť trvale působí na společnost, formuje ji a udává její normy. Minulost je kulturní paměti využívána k vysvětlení současnosti a smyslu společnosti. K tomu mohou sloužit například svátky, které oslavují počátek společnosti a odkazují na její identitu²¹.

Identita²² je podle Assmana záležitostí vědomí - tj. reflektivního uchopení nevědomého sebe-obrazu. To znamená, že osobou jsem pouze do té míry, do jaké se znám. To platí i pro jednotlivé národy a společenství. V tomto sebe-představování a sebe-zpodobňování (etnogenezi) hraje důležitou roli kulturní vzpomínka. Individuální sebe-zpodobňování závisí na představách celku a interakcí s ním pak získává svou identitu. Ovšem celek sám je tvořen z jednotlivých částí. Individuální vědomí je sociogenní, vzniká socializací zevnitř ven, ale také je nositelem kolektivního sebeobrazu či vědomí. Jinak řečeno: jednotlivci nemohou existovat bez celku a jeho vlivu na ně, celek sám je spojením jednotlivců.

Identita se podle Assmana dělí na individuální a osobní. **Individuální identita** je to, co odlišuje jedince od všech ostatních významných jedinců. Váže se především na nahodilé bytí vlastního těla s jeho základními údaji, jimiž jsou data narození a smrti. **Osobní identita** je naopak souhrn všech sociálních rolí, vlastností a kompetencí, které jedinci náleží skrze začlenění do specifických konstelací společenské struktury²³. Osobní identita se váže na společenské uznání a odpovědnost jedince. Oba procesy – individuace a socializace – probíhají po kulturně předznačených drahách. Oba identitní aspekty představují vědomí, které se specificky formuje a udržuje skrze jazyk, představy, hodnoty a normy dané kultury a epochy. Společnost utváří a tvaruje jedince a jeho identitu, jež je kulturně podmíněná. Identita je spojena s tělem svého nositele a má individuální odlišnosti. Osobní identita je však vždy ovlivněna kolektivní, společenskou identitou. Ta je sice společenským konstruktem, ten je ovšem neméně skutečný, než je identita individuální. Kolektivní identita je silná či slabá právě podle toho, jak se k ní jednotlivci ve své osobní identitě hlásí. Kolektivní identita tedy potřebuje motivovat myšlení a jednání jednotlivců tak, aby se cítili co nejvíce její součástí.

Kolektivní identita je přes svou skutečnost metaforická, protože ji lze opustit např. emigrací nebo konverzí. Osobní identita je ovšem nutně závislá na kultuře a společnosti, které osobní identitu tvarují. Osobní identita vzniká reflexí, vytvořením a stabilizací skrze identifikaci s „významnými druhými“²⁴ a s obrazem sebe sama, kteří tito druzí odrážejí.

²¹ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 55.

²² Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 115.

²³ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 116 – 117.

²⁴ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 118.

Assman se domnívá, že osobní identitu není možné pochopit jinak než komunikací s druhými. Člověk proto musí s ostatními lidmi žít v „symbolickém světě smyslu“, který poskytuje hodnoty, jež jsou všem společné a srozumitelné. Tyto hodnoty jsou konvenční a pro jedince jen těžko uchopitelné a popsatelné²⁵. Člověk tyto společné hodnoty bere jako samozřejmé a běžně o nich nijak výrazně nepřemýšlí. Skutečnost by nebyla skutečností, pokud by si ji ti, kdo ji žijí, uvědomovali jako společenský konstrukt. Kultura tak člověku dává smysl, a tím mu nahrazuje instinkty. Díky tomu mohou lidé pobývat ve světě. Přijímáním kultury se člověk distancuje od přírody, tj. nejedná podle situace a pudů, ale podle kulturních pravidel, která mu umožňují odstup a svobodné rozhodnutí – identitu.

Identita se vytváří interakcí, která se děje v horizontu symbolického smyslu. Osobní i kolektivní identita se tak může vytvářet pouze konfrontací s jinými. Vlastní identitu si uvědomuje mezi ostatními lidmi a v konfrontaci nebo komunikaci s nimi ji vytváříme, oslabujeme či posilujeme.

Assman dále rozvádí, jak se kulturní identita projevuje a udržuje. Každé kolektivní identitě odpovídá určitý kulturní útvar – „formace“. Tou může být například jazyk nebo písmo, ale například také rituály. Čím je kultura rozvinutější, tím jsou důležitější funkce instituce vnitřního rozumění, jež umožňují společné chápání všem lidem, kteří se na kultuře podílejí. Podle Assmana musí kolektivní identita **cirkulovat** kulturní smysl, a tím ho stále znovu upevňovat mezi svými členy. Tato cirkulace může probíhat společným hovorem, ale také například hospodářskou směnou. Cirkulace se opírá o normativní předpisy, které nám říkají, jak žít, a formativními texty, které odpovídají na otázku, kdo jsme. Normativní a formativní aspekty cirkulace kulturní identity se spojují do toho, co Assman nazývá mytomotorikou, neboli do způsobu, jakým si skupina udržuje a brání svou identitu²⁶.

V archaických společenstvích jsou **formativními texty mýty a normativními úkony obřady**. Archaický člověk udržuje řád ve všudypřítomném chaosu tím, že neustále obnovuje svou kulturu - smysluplnost světa. Mýtus tento řád vyslovuje a obřad jej nastoluje. Assman zde vytváří syntézu výsledků studií dvou známých antropologů, Malinowského a Browna. Bronislaw Malinowski považoval mýtus za základ fungování archaických společností a jeho studiu přikládal nejvyšší důležitost²⁷. Oproti tomu Alfred Radcliffe Brown se domníval, že základem fungování archaických společností je rituál, který udržuje v chodu společenský sentiment.²⁸ Mýtus je tak vysvětlením, co je svět a kdo jsou lidé. Ospravedlňuje a dává smysl rituálům a obřadům. Ty slouží mýtu, který upevňují a stále znovu cyklicky obnovují. V archaických společnostech je společenská identita záležitostí obřadně zformované komunikace, která je vzdálená všednímu dni a váže se na obřadně slavené svátky a jiné mýtické příležitosti. V neskriptuálních společnostech nebo ve společnostech, které si zakládají na rituální koherenci, spočívá soudržnost skupiny na principu rituálního opakování.

²⁵ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 119.

²⁶ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 123.-125.

²⁷ Brian Morris. *Anthropological Studies of Religion. An Introductory text*. Cambridge. Cambridge University Press. 1987.

²⁸ Adam Kuper (ed.). *The Social Anthropology of Radcliffe-Brown*. London. Routledge & Kegan Paul. 1977

Takto rozvržené vztahy mezi společenskými, politickými a kulturními útvary jsou kvantitativně omezené a mohou fungovat jen v malých společenstvích, například rodině či klanu. Ve velkých státních útvarech je nutné vystupňovat určité aspekty kulturní identity tak, aby mohla i nadále spojovat společenství, které obsahuje velké množství rozdílných společenských skupin. Problematizované vztahy, které vyplývají z této situace, řeší společnosti pomocí dvou základních způsobů – pomocí **integrace** a **distinkce**²⁹.

Spojování etnik do nových etno-politických společenství vždy vyvolává nové formy politické organizace, které přesahují přirozené lidské spolčování. Symbolický svět smyslu již nemůže plnit pouze základní funkce (působit normativně a formativně pomocí obřadu a mýtu), ale musí také stabilizovat vysoce nestabilní politický útvar a integrovat mnohé heterogenní společensko-kulturní útvary. Kultura přestává být souhrnem samozřejmého a stává se souhrnem náročného. Integrace je snaha překlenout rozdílné jazyky a kultury a vytvořit jakousi megaidentitu, která by spojovala všechny zúčastněné³⁰. Assman rozebírá různé historické formy integrace ve společenstvích, jejichž velikost přesáhla mez přirozeného lidského spolčování. (Ve starověku můžeme jmenovat například státy jako Egypt nebo Mezopotámie). Přerod kultury ze souhrnu samozřejmého na náročné vysvětluje Assman takto: „Má-li kultura rozvinout integrační a asimilační schopnost, musí vystoupit z šedé zóny habitualizované samozřejmostí a svým zpevněním, explikací a stylizací získat zvláštní viditelnost. Pak se může stát předmětem vědomé identifikace a symbolem kolektivní, dokonce ‚kulturní‘ identity.“³¹

Integrace je identita budovaná dovnitř společenství. Je to posilování identity – toho, co jsme my. Toto posilování nejen vymezuje, co jsou lidé, kteří jsou součástí skupiny, ale také vymezuje ty, co jsou mimo integrovanou skupinu. Na integrační snahy tak může vznikat reakce v podobě odporu a snahy po vytvoření kontra-identity. To je typické pro menšiny, které udržují vědomí o sobě samých na základě vědomí o jiných³². Menšiny tedy často postupují opačně – procesem distinkce – nevymezují hlavně to, co jsou sami, ale co jsou ve vztahu k dominantní kultuře. Například folklór je souborem identity, který dokázal dominantní kultuře odolat. Distinktivní snahy mohou vést ke kulturnímu antagonismu nebo dualismu. Kulturní antagonismus může vést k tomu, že uvnitř skupiny se něco dělá jen proto, že druzí v skupině dominantní to dělají naopak.

Ve stavu limitního vymezení se kultura stává náboženstvím. Assman zde poukazuje na to, že židovský národ uspěl v zachování své identity po tisíciletí. Za základ tohoto přežití identity považuje to, jak se Židé upjali k formativnímu a normativnímu sebe-obrazu. Smlouva s Hospodinem se stala základem uchování identity. Židé se k této smlouvě upjali v době svého babylónského vyhnanství a nesplynuli s dominantní kulturou i přes to, že ztratili svou zem. Všechen lid totiž přijímal smlouvu „celým srdcem a celým tělem“³³. Etnické označení Žid se stává

²⁹ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 130 – 138.

³⁰ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 130.

³¹ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 132.

³² Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 135.

³³ Deuteronomium 6:5.

normativní sebe-identifikací, člověk se jím hlásí ke svrchovaně závaznému normativnímu a formativnímu sebe-obrazu, který musí zachovat i za cenu vlastního života³⁴. Assman tvrdí, že nejúčinnější prostředek etnického přežívání je náboženství. Z tohoto důvodu se ještě blíže podíváme na to, co si Assman myslí o náboženství.

Assman je především egyptolog a ve své knize ukazuje systém, který si vybudoval starý Egypt. Zabývá se rovněž úlohou písma při vytváření kulturní identity a vymezení jednotlivých skupin. Budeme se zde zaobírat jenom jedním z Assmanem probíraných aspektů - vznikem náboženství, přesněji vznikem židovského náboženství. Revolučním zlomem, který přinesla smlouva mezi Izraelem a Bohem, je, že se tato smlouva neváže k žádnému místu. Podle Assmana je to nejvíc patrné na knize Deuteronomium. Izrael má v Tóře duchovní vlast, která se rozkládá v duchovním prostoru a žije všude tam, kde se Židé sejdou, aby Tóru studovali. Deuteronomium nastoluje umělou formu intenzifikace kolektivní paměti, která se udržuje neustálým opakováním. Největším postrachem pro zachování kulturní paměti a identity se tak stává zapomnění. Židovské spisy proto často varují, že následkem zapomnění přijdou na Izrael kruté Boží tresty a pohromy. Tato figura vzpomínání se objevuje již v Deuteronomiu, jež varuje před zapomněním, které bude způsobeno přechodem z pouště do země izraelské a podlehnutím svodům, jako jsou pýcha a cizí bohové. Zapomnění nastane důsledkem radikální změny rámce. Zatímco v poušti bylo zřejmé, že lid žije díky Hospodinovi, jeho příchodem do země izraelské se tato samozřejmost otupí a Židé zapomenou, kdo jsou, tedy zapomenou na svou smlouvu s Hospodinem. Proti svodům cizích národů je třeba vztyčit neprodyšnou zeď a oddělit je od sebe. Vzpomínka v tomto případě působí jako šok a ničivě (to je příklad Jošijášovy reformy, kdy bylo zničeno a vyvráceno mnoho keneánských kultů, které pronikly mezi židovské obyvatelstvo v Izraeli). Kulturní mnemotechnika Židů nenachází žádný referenční rámec v přítomnosti a posiluje **kontraprezentní** aspekty³⁵, tedy takové aspekty, které poukazují na lepší, slavnější a správnější minulost, a budí tak snahu po návratu přítomnosti k „čistým, původním“ kořenům.

Náboženství je vzpomínáním a Deuteronomium je působivá vzpomínková figura. Podle tohoto rozvržení znamená náboženství držet se svazku, jenž vznikl ve zcela odlišných, extrémních podmínkách a to i přesto, že současné okolnosti neobsahují nic, co by tento svazek potvrzovalo. Takto charakterizované náboženství se podle Assmana stalo základem mnoha pozdějších významných náboženství³⁶.

Dalším antropologem, který se zabýval rozvojem a ustanovením společnosti a postavením jedince ve společnosti, je Peter Berger (1929). Podobně jako Jan Assman vychází z předpokladu, že společnost je lidským výtvozem, ale zároveň vždy působí zpětně na člověka. Společnost tedy v sobě nese tyto tři momenty: **exteriorizaci** (zvnějšnění), **objektivaci** (zpředmětnění) a **interiorizaci**³⁷ (socializaci, zvnitřnění). Exteriorizace, zvnějšnění hodnot do kultury, je antropologickou nutností, protože

³⁴ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 138.

³⁵ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 190.

³⁶ Jan Assman. *Kultura a paměť*. str. 190.

³⁷ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. Str. 118.

člověk se rodí pozoruhodně nehotový a nevybavený instinkty. Na rozdíl od zvířat je člověk otevřen různým možnostem a jeho svět musí být dokončen jeho vlastní činností. Tím, že člověk vytváří svůj vlastní svět, vytváří i sám sebe. Jinak řečeno: biologická přirozenost neskýtá člověku již hotový svět, a proto jej musí budovat. Tak vzniká kultura, která je pro lidi druhou přirozeností. Kultura nemá sama o sobě žádnou jsooucnost ani skutečnost, vždy plyne z exteriorizace³⁸.

Tento svět, který je tvořen člověkem, začíná žít vlastním životem, nezávisle na svém tvůrci. Proměnu lidských výtvorů v objektivní realitu (společnost, kulturu), jež tu je a vnucuje se jako vnější faktická danost, Berger nazývá objektivací³⁹. Kulturu, která vznikla jako výtvor člověka, není možné libovolně odstranit, stává se objektivní realitou a ostatní lidé se jí mohou zúčastnit. Kultura tak má ráz zúčastnitelnosti a může se stát obecným dobrem, na kterém se všichni mohou podílet. To ovšem není všechno. Mimo to má kultura také donucovací ráz, což znamená, že kultura nutí jedince, aby přijal její skutečnost. Toto donucování může být až fyzického rázu. Lidské výtvoru se stávají společenským jevem teprve, když jsou schopny donutit jedince, aby uznal jejich existenci. Donucovací síly nespočívají přímo v mechanismech, jako jsou vojsko nebo policie, ale spíše ve schopnosti ustavit a prosadit se jako skutečnost. Nejlepším příkladem tohoto je jazyk. Člověk, který se narodí nebo účastní určité kultury, se musí naučit společný jazyk, jinak je odsunut na okraj společnosti⁴⁰.

Třetím momentem, který vyžaduje trvání kultury v čase, je interiorizace. Podle Bergera je to proces, kdy „vědomí do sebe vstřebává objektivizovaný svět tak, že struktury tohoto světa začnou určovat subjektivní struktury samého vědomí“⁴¹. Interiorizace je vlastně snahou o předání objektivizovaného významu kultury, které se děje hlavně výchovou a školní výukou. Jedinec se musí s významy, které jsou takto předávány, ztotožnit a přetvořit je ve své vlastní významy. Berger proto nazývá interiorizaci **socializací**⁴². Úspěšná socializace pak znamená nastolení určité souměrnosti mezi objektivním světem společnosti a subjektivním světem vlastního vědomí. Dokonalá souměrnost není dost dobře možná, protože individuální rozdíly mezi jednotlivci jsou příliš rozsáhlé. Socializace tedy může dosáhnout rozličné souměrnosti, pokud ovšem ztroskotá, je nemožné udržet společnost jako životaschopné zařízení⁴³.

Vrátím se ještě k Evans Pritchardovi. Vybral jsem si dva příklady, na kterých bych chtěl ukázat jeho přístup ke studiu náboženství a lidských společností. Pritchard

³⁸ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. str. 119.

³⁹ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. str. 119.

⁴⁰ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. str. 120.

⁴¹ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. str. 121.

⁴² Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. str. 121.

⁴³ Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. str. 121.

napsal knihu *Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande* (1937)⁴⁴, kde se zabývá úlohou magie ve společnosti Azandů. Odmítá, že by magie byla dětinská, a poukazuje na to, že Azandi mají ucelený rozvinutý systém úvah a myšlení. Přesto věří v mystické síly, které ovlivňují běžný život. Azandi věří v kouzla, která jejich život sice zcela neurčují, ale projevují se ve všech jeho aspektech. Veškeré špatné události mají svůj původ v magii, a aby se člověk ubránil špatnému, musí nalézt původce a konfrontovat jej dřív, než je pozdě. Jestliže někdo na následek kouzel zemře, je potřeba se pomstít. Osoba, na které se má msta provést, se určí pomocí rituálu s otráveným kuřetem. Věštba rozhodne, kdo je odpovědný za onu smrt. Vzhledem k tomu, že Azandi jsou aristokratická společnost, rozhodnutí musí ještě potvrdit princ. Každé umrtí tak provázejí věštby a kouzla, které se spojují do nekonečných spirál a opakování.⁴⁵

Azandi také používají mnoho kouzel a čar například k léčení. Aristokracie stojí mimo cykly čarodějnictví a není nikdy obviňována z nepřátelských kouzel. Zároveň má šlechta schopnost vynášet konečné rozsudky ve sporech o věštbách, které mají určit původce kouzel. Aristokracie tak funguje jako nejvyšší soud. Pritchard dovedl popisy azandské magie do nejmenších detailů. Ukázal také, že se Azandi nesnaží o vědecké vysvětlení fenoménů, ale o vysvětlení, proč se určité věci staly. Například: nesnaží se vysvětlit, jak funguje oheň, ale proč se rozhodl popálit ruku. Čarodějnictví a magie tak vytvářejí systém, který kontroluje lidské chování a omezuje agresivitu ve společnosti. Ten, kdo se nechová slušně a příjemně, je zajisté čarodějem, který se někomu snaží uškodit. Toto pojetí magie je základem společenského uspořádání mezi Azandy, bez kterého by společnost nemohla fungovat. Systém magie je důkladně propracovaný, a pokud do něj něco nezapadá, pak se tento jev vysvětlí pomocí ještě účinnější magie. Naše společnost se od tohoto uspořádání vlastně moc neliší. Také potřebujeme zachovávat víru v určité hodnoty, bez kterých by se společnost neobešla⁴⁶.

Druhým příkladem Evans-Pitchardova přístupu ke studiu lidské společnosti jsou jeho popisy Nuerů. Ti na první pohled nemají rozvinutější systém náboženství. Nemají klasické dogma, neprovozují společné bohoslužby, ceremonie a podobně.⁴⁷ Věří v Kwoth – ducha (v množném čísle kuth – duchy), nejvýše stojí Kwoth nhial – duch nebe, což je bůh, který stvořil lidi, je na ně hodný, pozoruje je jako mravence na zemi a řídí jejich životy. Nuerové si na rozdíl od Azandů myslí, že vše, co se děje, je následkem jejich vlastního chování. Je to reakce všemocného boha, který ovládá přírodu a jejich životy⁴⁸.

Kromě hlavního boha věří Nuerové ve vyšší a nižší duchy. Mezi vyšší patří například deng – syn boha nebo wiu – duch klanu. Tito duchové jsou považováni za

⁴⁴ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 205.

⁴⁵ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 204 – 206.

⁴⁶ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 206 – 209.

⁴⁷ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 209.

⁴⁸ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 210.

nižší bohy, kteří mají spojení s bohem nejvyšším. Vstoupí-li nižší bohové do člověka, pak tento jedinec onemocní. Pokud se jedná o trvalé vstoupení, pak je postižený prorokem. Nižší bohové mají k lidem blíž než nejvyšší bůh. Zvláštní případ duchů jsou duše lidí, které si vzal nejvyšší bůh zpět úderem blesku. Tito lidé pak nejsou pohřbeni stejným způsobem jako ostatní. Stanou se z nich duchové a často udržují spojení se svými rodinami a jsou jejich patrony⁴⁹. Nižší duchové spojují dohromady příbuzenstvo, rodiny a bohy, ovšem nejsou tak důležití jako duchové vyšší.

Nuerové se dělí do skupin podle totemů, respektive podle totemických zvířat. Totemická zvířata nejedí, a pokud je naleznou mrtvá, spálí je. Tato zvířata nejsou přímo duchy totemu, ale pouze jejich fyzickými symboly. (Tento poznatek je v protikladu vůči teoriím o totemu, které vytvořili Freud, Durkheim a Frazer). Totemoví duchové mají také nižší postavení než duchové vzduchu, tedy vyšší duchové⁵⁰.

Popisují Pritchardovo pozorování obširněji proto, abych poukázal na jeden z jeho pozoruhodných závěrů, který se týká symbolismu nuerského jazyka. Evans-Pritchard zdůrazňoval důležitost studia a pochopení jazyka zkoumané skupiny lidí, místních zvyklostí a vysvětlení, která sami zkoumaní podávají. Jako příklad uvádí zvláštní přirovnání, která Nuerové používají. Například Levy-Bruhl by prohlášení "býk je okurka"⁵¹ vysvětlil asi takto: Nuer potřebuje obětovat býka. Nemůže si to ovšem dovolit, neboť žádný býk není dostupný. Vlastnosti býka se tak symbolicky převedou na okurku a ta se obětuje místo býka. Levy-Bruhl toto označoval jako prelogické, mystické myšlení.

Evans-Pritchard však ukázal jinou možnost. Nuerové říkají, že „dvojčata jsou ptáci“⁵². Pozornější studium nuerského jazyka a zvyků ukazuje, že Nuerové označují ptáky za duchy vzduchu, tedy vyšší duchy. Dvojčata nejsou stejná jako ostatní lidé, proto jim Nuerové říkají *gaat kwoth* – děti boha⁵³. Spojením těchto dvou poznatků vyplyne, co Nuerové myslí, když říkají, že „dvojčata jsou ptáci“. Jedná se o logické spojení mezi dvěma představiteli vyšších duchů, ptáky a dvojčaty. Někteří antropologové nedocenili bohatost a poetičnost domorodých jazyků. Například tvrzení, že slunce či měsíc jsou bohové, může sdělovat, že slunce je tak zářivé a dobré jako Bůh.

3.b. komentář k četbě

Vybral jsem si čtyři autory, Jana Assmana, Petera Bergera, Evans-Pritcharda a Gerarda Van der Leeuwa, na nichž jsem chtěl vybudovat určitý teoretický podklad pro svou

⁴⁹ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 210 – 212.

⁵⁰ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 212.

⁵¹ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 214.

⁵² Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 214.

⁵³ Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“*: E. E. Evans-Pritchard. str. 215.

práci. Nejedná se o studii, která by měla důsledně popsat všechny aspekty děl těchto autorů. Použil jsem určité ukázky z jejich díla jako formát či rámeček, ve kterém se chci pohybovat. Než přistoupím k vlastní náplni této práce, tedy k rozhovoru s Alexandrem Klimentem, a z toho vyplývající úvaze o identitě, ještě si dovoluji provést zevrubné srovnání zmiňovaných autorů a jejich postupů.

Assman přehledně charakterizuje identitu, ukazuje její závislost na společnosti a kultuře. Významná část je věnována minulosti a její roli při formování sebeobrazu. Přesvědčivě ukazuje, jak společnosti prezentují svou minulost určitým způsobem, tak, aby jejich identita byla posilována. Identitou pak rozumí smysl, který si společnost ustavuje a udržuje, aby mohla jako lidská společnost fungovat. Ve své studii hovoří Assman o archaických společnostech, Řecku, Egyptě a starověkém Izraeli. Ukazuje na jejich příkladech vznik základních struktur identity, a to individuální, osobní a kulturní. Podobně i názory Petera Bergera ukazují, jakou důležitost v udržování životaschopnosti společnosti hraje interiorizace, tedy přijímání společenských hodnot. Tyto hodnoty jsou nesené jedinci, kteří si je ovšem osvojují svou interakcí se společností, ve které žijí. Jan Assman a Peter Berger jsou autoři, jejichž díla používám jako obecné zakotvení diskuse o identitě, její tvorbě a předávání. Na vybraných ukázkách z díla Evans Pritcharda a Van der Leeuwa, poukazuji na důvody zvolené metody své práce. Je to důraz na individuální situaci, její rekonstrukci a pochopení.

Evans-Pritchard totiž prosazoval, aby antropologové studovali konkrétní skupiny v jejich vlastním prostředí. Zdůrazňoval, jak je důležité naučit se příslušný jazyk a naslouchat vysvětlení, které podávají samy skupiny, jež chceme poznat. Evans-Pritchard ostře odsuzoval obecné teorie, které se zakládaly na spekulacích vytvářených „zpoza stolu“. Jeho metoda velmi důkladného výzkumu, sběru dat a pochopení v jejich přirozeném kontextu je zásadním příspěvkem k našemu poznání fungování lidské společnosti, konkrétně společností, které Evans-Pritchard studoval. Nedostatek, který je Evans-Pritchardovi často vytýkán spočívá v tom, že neudělal krok, který měl následovat, a nedošel k obecným závěrům, které by se daly vztáhnout na fenomén kultury a náboženství nebo alespoň na fenomén afrických kultur a afrických náboženství.

Myslím, že se Jan Assman a Evans-Pritchard vlastně doplňují. Oba dva zdůrazňují konkrétní chápání zkoumaného. Pritchard svým dílem vyvrátil některé redukcionistické teorie a prokázal, jak důležitý je důsledný výzkum dané kultury či fenoménu, ale nepřišel s obecnější teorií kultury, náboženství či identity. Assman jakoby z těchto předpokladů vychází, reflektuje je a na jejich základě popisuje průběh konstituce kultury a identity. Zdůrazňuje aspekty, které musíme pečlivě zvažovat, když chceme o nějaké kultuře nebo identitě hovořit. Jedním z důležitých aspektů je bezpochyby komunikativní paměť, která v sobě nese důležitou stylizaci událostí a je jedním z pilířů společenského smyslu (identity).

3.c. zvolený postup v další práci

Právě díky důležitosti komunikativní paměti jsem se rozhodl pro rozhovor se spisovatelem Alexandrem Klimentem, kterému je bezmála osmdesát let. Od šedesátých

let minulého století patří k elitě české kultury a jeho vyprávění o této kultuře mnohé vypovídá. Rozhovor, který jsme spolu vedli, trval necelých deset hodin. Do zápisu rozhovoru jsem zanesl poznámky (pod čarou), které zasazují rozhovor do historického kontextu. Účelem těchto poznámek je objektivizovat popisované události. V samotném textu rozhovoru je také několik vsuvek, které jsou psány kurzívou. Tyto vsuvky jsou mé komentáře k tomu, co Alexandr Kliment říká. Na závěr práce pak následuje několik stran úvah, které z rozhovoru vyplývají.

4) Kdo je Alexandr Kliment?

Alexandr Kliment je můj děda. Předtím, než přistoupím k jeho samotnému životopisu, rád bych na jednoduchém genealogramu ukázal, jakým způsobem jsme zpřízněni.

Alexandr Ivanovič Klimentiev (1898-1982) + Milada Klimentievová (roz. Buriánková, 1892-1954)

Antonín Mayer (1905-1980) + Kristina Mayerová (rozená Jilková 1913-1996)

Tatiana Otýsová (roz. Klimentievová, 1927-2007) + rodina
Alexandr Kliment (*1929) +

Alfred Mayer (1935-2006) + rodina
Jiřina Klimentová (roz. Mayerová, 1932-1997)

Jana Klimentová (roz. Sochorová, *1952) + Petr Kliment (*1953) – Lukáš Kliment (*1958) + rodina

Štěpán Kliment (*1982) – Alexandr Kliment (*1979) – Josefina Klimentová (*1991)

Spisovatel a publicista Alexandr Kliment se narodil 30. ledna 1929 v Turnově; jeho otec, ruský emigrant, byl brusičem drahokamů, matka byla účetní. Po maturitě na gymnáziu v Praze (1948) studoval nejprve filosofii a hudební vědu na FF UK, později divadelní dramaturgii na AMU – studia nedokončil. Vyučil se zámečnickem, od roku 1953 pracoval jako nakladatelský redaktor (SPN, Československý spisovatel), později jako dramaturg Československého státního filmu. Od roku 1968 působil převážně jako spisovatel z povolání. Ve dvacetiletí tzv. normalizace ovšem mohl publikovat pouze v samizdatu a v exilu. Spolupracoval s Českým rozhlasem, v 70. a 80. letech napsal několik her, vysílaných nejprve v Německu, po roce 1989 také u nás. Je autorem scénářů, mj. k filmu D. Vihanové Pevnost (1994). Píše rovněž knížky pro děti. Žije v Praze.

Alexandr Kliment píše nejen prózu a poezii, ale je činný i v publicistice. Jeho dílo má podobné rysy jako celá nová vlna české literatury. V novelách Marie (1960), Setkání před odjezdem (1963) nebo v povídkových souborech Hodinky s vodotryskem (1965)

a Bezúhonní (1968) je kladen důraz na kratší textové útvary, které jsou obohaceny o prvky esejistiky a publicistiky. Kliment přechází od linearitu příběhu k volnějším, často asociativnímu vyprávění, v němž se projevuje autorův zájem o jazyk a jeho vrstvy. V jeho příbězích vystupují obyčejní lidé, v jejichž zdánlivě samozřejmých psychologických portrétech se objevují trhliny, z nichž vyvěrají osamění, odcizení a absurdita. Podobně Kliment pokračuje ve svém díle i v 70. letech, kdy píše dva romány, které vyšly v exilu: Nuda v Čechách (1979) a Basic Love (později Šťastný život, 1981). Obě díla se zaměřují na možnost lidského a profesního naplnění v době nesvobody. Nuda v Čechách ukazuje člověka ochotného ke kompromisu a důsledky mravní i existenční rozpolcenosti. Basic Love je naopak o člověku, který uteče do svého mikrosvěta, ale tento útek je jen relativně osobním štěstím. Alexandr Kliment se ve svém díle zaměřil na člověka, který žije v omezujících společensko-politických podmínkách a který se přesto snaží nalézt osobní i profesní naplnění. Po revoluci vydal Kliment sbírku svých fejetonů Piano v moři (2004). Tomuto žánru se věnuje od šedesátých let. V jeho fejetonech se projevuje lyričnost jazykových obrazů, důraz na intenzivní osobní prožívání a na autenticitu života. Objevuje se zde i melancholie a stesk. Texty Alexandra Klimenta jsou plné subjektivního prožívání a jeho autentického citění, ani v současnosti nepíše rutinně a nespadá do tematických stereotypů.

5) Rozhovor s Alexandrem Klimentem

A.K. Co to ta identita vlastně je? Nejjednodušší by bylo říci - já jsem já. Ale jak jsem na to přišel, že já jsem já? Je to dlouhodobý vývoj myšlenky, sebereflexe od dětství až do smrti. Podle mého názoru neexistuje žádná identita jakožto fixní hodnota osobní, sociální, nebo filozofická. Člověk začne dospívat v okamžiku, kdy začne reflektovat sám sebe. Myslím, že reflexe sama sebe je vždy spojena se vzpomínkou. První vzpomínky jsou vlastně první reflexí a tam už začíná identita, i když člověk ještě neví, že něco takového existuje. Ale nicméně se už dívá do zrcadla a slyší ozvěnu, když zavolá v horách.

Š.K. Takže to všechno jsou první podněty fixované ve vzpomínkách, fixace však není dokonalá, protože není písemná. Vzpomínka však už může být nějakým způsobem modifikovaná nebo stylizovaná. Nejlépe se pozná ve vyprávění.

A.K. Myslím, že jsi řekl velice dobře, že je to vyprávění. Je to vlastně vzpomínání na něco co se stalo. Myslím, že identita ve smyslu jakéhosi univerzálnějšího pojmu, nebo dokonce pojmu filozofického, kde by se v té filozofii vytáhlo i něco ze šuplíčku metafyziky, neexistuje. Je to věc ryze kulturní a sociogenní. Myslím, že člověk má dvě skutečné identity, z nichž jedna je neměnná a druhá je do určité míry relativní. Tu první identitu bych nazval genetickou. To je identita lidského těla a vlastností, jež jsou zrozeny geneticky. Řekl bych, že to je ta identita fixní, nechci říkat identita absolutní. Nemůžeme měnit základní výbavu po rodičích, i když vlastní výchovou a vlivem prostředí měníme vlastnosti. Do určité míry můžeme měnit i svou podobu, např. plastickou operací nebo i změnou pohlaví.

Tu druhou identitu nazývám identita občanská, ani ne sociální, ta se mi zdá trochu složitější. Každý člověk v současné době je od určitého data nebo řekněme od určité historické periody identifikován, je identifikovatelný a jest od společnosti žádoucí, jak od subjektu, tak od objektu, aby společnost věděla, kdo je kdo. K tomu slouží identifikační průkazy - rodný list, pas, občanský průkaz a tak dále. Mohli bychom říci, že je to do určité míry fixní záležitost, protože na světě je šest miliard lidí, ale neexistuje totožný otisk prstů, můžeme však například zfalšovat občanský průkaz. Takže tyto dvě identity se mi zdají evidentní s určitou rezervou detailů a možných modifikací, jež samotnou identitu nemohou porušit, pouze určitým způsobem pozměnit.

Takže, kde jsou moje první vzpomínky? Budu je hledat. Moje snad opravdu první vzpomínka jsou modré třešničky na bílé zdi, malba na zdi jednoho z našich pokojů. Bydleli jsme nejdřív v pavlačovém domě, kuchyň a dva pokoje za sebou. V ulici Nádražní ve městě Turnově, okres, toho času, Semily. V krásné oblasti, které se říká Český Ráj a je to skutečně ráj na pohled. Ale zajímavé k identitě, která se netýká vždy místa narození. Já jsem se sice v Turnově, v jednom domě za pomoci porodní báby, narodil, ale doma se tam necítím. I když mě bodne u srdce, když přijedu do Turnova, do Českého Ráje. Doma se cítím v jižních Čechách. Konkrétně na hoře Klet' a v metropoli Český Krumlov a v celé oblasti Šumavy a jižních Čech. Duchovně jsem se narodil v roce 1948 v jižních Čechách.

Š.K. Rok 48 tedy byl...

A.K. Byl rozhodující. Dost jsem cestoval, s rodiči jsme byli na různých kratších i delších cestách, trochu jsem se toulal sám, ale v roce 1948 jsem odjel na měsíc na Šumavu. Tenkrát se dělaly brigády, takzvaně se budoval socialismus⁵⁴. Samozřejmě je to nesmysl, protože brigáda měla zocelit myšlení lidí ve smyslu státotvorném a nikoliv efektivně něco udělat. Ale to je jiná otázka. Tenkrát jsem byl na Kvildě, nedaleko pramenů Vltavy a odtamtud je vidět několik vysokých šumavských hor, v dálce jsem několikrát viděl i Alpy. Vedle krajiny, která se mi stala blízká, na mě působila její historicita. Vždy mě zajímala historie, ne vědecky, ale v četbě. Zajímal jsem se také o architekturu a jižní Čechy jsou plné krásné architektury. Čili historicita té krajiny a souvislost s dějinami.

Byl jsem tam s velmi zajímavou, výbornou společností, které se říkalo akademická YMCA⁵⁵, což byla součást „velké YMCY“. Bylo to křesťanské studentské

⁵⁴ V únoru 1948 proběhl v Československu komunistický převrat, který se běžně označuje jako „Vítězný únor“. Po řadě událostí přijal prezident Beneš 25. února 1948 demisi demokratických ministrů a jmenoval komunistickou vládu. Od této chvíle naplno vypukla omezení různých svobod a ČSR začala směřovat ke stalinismu. V umění to například znamenalo, že jediným povoleným stylem byl tzv. socialistický realismus. Dějiny země koruny české II.; kolektiv autorů; Praha; nakladatelství Paseka; 1992; str 262-266.

⁵⁵ YMCA je z anglického „Young Men's Christian Association“, což se překládá jako „Křesťanské sdružení mladých lidí.“ Jedná se o rozsáhlou mezinárodní organizaci, která sdružuje lidi bez rozdílu věku, pohlaví či vyznání. YMCA pracuje ve 124 zemích světa. Akademická YMCA (AY) je ekumenické sdružení pro rozhovor idejí a tradic, je to nepolitická a nekonfesijní dobrovolná organizace, sdružující studenty, inteligenci a další zájemce na území ČR. Sdružení chce přispívat k myšlenkové a mravní obnově, k vytváření pravdivých a nosných postojů ke společenské problematice domácí i v evropském kontextu. Zároveň se chce zasadit o prohlubování

sdužení. Zajímaví lidé, veselí, ale zároveň přemýšliví, většinou křesťansky orientovaní. To byl další motiv významnosti toho prostředí, řekl bych duchovní a duševní.

Š.K. To znamená, že to byl poslední zachvěv těchto organizací.

A.K. Ano, protože v letech 1949 - 1950 byla organizace komunisty zrušena⁵⁶. Někteří moji starší přátelé emigrovali, někteří šli do kriminálu, ale stýkali jsme se dál jako přátelé. Na Kvildě nás bylo asi dvacet pět, kluci a holky. Krajina, příroda, nebe, okolí, město Krumlov se svou úžasnou historicitou a samozřejmě také určité prožitky, které jsem tam měl. Bylo mi tenkrát devatenáct, bylo krátce po únoru, s komunismem jsem neměl nic společného, i když jsem byl zaměřený myšlenkově a pocitově jaksi levicově. Ale spíš sociálně-demokraticky, ve smyslu ohledu vůči sociálním otázkám, které byly živé, zvláště za první republiky⁵⁷, kterou jsem také prožil.

Tenkrát na Šumavě na hranicích ještě nebyly dráty a první otázka, kterou jsem si kladl už krátce po únoru, emigrovat nebo neemigrovat? Měl jsem dost přátel v zahraničí, zvláště v Anglii a Belgii, a uměl jsem slušně anglicky.

Š.K. Ty přátele jsi získal...

A.K. Především prostřednictvím akademické YMCY. Oni jezdili sem a já jsem byl na jedné takové výměně v Belgii. Měl jsem tedy dost kontaktů a emigrace by nebyla beznadějná, nebyla by úplně do prázdna. Nešlo ani o otázku národnostní, protože jak víš, má národnost je smíšená. Můj otec je rodilý Rus, maminka je Češka. Šlo právě o otázku identifikace s prostředím. Kde chci žít a proč tam chci žít. Přičemž krajina a jazyk pro mě už v té době měly veliký význam. Musím říct, že větší než rodiče nebo vlastní sourozenec nebo vlastní přátelé. Moji rodiče by můj případný odchod pochopili, zvláště můj otec. Byl emigrant, a když v roce 1945 přišli Rusové do Prahy, viděli jsme, jak jedou tanky do Prahy, a Alexandr Ivanovič, můj otec, byl na rozdíl od ostatních jásajících přihlížejících davů poněkud na rozpacích, neboť měl své myšlenky.

Jeden důvod zůstat tedy byla krajina. Pak se také devatenáctiletý člověk zamilovává. Na Kvildě byly samé hezké holky, většinou maturantky. Na některé jsem se zalíbením koukal, ale zamilovaný jsem byl do jedné, která tam nebyla. Když jsem se poloplatonicky zamilovával do některých slečen, co tam byly s námi, měl jsem s tím trochu problém. Jak se srovnám s tím, že někde jinde je ta, kterou nade vše miluji, sice platonicky i když jsme se několikrát sešli, ale nikdy jsme si nedali pusinku, ale s

demokratických tradic. Sdužení zdůrazňuje význam pravdy, osobního přesvědčení pro myšlení i život jednotlivce i celé společnosti.

<http://www.publix.cz/acadymca> a <http://www.praha.ymca.cz>

⁵⁶ YMCA vznikla v r. 1848 v Anglii, v naší zemi pracuje od r. 1921. Ve skutečnosti byla u nás YMCA nuceně zrušena v roce 1951. Její činnost byla znovu obnovena v r. 1990.

<http://www.praha.ymca.cz>

⁵⁷ Na sklonku dvacátých let došlo v Československu k agrární krizi, která se nejdříve projevila v exportních odvětvích. Na podzim roku 1929 vypukla světová hospodářská krize, která se v ČSR projevila poněkud opožděně a vrcholila v roce 1933, kdy bylo úředně registrováno až jeden milion nezaměstnaných.

Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 181.

jinýma jsem se byl ochotný pusinkovat? Řekl bych, obecně a banálně, že se tříbil můj vztah k druhému pohlaví, čili další identita. Identita lásky.

Tenkrát jsem byl věřící člověk, vychován matkou evangelicky. V té společnosti mladých lidí na Kvildě jsme si dělali vše sami, od kuchyně po večerní, velmi liberální pobožnosti. Vznikla tam velmi důležitá, některá dokonce celoživotní, přátelství. Vše se odehrávalo v atmosféře krásných osobních vztahů, krásné přírody a velmi zajímavého a pro každého z nás aktuálního diskusního prostředí. Protože jsme byli všichni křesťansky zaměření a ve věku od devatenácti do šestadvaceti, tak jsme každý prodělával, buďto upevnění, nebo opuštění víry. Tady ten aspekt filozoficko náboženský, i když ne ve smyslu odbornějším, byl osobní, vztahový. To je další motiv spojení s tamní krajinou.

Š.K. Mluvil jsi o důležitosti času v našem vyprávění. Skočili jsme od modrých třešní až do roku 1948. Přeskočili jsme 19 let, které jistě byly důležité pro tvé hledání. Zajímala by mě otázka jazyka, o které jsme se zmínili. Co se dělo v těch devatenácti letech, které předcházely tomu, než jsi našel svůj domov?

A.K. Já jsem, na rozdíl od jiných lidí, kteří třeba svůj domov hledají, do něj prostě přišel. Lidé se vrací tam, kde se narodili, a hledají tam svou identitu. Když ji tam nenalézají, tak jdou někam jinam, po stopách svých předků, nebo sledují nějaké historické události. Mě se to prostě stalo, já byl najednou doma. Byl to komplexní citový a duchovní zážitek, a když jsem se rozhodl, že přes ty hranice nepůjdu, několikrát jsem si vyšlápl do Německa, do Bavorska, tak to byla záležitost vůle.

My jsme navázali na téma domov ve spojení s mou první vzpomínkou a toto byla vlastně dlouhá asociace. První vzpomínka jsou ty třešně a pohled na sestru. Byl tam tatínek a maminka, taková svatá rodina, nahoře je světlo, dole je stůl a na stole je sestra, které byly asi tři a půl a byla nějak ošetřovaná, prostě ten Ježíšek v ženské podobě. Místnost byla vymalovaná, tady byly modré třešničky. Pamatuji si, že pro mě bylo zvláštní, že ty třešně byly modré a ne červené. Jako by se už ukazovalo, že vždy budu mít vztah k věcem viděným. Odtud můj velmi oblíbený citát z Goetha „*Ansehen ist mehr als Denken*“ - nahlížeti více než myslet. To už je určitá stylizace psychologických vlastností, nebo jak bych to řekl. Tedy rozdíl mezi stylizací a skutečností, jakýsi zárodek mého vztahu k umění, zvláště k výtvarnému. Druhá vzpomínka je ze zahrady. Pěkná, stará, vzrostlá, obrubníky z kamení. Já byl zas o trochu starší, už jsem dobře mluvil, komunikoval. Otravoval jsem dospělé, tak mi dali kladivo a ohnuté hřebíky, a abych ty hřebíky narovnával. Já si sednul a ty hřebíky narovnával, a když se mi to dařilo, tak jsem měl náramnou radost. Opět reflektovaně můžeme říct, že je to určitá stylizace vlastní identity. Chut' něco dělat, aktivita a radost z toho, že se něco podaří. Měnit tvar a vracet ho k tomu původnímu. Další vzpomínky. Stěhování přes ulici v Turnově. Pamatuji si půdorys nového bytu, kde mám určitá místa rád. Byl tam výhled na luku a na hory a na druhé straně Jizera. Bavilo mě pozorovat, co se děje na těch lukách a jak se mění v průběhu roku. Opět další stylizace, těší mě pozorovat, dívat se na jevy, zvláště přírodní.

Š.K. Bydleli jste na kraji města?

A.K. Ne docela, byli jsme u řeky. Byl tam starý statek, kde už nikdo nestatkoval, jen tam někteří lidé bydleli a ten statek byl pod úrovní moderní silnice a my jsme skákali na dvorek toho statku. Seděl tam starý pán, který pletl košíky z proutí. Někdy jsme si začali povídat, třeba o tom proutí a jak a kde roste a že do košíku se voda nabrat nedá atd. Byla to taková první škola u košíkáře.

Š.K. To ti mohlo být tak pět. Byli v Turnově Němci?

A.K. Patnáct kilometrů od Turnova začínaly Sudety.

Š.K. S německými dětmi jste tedy do kontaktu nepřišli?

A.K. V Turnově ne. Moje matka uměla perfektně německy a francouzsky a hodně četla. Učila mě německy a od první třídy mě posílala na hodiny němčiny ke starému učiteli, to bylo pro mě dosti důležité. Nemluvím sice perfektně, ale domluvím se a mohu číst. Za svobodna jezdila s některými ze svých pěti sester na výlety a Německo bylo nejbliž. Lipsko, Drážďany, Hamburg, Helgoland. Tři tety bydlely v Liberci, německy Reichenberg, což bylo centrum německého živlu.

Š.K. Tam krize udeřila vlastně nejhůř...

A.K. Dělnictvo a chudí lidé byli krizí bití, ale bylo tam spousta bohatých lidí. Liberec patřil k bohatším částem Sudet. Do roku 1933 bylo soužití s Němci v podstatě bezproblémové. Mnoho Němců mluvilo česky, nebo se alespoň domluvilo, a Češi mluvili německy. S nástupem nacismu problém nastal⁵⁸.

Teta měla velký, krásný módní salón v Liberci. Byla to vdova a byla u ní jedna sestra, která jí vedla domácnost. Jezdil jsem tam s maminkou, která byla jejich sestra, a tam jsem se naučil první německá slova. Küss die Hand, ruku líbám, protože tam chodila velice bohatá sousedka, a když tam přišla na Vánoce, tak mě naučili říkat Gutten tag... a za to jsem byl pochválený od této paní Němky a něco dobrého jsem dostal. Ta Němka, další velice stará vzpomínka, byla velmi zajímavá osoba, nebyla fašistka, skoro bych řekl, že měla něco společného s Židy, ale to nevím tak úplně přesně, protože pak se ztratila, nevím kam, a teta už o ní nemluvila. Bydlela vedle domu, kde měla teta módní salón. Byla tam terasa a na té terase klec s opicí. Paní měla tu opici za kamarádku, někdy s ní chodila na procházku. Byla bohatá a měla velký, nádherný, chlupatý kožich a ve výstřihu tu opici nosila. Po padesáti pěti, šedesáti letech jsem se sešel s jednou německou spisovatelkou, která pocházela z Liberce. Seděli jsem spolu někde v Bavorsku na besedě a slovo dalo slovo, a že je z Liberce.

⁵⁸ V roce 1933 převzali v sousedním Německu moc nacisté. V ČSR byla v téže roce založena Sudetoněmecká strana (SdP), která byla vedena Konradem Henleinem a která měla původně být nadstraniickým hnutím reprezentujícím všechny sudetské Němce. Brzy ovšem navázala styky s Hitlerovou NSDAP. SdP vyhrála v roce 1935 parlamentní volby.

Dějiny zemí koruny české II. kolektiv autorů. str. 184 – 185.

Řekl jsem jí, že Liberec znám a povídám: „Já tam měl takový hezký zážitek. V sousedství bydlela paní a pěstovala opici“. A ona mi řekla, že bydlela jen o kousek dál a na procházkách po městě paní s opicí vídala. Spisovatelský příběh. Ona o tom pak napsala fejeton.

Z Liberce jsem měl úžasně zážitky. Jezdili jsme tam na Vánoce nebo Velikonoce a vždy jsme tam měli připravený stromeček nebo nadílku. Tety si daly velice záležet. Připravily tu velkou místnost na šití, srazily dohromady stoly, daly na ně krásné ubrusy. Jedna byla úžasná kuchařka a ta vytvořila nádherný stůl se spoustou věcí. Ta druhá teta, co se věnovala módě, byla úžasně hodná a měla nás děti moc ráda. Sama byla bezdětná, vdova. Její manžel byl Žid, jmenovala se Gansová, rozená Buriánková.

Š.K. A dotkla se jí nějak válka?

A.K. Ona zemřela ještě před válkou. Byla hrozně laskavá, a když jsme tam jako děti přijely, tak nás vzala na takovou sófu a říkala: „Tak pojďte, budeme se muchlovat.“ To znamenalo něco mezi mazlením a praním.

V salóнку, kde byla zrcadla ze všech stran, aby se zákazníci mohli prohlížet, byl vánoční stromeček, když jsme přišli, tak stromeček už svítil. Jednou pod ním jezdila mašinka... Zrcadla. To pro mě byl zajímavý zážitek vzhledem k té identifikaci. Kdybych to trochu stylizoval, člověk se vidí ze všech stran. Zepředu i zezadu. Trochu se zkoumá, udělá úklonu vpravo, úklonu vlevo. Najednou má pocit něčeho jiného, než jsem já, ale zároveň to já jsem. Podobný pocit jsem si zopakoval, když jsme se přestěhovali do Prahy. Bydleli jsme v nádherném domě s mramorovým schodištěm a po obou stranách byla zrcadla. Když jsem šel po schodišti, tak jsem se koukal na obě strany a zase jsem se tam viděl dvakrát. Byl tam také krásný výtah s čalouněnými sedátky, který jsem ovšem nepoužil. Šel jsem totiž za něj do suterénu, kde byl levný byt, který jsme si mohli dovolit.

Š.K. Setkával jsi se v Turnově se Židy?

A.K. Nevím, jestli byla v Turnově synagoga. V okolí byly určitě a v Liberci byla velká židovská komunita⁵⁹, ale v Turnově myslím, že ne⁶⁰.

⁵⁹ Židé přišli do Liberce nejspíš v 15. století. Podíleli se na rozvoji textilního průmyslu v regionu. Před druhou světovou válkou žilo v Liberci přes 1300 židovských obyvatel. Po válce se do Liberce vrátilo pouze 37 původních židovských občanů Liberce. Dnes spadá pod správu liberecké židovské obce rozsáhlejší území zahrnující například Jablonec nebo Rumburk.

<http://www.kehila-liberec.cz/Historie.aspx>

⁶⁰ První Židé se v Turnově usadili snad již ve 14. nebo 15. století. Nejstarší písemný doklad o nich pochází z městských knih a je datován rokem 1527. Hovoří se v něm o Židu Mojžíšovi, kloboučníku, který splácel dluh svému zeti Jakubovi. V té době však v Turnově pravděpodobně bydlely jen ojedinelé židovské rodiny. Na přelomu 16. a 17. století vlastnili Židé v Turnově 7 domů, v druhé polovině 18. století to bylo již 18 domů. Většina židovských domů byla soustředěna v dnešní Krajířově ulici a i přes četné přestavby zůstala část dodnes dochována. V polovině 19. století žilo v Turnově přibližně 45 židovských rodin a jejich počet stále vzrůstal. V roce 1910 zde bydlelo již 478 Židů, což byla 3 procenta z celkového počtu obyvatel města. V roce 1930 se tento počet snížil na pouhých 104 Židů. Tragické události přinesla druhá světová válka: turnovští Židé byli počátkem roku 1943 odvezeni transporty do Terezína. Většina z nich později zahynula v Osvětimi. I přesto, že se po válce

Na tomto místě bych se rád zmínil o stylizaci ve vyprávění Alexandra Klimenta. Na několika místech se zmiňuje o tom, jak již v dětství vnímal „výtvarné“ podněty a jak již tyto podněty poukazovaly na jeho pozdější lásku k výtvarnému umění. Významnou roli v jeho vyprávění hraje krajina a lyričnost jejích popisů. Alexandr Kliment se také zmiňuje o německých spoluobčanech. Zajímavé je, že si nepamatuje na turnovskou židovskou obec. Myslím, že i toto poukazuje na to, jak se každé vyprávění odvíjí od osobní stylizace a zaměření. Židovské náboženství a populace Alexandra Klimenta nijak výrazně nezajímaly a nestaly se stavebními prvky rekonstrukce jeho příběhu.

Š.K. Kdy jste odešli z Turnova? Za války?

A.K. Ne, ještě před válkou. Turnov nebyl součástí Sudet, to nebylo pohraničí. Odešli jsme v roce 1935.

Š.K. Zmínili jsme doposud tři „živly“, které byly v tvém okolí nebo na tebe působily. Český, německý a židovský. A co čtvrtý živel – tvůj ruský otec?

A.K. Ano, můj otec byl Rus ze Sankt Pet'eburgu. Vstoupil do československých legií na Rusi⁶¹. S nimi se dostal do Čech a po demobilizaci se po všech možných posádkách dostal do Turnova, kde dostal stipendium na odborné škole pro zpracování drahokamů a diamantů. Tu absolvoval a založil si vlastní dílnu. Mám doma ještě kartičky, na kterých je napsáno "Alexandr Ivanovič Klimentiev Broušení a zpracování diamantů a drahokamů - i dle vlastního návrhu". To fungovalo velmi krátce, protože už v roce 1928/1929 se začíná objevovat silná hospodářská krize⁶² a první, co je dotčeno, jsou věci, které nejsou tak úplně nezbytné k životu. A ačkoliv v okolí turnovském, a zvláště v Liberci, bylo hodně bohatých lidí, tak jedna z prvních věcí, čeho se dotkla krize, byly šperky. Otec byl nezaměstnaný, přišel o dílnu. Ještě se snažil u někoho zaměstnat, ale nešlo to. Žili jsme vlastně z matčinu platu a z toho, co otec příležitostně vydělal. Matka byla zaměstnána jako účetní v místní provazárně. To pro mě, jako pro kluka, bylo také zajímavé. Viděl jsem vzorky provazů a různých lan a některá ta lana putovala až na zámořské lodě. Když potom byla nezaměstnanost taková, že propouštěli i v té provazárně, myslím, že ji i na nějakou dobu zavřeli, byla matka nějakou dobu také bez práce. Ale protože měla dost dobrou pojišťovnu pro soukromé zaměstnance a

do Turnova vrátilo jen 19 Židů, byla zdejší židovská náboženská obec opět obnovena. V 50. letech byla ale změněna na synagogální sbor, který nakonec počátkem 60. let zanikl docela.

Jedinými památkami bohaté židovské obce v Turnově tak zůstala synagoga, postavená po roce 1710, a starobylý hřbitov s řadou cenných náhrobků, založený již na počátku 18. století. Na hřbitově je také instalována pamětní deska, která připomíná 115 Židů zavražděných za druhé světové války nacisty v různých koncentračních a vyhlazovacích táborech.

Převzato z <http://www.kehila-liberec.cz/Historie.aspx>

⁶¹ Československé legie byly formovány, aby podpořily Československou národní radu, která prosazovala vytvoření nového státu. Nejvýrazněji se legie prosadily na ruské frontě v létě 1917, kdy tři pluky střelců bojovaly například u Zborova. Legie se skládaly především z přeběhlých vojáků, ale také z mnoha Rusů. Spojenci chtěli využít vojenskou sílu legií na západní frontě, a proto byli ochotní vyjít vstříc požadavkům Československé národní rady. Legie tak výrazně přispěly k založení samostatného státu.

Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 142 – 143.

⁶² Viz poznámka č. 57.

úředníky, tak měla slušnou podporu v nezaměstnanosti. Udrželi jsme se v Turnově ještě rok a pak si matka našla práci v Praze, také v provazářském obchodě, na základě doporučení z fabriky. My jsme se za matkou přistěhovali do nového bytu, který tam našla. Levný suterénní byt v domě s mramorovým schodištěm. Takže to je příběh otcovy profese během krize. Já jsem už tenkrát, jako šestiletý kluk, vnímal, jak někteří lidé trpí.

Š.K. Otec na vás někdy mluvil rusky?

A.K. Otec na nás mluvil rusky, maminka česky. Ale otec uměl velice dobře česky, měl vynikající slovní zásobu, ale jako každý Rus s výjimkou nadaných filologů nebo muzikantů, měl přízvuk a některé gramatické věci mu šly pořád do ruštiny.

Š.K. To znamená, že jste doma mluvili česky a rusky?

A.K. Mluvili jsme česky, ale otec na nás mluvil rusky.

Š.K. A vy jste mu odpovídali česky?

A.K. Často česky, což otec neměl rád, protože vždycky říkal: „Paftari eto pa rusky“, opakuj to rusky. Protože jeho ctižádostí bylo, abychom se naučili rusky. Neboť každý Rus, jak víme, je velkorus, a když Rus emigruje, kde je Rusko? No v něm, nese si Rusko s sebou, to je jasné. Jenomže to víš, děti, takže se tatínek občas zlobil, že se nechceme učit rusky.

Š.K. Ale v zásadě jste už od dětství mluvili česky a rusky?

A.K. Ano. Řekněme, že už za války v roce 1940 jsem slušně mluvil německy a rusky. Anglicky jsem se začal učit na gymnáziu od kvarty.

Š.K. To znamená vlastně od 8. třídy.

A.K. Byla to docela dobrá průprava, ovšem filologie to není. Řekl bych, že to všechno, o čem jsme hovořili, jsou ty základní motivy - první vzpomínky, které se jednoho krásného dne stylizují do postu já jsem já - do postu zrcadla, reflexe sebe sama. Pocit domova, který je nalezen v určité krajině, ačkoli jsem se narodil jinde, vztahy s okolím, přátelé, kteří pomáhají vytvořit duševní obzor člověka, prožívání náboženství, objevování okolního světa zvláště s výtvarným akcentem k barvě, tvaru a pestrosti, pestrosti života. A jazyková sounáležitost. Od malička jsem četl a čeština pro mě byla zajímavá. Od první třídy mě bavil náš slabikář, který se jmenoval Poupata,⁶³ výborně napsaný a takovým poetickým způsobem ilustrovaný od malířky Kvěchové. Říkalo se

⁶³ Slabikář Poupata poprvé vyšel v roce 1923. Používal se po celou dobu první republiky a i krátce po válce. Slabikář byl sepsán Josefem Kožíškem a ilustrován Marií Fischerovou-Kvěchovou. Slabikář znovu vydalo v roce 2007 nakladatelství Paseka.

o ní, že je to strašná kýčařka. Ilustrovala dětské knížky a vydávala pohlednice a velicí umělci jí pohrdali, ale opravdu velicí umělci říkali, že umí krásně kreslit a malovat, což jsem cítil už jako dítě. Ohromě se mi to líbilo, takže pro mě slabikář nebyl otravný, nýbrž to byla krásná poetická knížka.

Všechny tyto motivy bychom mohli nějakým způsobem rozvádět, že? Například vztah k rodičům, k rodině. Jaká byla rodina, co to znamenalo, jaký byl otec a jaká byla matka. Za druhé, jak se ta sebereflexe já jsem já různým způsobem vyvíjí a upevňuje do určitého obrazu sebe sama a světového názoru (s čímž souvisí vytváření profilu osobnosti duchovní). Reflexe myšlenková. Několik mých osobních přátel bylo o dost starší, ale měli jsme spolu velice krásný vztah a to mě silně ovlivnilo jaksi vnitřně, duchovně, duševně, světonázorově nebo filozoficky.

Š.K. Napadá mě, že vlastně v naší rodině Klimentů je takový „kult“ tvého otce. Zajímavá historie života, možná odkaz - všechny děti mé generace zvláště ovlivnil, každého nějakým způsobem. A přitom, kromě několika údajů, o tvém otci skoro nic nevím. A o tvé matce nevím vůbec nic, ani jak se jmenovala. Zaujalo mě, že jsme však během rozhovoru mluvili hlavně o tvé matce.

A.K. Otec – Alexandr Ivanovič – byl výrazná figura. Svým charakterem a koloritem se silně odlišoval od svého okolí, takže si spoustu lidí na něj pamatovalo. Dokonce citovali jeho výroky. Na všechno měl názor, všemu rozuměl, měl zvláštní, originální filozofii. Vytvořil si vlastní zajímavou pedagogickou metodu, která byla velice úspěšná v oboru vyučování ruštiny. Jeho žáci si i po letech vzpomínali na jeho výroky a originální činy. Proto má otec takový věhlas i v rodině.

Jmenoval se Alexandr Ivanovič Klimentijev - ruské jméno. Já jsem později jméno změnil na Kliment, což už jsem dříve používal jako literární pseudonym. Otec se toho ještě dožil, měl jsem trošku obavy, jestli mu to nebude líto, ale on říkal „to je v pořádku, ona ta koncovka jenom zlobí“, protože my jsme se psali KLIMENTYJEV, KLIMENTĚV, KLIMENTIJEV, takže i oba synové byli rádi, že už ve škole mohli říkat Kliment, a bylo to jednodušší. Ale ten Klimentijev je původní jméno a rodina byla a snad ještě někde v Rusku je.

Alexandr Kliment během našeho hovoru o svém otci hovořil jen krátce. Většinou se o něm zmiňuje jako o Alexandru Ivanoviči, oproti svojí matce, na kterou vzpomíná jako na maminku. Myslím, že zde se mohou nacházet kořeny vztahu Alexandra Klimenta k autoritám. V rodině byl totiž nejvyšší autoritou otec. Alexandr Kliment, podle mého názoru, získal mentalitu neustálého stavění se autoritě. Revoltoval tak proti své matce, tím že opustil náboženství, ale i proti svému otci, na kterého vzpomíná jménem a ne jako na tatínka. Myslím, že s tímto jeho postojem může souviset i změna jména. Alexandr Kliment nebyl na svůj ruský původ nijak hrdý a rád si změnil jméno tak, aby tento původ nebyl patrný.

Maminka byla zjevně i povahou taková mírná. Kdybych to měl k něčemu připodobnit, tak otec byl dvouhlavý orel, kdežto maminka byla beránek, jenž mlčky ke

stříhání ovce veden jest, jak praví svaté evangelium. Taková laskavá, vlídná, jemná, klidná paní, která se neprosazovala, ale měla své velice zajímavé názory a její život měl zvláštní průběh. Mohli bychom se jít podívat na místo, kde se narodila, neboť ten bývalý velkostatek ještě stojí a patří mezi nejkrásnější roubené patrové dřevěné domy v Českém Ráji. Dědeček byl velký sedlák. A prý byl hodně pyšný.

Š.K. Říkal jsi, že si nepamatuješ ani jednoho ze svých prarodičů.

A.K. Nepamatuji, jedni brzo zemřeli a druzí, jak bych to řekl, zůstali utopeni v Rusku po revoluci.

Š.K. A co Alexandr Ivanovič, jak to zvládal, měl s nimi nějaký kontakt?

A.K. Psal si přímo s rodinou - s otcem, matkou a bratrem. Korespondence byla velmi kusá a problematická, protože se už v Rusku projevoval režim, který všechno hlídá. Ale i nouze, která v Rusku byla, se na korespondenci promítla. Přišel třeba dopis na útržku papíru, neměli prostě papír na dopisy.

Š.K. A dochovaly se ty dopisy?

A.K. Nějaké bych, myslím, našel. Druhá komunikační cesta byla přes otcovu tetu, což byla sestra otcovy maminky neboli mojí babičky. Jmenovala se Marie a podařilo se jí krátce po revoluci přes Finsko odjet do Švýcarska. Údajně to byla rodina velmi bohatá, takže teta Marie žila ve Švýcarsku, bez práce, do roku 49, kdy po ní přišlo dědictví. Bydlela tam u paní Sando, což je jméno slavných léků.

Třetí cesta, jak otec udržoval styk s ruským světem, byl jeho vztah k emigrantům. Ale nestýkal se s emigranty politickými, ale spíš s těmi, co se neangažovali vyloženě politicky. To mu myslím zachránilo život.

Š.K. On se s politickými emigranty nestýkal úmyslně?

A.K. Ne, to tak vzniklo. Rád potkával zajímavé lidi. Například jednoho, co měl nakladatelství. Vydával ruské knihy, jmenoval se Chuto. Nebo v Turnově byli bohatí emigranti, kteří si tam zakoupili a zřídili velké zahradnictví. V Praze bylo také několik zajímavých emigrantů, se kterými se stýkal. Ta oficiální cesta byla po válce nejméně možná. Poslední dopisy jsou z let 1935 - 1936 a pak už vůbec nic.

Š.K. On děda na sebe asi ani nechtěl upozorňovat?

A.K. Já mu říkal několikrát „pojed’, ukážeš mi rodné město“ a on nechtěl. Nejspíš se bál, že by se nemusel vrátit.

Š.K. Byl tvůj otec volnomyšlenkář⁶⁴?

⁶⁴ Termín „volnomyšlenkář“ označoval za první republiky lidi bez vyznání či ateisty.

A.K. On byl schematicky řečeno pantheista. Říkal: „Jest věčná prozretelnost“. Ale církve nepěstoval, tu dokonce neměl v lásce. Říkal, že je to podezřelá společnost. Ne že by ji haněl, ale nechtěl s ní mít nic společného. Trochu mi vyprávěl o pravoslaví, byl jsem párkrát v pravoslavném kostele. Dostával nějaký pravoslavný věstník, tak jim přispíval krejcarem. Určitým způsobem jsem měl k pravoslaví vztah.

Š.K. Maminka zemřela v kterém roce?

A.K. V roce 1954

Š.K. Vraťme se ještě k jejímu příběhu.

A.K. To je pro mě velké téma. První záblesky mého života, to jsou vlastně matčiny oči, které byly krásně zářivě modré. Byla to velice jemná, laskavá paní. Nepamatuji si, že by někdy křičela. Když se rozčílila, tak se rozčílila v nějaké situaci, která se netýkala její povahy, nýbrž nějakého problému, který nemohla nebo nechtěla řešit, ale zvnějšku jí byl vnučován. Například moje sestra studovala filozofii, ale byla také vychovaná v rodině a prostředí, které bylo křesťanské, evangelické, a ta filozofie se jí začala do víry plést. Tatiana, moje sestra, se nezříkala náboženství, abych to řekl velmi obecně, ale přece jenom na náboženství brala metr trošku filozofický. Moje maminka byla hluboce věřící, a přestože byla vychovaná katolicky, přihlásila se později k evangelické církvi, k Jednotě bratrské. Tato církev měla v Turnově sbor. Matka tam byla členkou a velice to prožívala. Předtím, než se stala členem této církve, tak se dotkla baptistů, se kterými se i nadále občas stýkala. Udržovala také styky s lidmi od Jednoty československé. Obě ty církve – baptistická i československá měly mírné sklony k určitému, říkám to teď ve dvojím uvozovkách, sektářství – to znamená, že se tam kladl důraz na některé zvláště osobní věci – například osobní obrácení nebo jistotu spasení – a to maminku moc nebavilo. Ona spíš inklinovala k té Jednotě bratrské, kde bylo všechno krásné, čisté a jasné jako Jan Amos Komenský a jako předchůdci Jednoty bratrské.

Sestra mamčinu víru chápala i podle filozofického prostředí, ve kterém se začala pohybovat. Maminka se modlila a velmi silně věřila v pána Boha. Byla prostě křesťanka a celý křesťanský příběh pro ní byl nedotknutelný a velmi přesvědčivý. Tatiana začala tedy studovat filozofii a stýkat se s mladými filozofy. Mladí filozofové bývají, jak známo, velmi radikální a Tatiana od nich přejímala některé myšlenky a sama si je taky vymýšlela, jakožto originální mladá žena. Občas o tom s maminkou zavedla řeč a tu to trošku rozčilovalo. Tatiana kladla různé otázky - jak je to s tou Trojicí a jestli může být Bůh viditelný nebo nemůže být Bůh viditelný a jak je to s predestinací...

Š.K. A u evangelíků je predestinace dost velké téma, že?

A.K. Ano, dokonce teologicky traktované už od Luthera a od Kalvína, myslím, a dále rozpracované.

Š.K. U kalvinistů je to úplně nejradikálnější.

A.K. Velmi radikální, a maminka to, co vyraší z teologie do dalších problémů a zkoumání, neměla ráda. Jak jsem říkal, byla velice laskavá, mírné povahy, s každým vycházela, byla až trošku bojácná. Jedno zlobení tedy měla s moji sestrou Tatianou a druhé rozčilování měla se svým manželem Alexandrem Ivanovičem, protože to byl naprosto originální samostatný člověk. Skoro to nešlo dohromady, takže tam občas bylo to, čemu jsme už jako děti říkaly „škandály“.

Š.K. Kde se maminka narodila a jak se jmenovala? Jaké měla vzdělání?

A.K. Narodila se v Příšovicích, což je vesnice asi deset kilometrů od Turnova v severovýchodních Čechách, v krajině, které se říká Český Ráj. Jmenovala se za svobodna Milada Buriánková. Narodila se jako nejmladší dcera většího sedláka, ne velkostatkáře, ale slušného sedláka Josefa Buriánka. Měla pět sourozenců, sester, a byla nejmladší. Byl mezi nimi dosti velký věkový rozdíl a její sestry ji měly velice rády a říkaly jí naše slečna. Začala chodit do školy do nedalekého Turnova. Absolvovala také obchodní školu a stala odbornicí v oboru účetnictví a podnikatelského účetnictví.

Š.K. Dnes by se řeklo managementu...

A.K. ...nebo informačních technologií, ale tenkrát se vše ještě psalo rukou a pero se namáčelo do inkoustu. Proto také na té škole měli vyučování krasopisu. A moje matka velice krásně psala. Když se ucházela o místo, musela rukou napsat svůj vlastní životopis a zaměstnavatel si všiml nejenom dat, ale také krasopisu.

Maminka vyrůstala v Přepeřích, což byla vesnice, která neměla kostel. Ten byl v nedalekých Příšovicích, kde žila jedna z jejích sester se svým mužem. Ten byl kostelníkem a sedlákem. V Příšovicích byl krásný, velký a starobylý kostel. Matka občas docházela za svojí starší sestrou. Jejich statek je patrová, dřevěná, roubená stavba s velikým dvorem a s pavlačí kolem dokola. Matka tam měla jako slečna svůj pokojík. Byla tam velice šťastná. Od malička hodně četla a strašně ji zajímala literatura. Naučila se dobře německy a francouzsky a v těchto dvou jazycích i četla.

Maminčiny sestry byly velice zajímavé, každá byla jiná. Jedna se jmenovala Růžena, ta byla taková sympaticky jednodušší, abychom to vyjádřili laskavě, a ta si vzala právě toho sedláka, toho strýčka kostelníka. Další sestra, Sláva – říkali jsme jí Slávinka – byla velice inteligentní a nadaná, ale vychodila jenom základní školy. Měla smůlu, protože měla nějaký problém s jedním okem. Nevdala se, ale žila s další sestrou, která se jmenovala Anna, a starala se jí o domácnost. Anna byla dosti bohatou módistkou v Liberci. Pak byla ještě další sestra, Bedřiška. Ta si vzala rozvedeného malíře, který pracoval v Turnově. Strýček nebyl akademik, ale byl výborný malíř. Dělal kopie starých mistrů, opravoval kostelní obrazy a sám také maloval. Byl výborný portrétista a maloval velice krásné krajiny, dneska by moderní malíř řekl, že to byl kýčář, ovšem takový zdvořilejší malíř by řekl, že to byl takový trošku naivní umělec. Ovšem uměl výborně malovat a kreslit a podobu trefil dokonale, ať už se jednalo o hříbek nebo o portrét nějakého bohatého sedláka a vždycky říkával „vidíš, je to jako živý“.

Mimochodem ještě před revolucí a před válkou byl v Rusku a portrétoval tam bohaté šlechtice a obchodníky. Já jsem ho měl velice rád a často jsem k němu chodil. Rozuměli si s mým otcem, Rusem, a to i politicky, protože, stejně jako můj otec, byl strýček anti-komunista a anti-bolševik. Poslouchal jsem, o čem si s mým otcem povídali, a také jsem strýčka pozoroval, jak maluje a jak si míchá barvy. Cítil jsem vůni oleje a terpentýnu a děsně mě to bavilo. Byl to také jeden z důvodů, proč jsem přilnul k výtvarnému umění. Dokonce jsem také jednu dobu chtěl být malířem. Namaloval jsem asi čtyři obrazy, z nichž dvě kresby mám uschované ve svém archivu.

Š.K. Ještě nám zbývá jedna sestra...

A.K. Další sestra, Karla, se provdala za nějakého advokáta do Plzně. Matka se s ní moc nestýkala. Stýkala se obzvláště s Annou a Slávou. Byly veliké kamarádky, takže spolu ještě za svobodna jezdily hodně do ciziny. To bylo ještě za Rakouska-Uherska a potom i krátce po válce, když maminka byla ještě svobodná a už zaměstnaná. Vydělávala na tehdejší dobu docela slušné peníze, byla kvalifikovaná síla, účetní ve velkém podniku v Turnově, v továrně na lana a sítě. Tyto tři sestry jezdily nejdříve do německých měst jako třeba Drážďany nebo Lipsko, pak jely do Hamburku a na ostrov Elgoland nebo zas naopak do Alp, do alpských turistických center. Mám fotografie, když byla maminka u moře na Jadranu. Koupaly se v takových dlouhých košilích, které byly až ke kotníkům, neboť ukázat kotník za císaře pána bylo strašně nestoudné, ale později, jak jsem si všiml, už měly i plavky s pěknými nohavičkami.

Dětství a mládí měla maminka velice hezké a měla příležitost poznat kus světa. Stýkala se se zajímavýma lidma, zajímala se o literaturu, po revoluci se zajímala i o politiku a vzhledem k tomu, že měla vyznání evangelické, měla blízko i k Masarykově filozofii. On, jakožto náš první prezident, říkal „ne Ceasar, nýbrž Ježíš“ a „naš program je Tábor“, rozumějme husitství. Samozřejmě tato myšlenka, kdyby se reflektovala dneska, tak je do určité míry sporná⁶⁵, ale o tom nebudeme hovořit, protože to patří do jiných sfér⁶⁶.

Š.K. A ono, obzvláště po období komunismu, má husitství⁶⁷ trochu jiný zvuk...

⁶⁵ Alexandr Kliment později v rozhovoru vysvětluje, proč si myslí, že je tato myšlenka problematická. Jedná se o to, že není úplně samozřejmé spojení československé státní a demokratické ideje a husitského hnutí.

⁶⁶ Masaryk vskutku považoval náboženství za velmi podstatný konstituční rys naší společnosti. Ideál humanity pro něj byl základem mravní ideje české demokratické politiky. Zdůrazňoval potřebu „drobné práce“ v mravní výchově, která měla podpořit demokratický život v Československu. Jeho křesťanství bylo do určité míry panteistické. Zdůrazňoval náboženský základ společnosti, ale bez jakékoliv náboženské nesnášenlivosti. Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 148-149.

⁶⁷ Kultura se v počátcích komunistické diktatury měla navrátit k obrodnému fungování. Jedním z hlavních tvůrců kulturní politiky se stal Zdeněk Nejedlý, ministr školství, věd a umění. Ten se snažil vytvářet nové tradice „lidově demokratického“ tábora, které se měly opírat o ideu slovanství proti západu. Již v roce 1946 vydal spis *Komunisté dědici velkých tradic českého národa*, kde mimo jiné napsal: „Dnes by Hus byl hlavou politické strany a jeho tribunou by nebyla kazatelna, ale pražská Lucerna nebo Václavské náměstí. A jeho strana by byla velmi blízko, o tom můžeme být přesvědčeni, nám komunistům“.

Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 266.

A.K. To je právě trošku jednostranný pohled, že? Ale to je jiná otázka. Matka měla k těmto věcem vztah, zároveň hodně četla a chodila na přednášky. Ještě za mlada se zapsala do spolku přátel pohřbu žehem, což je zajímavé, protože mladá ženská už myslí na smrt. Možná to bylo díky intenzivnímu prožívání náboženství. Pohřeb žehem jí ale přišel takový moderní.

Zajímala se i o poválečnou politiku. Ne že by byla vlastenka, ale měla vztah k místu, kde se narodila, to znamená k Českému Ráji, ráda poslouchala českou hudbu a četla české autory. Jednou zavítal pan prezident Masaryk na návštěvu do Turnova a maminka byla vybrána jako jedna z nejhezčích krásných mladých žen, dívek. V kroji podala panu prezidentovi Masarykovi, když tam byl na obědě nebo na večeři, to už přesně nevím, na talíři přírodní vepřový řízek. Když jsem se to dozvěděl jako kluk, který samozřejmě také zbožňoval TGM, tak jsem na to byl pyšný.

Matka tedy strávila dobré a hezké mládí. Pak bydlela sama v Turnově. Z jejího vyprávění, poznámek a dokonce podle zápisu v jejím památníku jsem se dozvěděl, že měla dost zajímavou, krásnou a velkou lásku. Byl to houslista české filharmonie. Z tohoto vztahu ovšem nic nebylo, nic nevzniklo a detaily, proč spolu nežili nebo proč vztah neměl delší, hlubší trvání, nevím. Čili o jejich osobních, intimních vztazích vůbec nic nevím, až do roku 1925/6, kdy se seznámila s mým otcem Alexandrem Ivanovičem. Tehdy byla doba, kdy Sovětský svaz vyvíjel silnou propagandu na západ, kde byly veliké problémy – jednak kolem světové války, jednak sociální záležitosti – a ta situace se vyhrocovala. Komunisti a sověští agitátoři vyvíjeli silnou propagandu ve smyslu, že Sovětský Svaz je nový život a svět je tam úplně jiný, začíná od začátku a všechny ty sociální teorie a utopie atd. o kterých říkali, že je realizují⁶⁸.

Š.K. A nikdo vlastně neměl faktickou znalost, co se tam děje.

A.K. Ano a pokud ji měl, tak ji měl na úrovni nadšení, jako třeba Julius Fučík⁶⁹. Ale například Andre Gide⁷⁰ napsal knihu *Návrat ze Sovětského svazu*, ve které tamější

⁶⁸ Obliba komunistické strany ke konci 20. let klesala. Bylo to dáno agresivní bolševizací a rozkolem mezi komunisty. Čeští komunisté vedení Klementem Gotwaldem nekriticky přijímali direktivy přicházející z Moskvy. Tak například v prvním parlamentním projevu Gotwald uvedl: „*A my, my jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. A my se do Moskvy chodíme učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk (výkřiky). A víte, ře ruští bolševici jsou v tom mistry.* (Hluk, Výkřiky).

Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 180.

⁶⁹ Julius Fučík (1903-1943) byl komunistický novinář. V roce 1921 vstoupil do KSČ, od roku 1929 působil v Rudém právu. Odmítal jakoukoliv kritiku SSSR. Napsal dvě oslavné reportáže o životě v SSSR. První byla vydaná v roce 1932 pod názvem *V zemi, kde zítra již znamená včera*. Druhá byla vydaná až v roce 1947 a jmenovala se *V zemi milované*. Julius Fučík se stal komunistickým literárním vzorem pro dílo *Reportáž psaná na oprátce*, které sepsal během svého věznění na Pankráci v době druhé světové války. Fučík byl popraven v Berlíně.

<http://cs.wikipedia.org>.

⁷⁰ André Paul Guillaume Gide (1869-1951), francouzský prozaik a dramatik, nositel Nobelovy ceny za literaturu za rok 1947. Gide považoval osvobození od asketismu a náboženských příkazů. Lidský život sám o sobě považoval za dostatečný cíl. Ve třicátých letech, kdy už byl značně populární, se začal zajímat o komunistické hnutí. Velmi se mu líbil projekt komunistického uspořádání společnosti. V roce 1936 navštívil SSSR a z této návštěvy byl velice zklamán. Napsal kritickou reportáž *Návrat ze Sovětského svazu*, kde popsal nedostatky komunistického zřízení a vyslovil názor, že komunismus je ještě horší než kapitalismus.

poměry ostře kritizoval. Byl do Sovětského svazu pozván jako velký francouzský filozof a spisovatel, myslím, že ho přijal i Stalin. Gide velice pozorně sledoval život v Sovětském Svazu a zjistil, že není všechno takové, jak se to snažila podat oficiální místa. Naplno před západoevropskou levicí řekl "pozor na to, je to autoritativní režim, který nemá vůbec nic společného s levicovou myšlenkou", kterou prosazovali levicovní myslitelé, například marxisté. Kniha *Návrat ze Sovětského svazu* ovšem vyvolala tehdy kritiku ze strany levicových intelektuálů, přestože mnoho z nich nemělo vlastní zkušenosti z prostředí SSSR, a Gide byl obviněn ze lži a propagandy⁷¹.

Dvacátá, třicátá léta minulého století bylo období, kdy byl o SSSR zájem. Do Evropy přišly první ruské filmy a některé z nich byly velice zajímavé, například *Křížník Potěmkin*⁷².

*Myslím, že na tomto místě je potřeba trochu srovnat chronologii zmiňovaných událostí. Atmosféra, o které Alexandr Kliment mluví u nás panovala hlavně na počátku dvacátých let minulého století. Sovětský svaz byl v té době do značné míry neznámý a hlavně ještě procházel post-revolučním vývojem. Mnoho lidí se tak opravdu domnívalo, že komunistické zřízení bude odpovědí na palčivé sociální otázky a nastolí takové uspořádání, které již nepovede k dalším světovým válkám a vyřeší sociální nespravedlnosti a násilí. Do této doby spadá i Alexandrem Klimentem zmiňovaný film *Křížník Potěmkin*. Prvotní zájem ke konci dvacátých let a v dalších letech opadl (viz poznámka č. 72) v souvislosti s agresivní bolševizací KSČ, vylučováním nepohodlných intelektuálů ze strany a neomaleným vystupováním komunistických lídrů, např. Klementa Gotwalda. Fučíkovy reportáže a Neumannova kritika Gida spadají do této další fáze, která probíhala až ve třicátých letech minulého století.*

Takže i v takovém malém městě, jako byl Turnov, byl zájem o SSSR a také o ruštinu, protože sovětští propagandisté lákali lidi do Ruska, aby tam budovali socialismus. Mnoho lidí tam i odjíždělo a snažili se zapojit do budovatelské práce. A pod dojmem této atmosféry, neřekl bych propagandy, ale spíše atmosféry, moje matka se svou kamarádkou, která se jmenovala Jůnová, to si dokonce ještě pamatují, zjistily, že jakýsi Alexandr Ivanovič vyučuje ruštinu. Alexandr Ivanovič je začal učit rusky. Otec vyvinul speciální metodu výuky, která byla úspěšná a z dnešního hlediska velmi moderní. Tuto moderní metodu uplatnil i vůči těmto dvěma mladým, a jak se zdá, hezkým ženám. Zvláště vůči jedné nadané své žačce a to způsobem, že se v roce 1927 vzali. Moje sestra, která ráda zkoumala minulost, zjistila, že naše maminka už vlastně byla v pátém nebo šestém měsíci a že se "museli brát". Zkrátka a dobře, vyučování ruštině se stalo mé mamince osudným, takže se 21. prosince 1927 narodila moje sestra, které dali jméno Tatiana, říkalo se jí Táňa nebo Tánička.

<http://cs.wikipedia.org>.

⁷¹ Mnozí kritici, kteří vystoupili proti André Gidovi, SSSR ani nenavštívili. U nás to byl například básník Stanislav Kostka Neumann (1875-1947), který v roce 1937 napsal polemiku *Anti-Gide neboli Optimismus bez pověr a iluzí*. Neumannova pozice byla čistě stalinistická.

<http://cs.wikipedia.org>.

⁷² Jedná se o celovečerní němý sovětský film, který natočil v roce 1925 Sergej Ejzenštejn. Řadou kritiků je považován za jeden z nejvýznamnějších světových filmů.

Za rok a dva měsíce jsem se narodil jako druhé dítě. Bylo to 30. ledna 1929. Tenkrát už naplno běžela světová hospodářská krize. Moje matka pracovala jako účetní v té továrně na provazy a jednoho krásného dne byla krize i v továrně. Byla nezaměstnaná, ale jak jsem už říkal, měla dobrou pojišťovnu privátních zaměstnanců, tak měla rok slušnou podporu v nezaměstnanosti. Takže byla doma a já jsem během toho roku jako malý kluk měl možnost s ní více existovat. Býval jsem s ní v kuchyni, když vařila, chodili jsme na procházky daleko za Turnov, když byla v Turnově pouť, šli jsme na pouť. Jedna z prvních vzpomínek na maminku je, jak jdeme dlouhou cestou do Přepeř a tam nás na dvoře vítá velký pes. Jdeme do krásné světnice, starobyle selsky zařízené. Teta upekla buchty a maminka mě povzbuzuje, abych si vzal, a já poslouchám rozhovory těch dospělých, trochu se začínám nudit, a tak vycházím na dvůr a bavím se se slepicema a se psem.

Matka mě také vodila do shromáždění, oni neřikali do kostela, nebo do modlitebny. Jako čtyřletý nebo pětiletý jsem poslouchal kázání a evangelické pobožnosti. Jedna z prvních myšlenek a dialogů, na které se pamatuji, bylo, že mě matka říká: „A koho máš na světě nejraději?“ a já říkám „No, tebe maminko.“ „Ne, nejraději máš pána Ježíše a pak máš nejraději mě.“

Pamatuji si, jak mě maminka poprvé vede do školy, jak se poprvé otvírají velká vrata a maminka říká: „Tak vidíš, tohle je škola a do té školy budeš chodit.“ Pamatuji si také na několik drobných příhod. Jednou jsem měl dvacetník, to jsem ještě nechodil do školy, a nedaleko byla pěkná cukrárna. Za výlohou bylo čokoládové srdíčko v červeném staniolu. To srdíčko jsem mamince koupil, že jí ho dám jako dárek. Ne k nějaké příležitosti, ale jen tak, z lásky. Kráčel jsem domů a cestou mi to srdíčko ukradl o něco starší kluk. To byla parta tří kluků a jeden byl takový grázl a ten mi to ukradl. A tak jsem přišel domů s pláčem a vykládal jsem, jak to vlastně je, že teda jsem jí chtěl dát to srdíčko a jak je to hrozný, a matka z toho byla také dojatá a utěšovala mě. Šli jsme do toho cukrářství a koupili ještě jedno srdíčko a já jsem ho mamince jako dal. Ale matka říkala: „To se takhle nenechá, půjdeme za ním a řekneme to ve škole. To se nedělá, aby starší kradl mladšímu něco z ruky.“ A tak jsme šli do školy a já jsem začal přemýšlet, asi tak čtyřletý, a říkal jsem: „No jo, ale když mi to na něj řekneme, tak oni ho potrestají a on bude strašně nešťastnej, tak radši ať si to srdíčko sní, když máme ještě jedno.“ A matka z toho byla znovu dojatá a řekla: „Hele on ten klukánek myslí na druhé...“ Mně říkali klukánku, to jsem ti říkal?

Š.K. – Neříkal...

A.K. - Sestře, když mě viděla poprvé, řekli: „Hele, to je náš kluk.“ A sestra, která sotva uměla mluvit, odpověděla: „To není kluk, to je klukánek“. A to mi zůstalo a říkali mi klukánku. Ale já jsem se jmenoval Alexandr a štválo mě, když už jsem byl větší, že jsem klukánek a ne Alexandr. Poněvadž Alexandr bylo vznešené, kdežto klukánek byl klukánek...

Takže matka byla dojatá, že klukánek dal přednost ochraně zloděje před potrestáním, protože mu ho bylo líto. Byl to její vliv, protože mě vychovávala v křesťanském duchu evangelickém. Nastavíš druhou tvář a tak dále.

Jednou jsme spolu byli na pouti a já jsem dostal látkového psa. Byl to krásný pes a měl jsem ho strašně rád. Jednoho krásného dne jsem psa ztratil na lukách. Maminka šla se mnou a křižovali jsme luka tak dlouho, až jsme psa našli. Byl jsem velice šťastný. Jindy jsem dostal houpacího koně a když jsem pak z toho houpacího koně vyrostl, tak kolem těch pěti, šesti let, houpací kůň „někam odešel“ a já jsem byl hrozně nešťastný: „Jak to, že se mi ztratil můj houpací kůň?“ Maminka mi řekla, že už jsem na něj velký a že bych se na něm nemohl houpat. Já jsem přesto chtěl vědět, kam se ztratil, a matka mi řekla: „Odnal ho kominík z půdy.“

V Turnově jsem byl také velice těžce nemocný. Dostal jsem zánět slepého střeva, a protože to bylo velmi akutní a měl jsem takzvanou spontánní perforaci do dutiny břišní, odvezli mě do nemocnice a rozřízli. Devět dní jsem měl otevřené břicho a tamponovali mi hnis, aby tu intoxikaci spravili. Bylo to kritické. Bylo to skoro o život. Pamatuji se, jak za mnou matka občas přišla. Byl jsem v nemocnici v Liberci, lékař byl Němec. Matka seděla u mojí postele a dívala se na mě. Já jsem skoro nemluvil, protože mi bylo děsně blbě. Naštěstí jsem se z toho dostal, protože ti doktoři byli velice dobří a velice o mě pečovali. Ležel jsem v postýlce hned u operačního sálu na dospělém oddělení, ani mě nešoupli mezi děti.

Pamatuji se, jak jsem byl šťastný, když jsem jel domů. Matka jela se mnou. Několik týdnů jsem nemohl chodit, jak jsem byl zesláblý. Vozili mě, pětiletého, v kočárku. Jednou jsme potkali pana faráře, který řekl: „Tak vidíte, sestro, že pán Bůh vás vyslyšel a vy jste tenkrát tolik plakala, když chlapec byl v nemocnici a já jsem vám říkal: ‚Důvěřujte v pána Boha, modlete se a uvidíte, že pán Bůh nedopustí, aby chlapec zemřel‘. Vidíte, pán Bůh vám pomohl.“

To mě utkvělo v paměti. Pochválil víru a modlitbu a zároveň pronesl určitou výčitku, že matka nebyla dosti hluboce věřící, že nenechala všechno na pánu Bohu, že se o to dítě také bála. Je to jedna ze vzpomínek, která ve mě zůstává a vracívá se mi. Další drobná vzpomínka. Stěhujeme se do Prahy. Jedeme v autě, v nákladáku. Stěhovali jsme se, protože maminka si našla práci v Praze, zatímco otec už byl bez práce, jeho diamanty a drahokamy, to všechno zkrachovalo.

Š.K. Nikdy už se nechytil?

A.K. Zkusil to ještě v Praze. V roce 1936/37 byl asi půl roku zaměstnaný v jedné brusírně, ale nechytil se. Nadále vyučoval ruštinu, a protože už začínala válka, tak se lidi začínali o ruštinu zajímat. Vypadalo to, že ruština bude aktuální z politických důvodů. Vyučování mu poměrně dost dobře šlo, měl výbornou metodu, takže byl vyhledávaný. Nejdříve začal vyučovat soukromě a po válce se stal učitelem na nějaké střední škole. Otec tedy byl nezaměstnaný. Matka chodila do kanceláře, kde dělala účetní na nějakém moderním, americkém stroji. Dosti to ovládala, což jsem obdivoval, protože já jsem matematický antitalent a matka, ačkoli byla velice zaujatá pro umění, náboženství, hudbu a hodně četla romány, ovládala i tohle exaktní zaměstnání.

28. října 1935 jsme se přestěhovali do Prahy. Rok předtím jsem byl poprvé v Praze s otcem. Měl tam nějaké zařizování a chtěl mi ukázat Prahu. Tehdy jsem dostal ten zánět slepého střeva a bylo mi blbě. Pamatuji si na ty první zážitky.

Tentokrát jsem vše viděl z korby nákladního automobilu. Přijeli jsme někam na Smíchov, nedaleko Vltavy a tam se vykládal nábytek. Dnes je to, myslím, Štefánikovo náměstí, tam, kde je Smíchovský národní dům. Byl to překrásný barák, my jsme bydleli v suterénu, protože jsme byli chudá rodina, ale to už jsem ti vyprávěl. Matka každodenně odcházela ráno do práce a já zároveň s ní chodil do školy. Sestra byla už o trochu větší, takže chodila sama, ale já jsem chodil do první třídy. Do první třídy jsem začal chodit ještě v Turnově, ale v říjnu už jsme se stěhovali do Prahy.

Matka na křižovatce čekala, až půjde nějaká velká studentka do gymnázia, a vždycky říkala: „Slečno, vzala byste tady klukánka s sebou do obecné školy?“ A slečna ochotně říkala: „No jo, tak to já ho vezmu, tak pojďme, pojďme, tak ty seš klukánek?“ A já jsem říkal: „Ne, já jsem Saša, Alexandr.“ A se slečnami jsem se bavil, to trvalo rok, skoro, tyhleto doprovody slečen, což mě velice zaujalo, já měl vztah ke starším ženským už odedávna, až tedy s výjimkou nějakých těch lásek kolem 18 let. Pak, když jsem se oženil, byla Jiřina o tři a půl roku mladší než já.

Takže si pamatuji, jak se loučíme s maminkou a maminka říká: „Tak buď hezky hodnej ve škole.“ A poručela mě do péče té studentky. Pamatuji si na jeden rozhovor. Já povídám: „A jak vy to máte?“ „Mně můžeš klidně tykat.“ „Jak to máš s vysvědčením? Máš hodně jedniček nebo taky nějaký pětky?“ A ona povídá: „Ne, já mám vyznamenání.“ A já jsem říkal: „Co to je vyznamenání? To ti dali na kabát nějakou takovou medaili?“ A ona mně vysvětlovala, co to je vyznamenání na gymnáziu.

Se sestrou jsme chodili matce naproti, pracovala dlouho, i přesčas. Pracovala na Národní třídě ve velkoobchodě s provazama, v paláci Louvre. V prvním patře byla kavárna Louvre. Zažil jsem ji jako větší chlapec, když tam se mnou matka chodila na oběd za války. V Louvru byl biograf Louvre a čekárna a v té čekárně byla řada sedadel, jako v biografu. Sklápěcí sedadla. My jsme tam na matku čekali a blbli s těma sedadlami, běhali mezi nimi a bouchali. Sestra, která byla taková starostlivá, měla o mě strach, protože já jsem samozřejmě vybíhal i na ulici a sledoval jsem venkovestský provoz. A pak se objevila matka. Často s námi chodila pěšky, byla hospodářská krize a šetřilo se i s padesátníkem na autobus. Matka říkala: „Ten padesátník musíme ušetřit, protože padesátník k padesátníku...“ Za korunu bylo tenkrát pět vajec a nebo dvě či dokonce čtyři housky. Pamatuji si na ty procházky s matkou přes most Legií nebo přes most Jiráskův. Blízko Jiráskova mostu jednou matku, právě když takhle kráčela ze zaměstnání, porazilo auto. Musela být ošetřena a byla asi 3 týdny doma. Nebylo to nic tragického, ale přeci jenom, byl to úraz, který se musel vyléčit. Potom jsem ji doprovázel do pojišťovny, kde dostala úhradu za úraz. Vzpomínám si na jednání s pojišťovacím agentem. Snažil se úhradu udělat co možná nejnižší. Matka si mě vzala s sebou jako argument, že není možné, aby jí dali tu nejnižší náhradu. „Vidíte, tady mám dítě, a my jsme v takové situaci a atd.“ a dokonce vyndala kapesníček a zahrála jaksi takové velké dojetí a já jsem ji v tom podporoval, samozřejmě jsem začal také fňukat. Byla to trochu taková komedie. K identitě, měl jsem vždy vztah ke komediím a k divadlu a jaksi k životní komedii jako takové. Ten úředník zdvihl ruku a řekl: „Ale paní, neplačte, vždyť já na vás neútočím žádným mečem“. A já jako dítě jsem si

představoval ten imaginární meč, jak útočí na matku. Agent pak připsal matce trochu vyšší náhradu.

Matka měla velice ráda přírodu, ale ve městě přírody moc nebylo, tak s námi dětmi a někdy i s Alexandrem Ivanovičem, chodívala na výlety. Šlo se za město - tenkrát ještě „za městem“ nebylo tak daleko. Jeli jsme na konečnou do Hlubočep a odtamtud pěšky na Slivenec. Ve vzpomínce mám matku, jak sedí vedle mě na mezi, před námi město, jakési louky a v dálce vzdálenější mračna a pahorky a máme s sebou úžasnou svačinu. Matka vyndá a rozbalí noviny a v těch jsou vařené brambory a malý sáček se solí. Brambor bylo dost a sestra a já a matka jsme hodovali. Nevím, jestli mně v životě ještě něco tak chutnalo jako ten brambor, co jsme si loupali a solili. Matka si uvědomovala, že to je prostinké jídlo, nicméně bylo to jídlo od pána Boha, které nám dal. Takže to byla taková slavnostní svačina na novinách na kvetoucí mezi.

Jednou mi matka řekla: „Bradičkou mě strkáš do žaludku, tak už jsi klukánku povyrosl“. A já řekl: „Ne, Alexandr vyrostl.“ Další vzpomínka. Šli jsme s matkou okolo Kinského sadů a slyšeli hlášení z rozhlasu, které se týkalo Mnichova a obsazování československého pohraničí. Matka poslouchala a říkala: „Děti, poslouchejte, něco se děje.“ Několikrát jsme byli s matkou za jejími sestrami v Liberci, takže jsem věděl, co to pohraničí je. To byl rok 1938 a mně bylo devět let.

V Praze jsme navázali kontakt s Jednotou bratrskou, kam jsme chodili, nebo nás tam matka v neděli posílala. Ona byla doma a vařila oběd, také pro dva podnájemníky. Hospodářská situace nebyla dobrá, a tak jsme potřebovali, i přesto, že jsme měli malý byt, dva podnájemníky. V neděli, když jsme se vrátili z nedělní školy, matka všem prostřela. Ti podnájemníci byli docela sympatičtí mladí muži a já si s nimi měl docela o čem povídat, zvláště proto, že jeden sloužil u dragounů. Ovšem štváli mě, protože mi říkali ne klukánku, ale klukane a to bylo ještě horší. Například „klukane přines mi bačky“, což znamenalo: klukánku přines mi bačkory. Oni si takhle jako poroučeli. Jednoho krásného dne jim matka řekla: „Pane Zahrádko, neříkejte mu klukánku, říkejte mu Sášo.“ Byl jsem moc rád, že se mě maminka zastala, a oni nadále používali mé jméno.

Další silný zážitek, který se týká maminky, se váže na pobyt v nějaké církevní ozdravovně. Přijela za mnou a zrovna se tam konaly „hody lásky“⁷³. To bylo takové dvouhodinové modlitební shromáždění. Část těch kázání vedli laici a někteří se vyznávali ze svých vztahů k církvi a pánu Ježíši. Byli jsme tam s matkou a mě to tak úplně nebavilo. Stále jsem usínal a v tom polospánku jsem viděl mraky a mezi nimi letoun, jak provádí akrobacii.

Ještě před válkou jsme šli s jedním kamarádem do Jungmannovy ulice do obchodního domu Teta. Tenkrát byly v Praze tři obchodní domy – Teta, Tera a Aso. Šli jsme tam, že něco ukradneme, byli jsme takoví syčáci. Každý jsme si něco vyhlédl, já malou baterku. Strčili jsme si to do kapsy a šli. U vchodu nás chytili a odvedli do zadní místnosti a tam nám dali. Říkali, že to půjde na policii a do školy a rodičům, no a my

⁷³ Z řeckého Agape, láska. V Novém zákoně používáno jako výraz lásky k Bohu či Kristu. Původně se jednalo o společnou hostinu, která provázela bohoslužby prvních křesťanů. Mělo se jednat o stvrzení lásky mezi členy komunity. Je to také odkaz na Ježíšovo stolování s učedníky.

The Oxford Dictionary of World Religions. ed. John Bowker. Oxford University Press. 1997. str. 28.

jsme byli podělaný. Kamarád to doma nechtěl říct, ale já jsem vše mamince raději řekl, než aby přišla zpráva ze školy nebo z policie. Maminka říkala: „To snad není možný. Klukánek kradl. Ale vždyť je to hřích.“ A já jsem řekl: „Ano maminko, já vím, je to hřích a my jsme to udělali proto a proto.“ A začali jsme si o tom povídat, proč jsme to vlastně udělali. Říkal jsem, že jsem toužil po baterce a hlavně jsem chtěl vědět, jaké to bude krást. Maminka byla rozumná, nepotrestala mě a řekla mi, abych odprosil pána Ježíše. To jsem večer udělal. Maminka mi později, i přestože jsme neměli moc peněz, koupila baterku, která svítila třemi barvami, bíle červeně a zeleně. Měl jsem radost z baterky a z toho, že mi pán Ježíš odpustil a od té doby jsem nic neukradl.

Moje vzpomínky na matku jsou spíše takovéto body, nežli nějaký rozvoj citového vztahu k ní. Ani dospívání neprobíhalo jako vztah k matce coby nejbližší bytosti. Vzpomínám si ještě na její penzi, která byla velice krátká. Byl jsem přítomen, když umírala a už mě nepoznávala. Maminka byla o šest let starší než Alexandr Ivanovič. Zemřela, když jí bylo 62 roků.

Š.K. Pověz mi něco o své sestře.

A.K. Sestra Tatiana se narodila 21. prosince 1927. V městečku Gorij se stejného dne (ale jiného roku) narodil Josif Stalin⁷⁴, který neblaze ovlivnil naše životy. Tatiana měla s tímto jménem své problémy, protože ona vystudovala filozofickou fakultu a její diplomová práce měla název Pojetí času ve filozofii dějin. Jakožto uvažující člověk žila v dilematu, jak se srovnat se svou dobou a nastoleným režimem.

Tatiana původně chtěla studovat filologii a skutečně se na ni přihlásila v roce 1946 a začala studovat ruštinu a francouzštinu. Oba jazyky ovládala, ruštinu z domova a francouzštinu ze školy a domácího doučování. Ovšem ještě na střední škole se v prostředí akademické YMKY seznámila s jedním mladým filozofem, který ji po roce studia filologie přesvědčil, že důležitější je studium filozofie. Tatiana z lásky k němu přešla na filozofii. Myslím, že to byl osudový krok, který se jí nevyplatil. Filozofie ji zajímala, ale celý život si kladla otázku, k čemu vlastně je. Tatiana měla dobré abstraktní myšlení. Hrála například výborně šachy, což nás naučil otec. Zájem o filozofii si Tatiana vlastně přinesla již z domova, kde vyrůstala v evangelickém prostředí. Lidé v akademické YMCE se zajímali o křesťanskou nauku v širším smyslu. Pro Tatianu byli hlavní autority J. A. Komenský, F. Palacký, K. Havlíček, T. G. Masaryk a J. L. Hromádka, filozofující evangelický teolog. Tatiana procházela vnitřním i vnějším konfliktem, kdy se pokoušela srovnat víru, náboženství a filozofii. Věčnou otázkou pro ni bylo, zda Bůh je či není. Tato krize trvala vlastně po celý její život, hlavně po tragické události v jejím životě, kdy její syn Vladimír ve 24 letech spáchal sebevraždu.

Š.K. Vladimír měl schizofrenii?

⁷⁴ Ve skutečnosti se Stalin narodil 18. prosince a to roku 1878. Tento omyl možná vznikl přesmyčkou dat. 21. totiž zemřel Lenin (ovšem ledna).

A.K. Lékaři říkali, že to je smíšená psychóza, která se projevila při dost zpožděném léčení. Albert Camus říká, že sebevražda je nejvážnější filozofický problém dneška. To byl i sestřin názor. I když ti lékař určí příčinu té duševní nemoci, sebevraždy, tak se lidé ptají, kde byla příčina. Ne tolik té nemoci, jako té události. Sebevražda se totiž i přes diagnózu lékařů, že se týká duševní nemoci, dotýká podstatných otázek lidského života. Tatiana tak celý život řešila náboženské a filozofické otázky, zvláště z oblasti křesťanské nauky o posmrtném životě. Řešila tedy otázku, zda její syn nebo jeho duše někde žije či nikoliv.

Nejdůležitější událost v jejím životě byla tedy sebevražda jejího syna. Dalším důležitým momentem byl vztah s oním mladým filozofem, se kterým se seznámila na střední škole. On vystudoval filozofii a dodnes přednáší na univerzitě. Jejich vztah byl velice intenzivní, což vedlo k již zmiňovanému přestupu z filologie na filozofii. Přesto si Tatiana nebyla celý život jista, k čemu filozofie vlastně je. Já jsem jí radil, aby si ve filozofii našla nějaký obor a věnovala se mu jakožto vědecké disciplíně. Radil jsem jí, aby si našla nějakou filozofickou, duchovní oblast a tu si zabydlela. Tatiana tuto odpověď nebrala na vědomí a nemohla to takto realizovat. Otázku filozofie velmi řešila, ale filozofovala vlastně jen ve svých dopisech a rozhovorech s nejbližšími. Jednalo se o dlouhé, hodinové debaty na různá filozofická a psychologická témata.

Albert Camus, Ferdinand Pessoa a z hlubší historie například svatý Augustin, tito autoři říkají, že systematická filozofie jakožto věda je výborný prostředek, jak zmapovat vývoj lidského myšlení, ale má dvě stránky, a to si uvědomovala i Tatiana. Na jednu stranu je to úkol zmapovat kulturu lidského myšlení, paměti o tomto myšlení a vlastně i svým způsobem kreativitu lidského myšlení. Na straně druhé je to význam filozofické myšlenky, ať už badatelské nebo takové, co vzniká přemýšlením a spojením intuice, citu a inspirativního nápadu, které směřují k pochopení, nebo mysticky řečeno, k prozření. Tatiana se ve všech těchto oblastech dobře orientovala, ale filozofie jí nestačila. Neodpověděla jí na základní otázku a sice: „jaký je smysl života a zda existuje Bůh“. Po tragédii sebevraždy jejího syna se tyto otázky staly velice akutní a trvaly vlastně celý život.

Vztah Alexandra Klimenta k víře a náboženství se velice podobá vztahu, který k víře měla jeho sestra Tatiana. Jejich vztah ke křesťanství silně ovlivnila filozofie, která je dovedla k sekularismu. Oba považovali víru za filozoficky neobhájitelnou. Avšak ani filozofie jim neposkytla odpovědi na zásadní otázky života a prožívání. Oba prožívali vnitřní konflikt mezi vlastním rozumem a hledáním absolutna. Podobným konfliktem prochází společnost již od doby osvícenství. To je ovšem obsáhlé téma, kterým by se musela zabývat jiná práce.

Alexandr Kliment nechce žít v pouze materialistické společnosti a považuje člověka a jeho život za absolutní hodnotu. Samo prožívání by mělo být cílem a smyslem života. Tato filozofická konstrukce jej ovšem také neuspokojuje, zvláště v období jeho stáří, kdy prožívání není takové, jaké si ho Alexandr Kliment přeje.

Tatianino filozofování nebylo nikde zaznamenáno, ale já myslím, že kdyby bylo, tak by se ukázala její filozofie jako velice podnětná a originální. Mnozí filozofové také

tvrdí, že to nejdůležitější se neděje v systémech, ale v životním prožívání a v okamžicích vnitřního konfliktu, který si snažíme vysvětlit. Bylo to dost blízké existencialismu.

Š.K. Byla její filozofie ovlivněna i fenomenologií? Například, jak hovoříš o filozofii, která se projevuje v prožívání?

A.K. Byly tam fenomenologické prvky, ale fenomenologie se snaží o vědecké prozkoumání těchto otázek a jejich postavení na bázi určitých systémů. Fenomenologie se pokouší o metodu.

Š.K. Fenomenologové si ovšem také uvědomují, že člověk již žije ve světě a nemůže z něj a z jeho vazeb vystoupit.

A.K. Sartre říká „jsme v tom“. Tatiana uvízla na mělčině, nebo naopak na rozbouřeném moři myšlenek, a když se k tomu přidala poetičnost její duše a její velká přecitlivělost, dokonce někteří lékaři to označili za hypersensitivitu, tak se jednalo o takovou duševní meteorologii s neustále se měnícím počasím. Nikdy nedostala odpověď na svou základní otázku reflektujícího člověka a to ani dokonce smrtí svého syna.

Její situace byla velmi ovlivněna dobou, ve které jsme žili. Nejdřív válka a okupace a potom 40 let nesvobody. Tatiana byla orientována idealisticky, což bylo částečně způsobeno tím, že pocházela z prostředí spíše sociálně slabšího. Byla také ovlivněna evangelickým myšlením. V reakci na hospodářské a společenské jevy byla tedy spíše levicově orientovaná, ale v žádném případě nebyla orientovaná marxisticky, i když marxistickou dialektiku brala na vědomí. Orientovala se spíše na Hegela. Společenský tlak byl ovšem velmi silný a Tatiana musela řešit otázku, jak se vyrovnat s totalitou. Jednalo se o další věčný konflikt, který sestra řešila. Ne ve smyslu, zda se má připojit ke komunistům či marxismu-leninismu, to nepřicházelo vůbec v úvahu, ale jak se s tím vyrovnat a jak s tím vůbec existovat. Vývoj ideologického soupeření západu s komunismem jí nedal jasnou odpověď na otázku co s tím. Řešila, jak v této době existovat.

Jak jsem již zmínil, Tatiana měla vztah k filozofovi. Jmenuje se Hejdánek⁷⁵ a věnuje se fenomenologii víry⁷⁶. Snaží se vysvětlit problém víry z filozofického hlediska. To Tatianu velmi zajímalo, jenomže jeho odpovědi ji neuspokojovaly, protože on odpovídal určitým systémem, a to nestačilo jejímu velmi citlivému chápání života. Byla to velká láska, dokonce se chtěli brát a připravovali svatbu, ale nakonec

⁷⁵ Prof. PhDr. et PhDr. h. c. Ladislav Hejdánek se narodil 10. 5. 1927. Vystudoval filozofii a sociologii na FF UK u prof. J. B. Kozáka. Nejznámější práce: *Filosofie a víra*, samizdatové *Dopisy příteli*, *Filosofie a teologie*, *Nepředemtnost v myšlení a ve skutečnosti*.

⁷⁶ Za zakladatele fenomenologie je obecně považován Edmund Husserl. Fenomenologie je studium toho, jak se jevy jeví. Jedním z výrazných fenomenologů víry byl Van der Leuw, kterého jsem zmínil na začátku této práce. Současná fenomenologie víry či náboženství redukuje své pátrání a neptá se přímo na to, zda Bůh či bohové existují, ale spíše se zaměřuje na to, jak náboženství ovlivňuje život lidí, tedy na jednotlivé fenomény. To, co se ovšem nedaří, je vytvoření uspokojivého vysvětlení, co způsobuje existenci těchto fenoménů.

The Oxford Dictionary of World Religions. ed. John Bowker. Oxford University Press. 1997. str. 748.

se za velmi dramatických osobních okolností rozešli. Tatiana to vnímala velmi tragicky. Hejdánek se s tím srovnal, řekl bych, filozoficky, oženil se a má čtyři děti. Tatiana se vdala, protože potkala slušného člověka a byla mladá, tak se prostě vdala a měla dvě děti. Celý život ovšem milovala Hejdánka i přesto, že žila s velmi slušným a laskavým mužem, který ji měl velmi rád. Láska k Tatianě přišla jako magický záblesk, který v ní hořel celý život, ovšem jako tragický plamen, protože láska se v něm neuskutečnila. I kdyby si ho vzala, tak by se neuskutečnila, protože by jí pořád něco chybělo. Láska pro ni byla absolutní, a i proto pro ni filozofie selhávala. Neodpovídala totiž na otázku, kde to absolutní je, kde se může ukotvit, kde se bude cítit doma. Její věčná otázka byla otázka domova. V rodině to nebylo jednoduché, hospodářská situace byla složitá, maminka pracovala a byla silně věřící. Tatiana byla spíše filozoficky zaměřená, a tak mezi nimi docházelo ke konfliktům. Tatiana si chtěla víru vysvětlit filozoficky, což dráždilo maminku, a naopak Tatianu dráždila maminčina prostá víra. Později došlo i k osobnímu konfliktu, protože Tatiana zjistila, že když se maminka vdávala, byla již těhotná. V té době to pro mladou ženu byla zvláštní situace, která Tatianu znepokojovala a asi i popuzovala, a to se pak přeneslo i do jejího manželství, které nebylo šťastné. Maminka chtěla, aby se Tatiana vdala a byla „pod čepcem“, což Tatianu zlobilo, zvláště ve spojení s vědomím, že se sama maminka vdávala dosti pozdě a ještě jaksí z nutnosti, jak se Tatiana domnívala. Maminka hrozně fandila Hejdánkovi, ale jeho filozofie, která se opírá o evangelium a staré Řeky a v české filozofii o Masaryka, byla dosti tvrdá. Patočka jednou říkal: „No nedivte se, Tatiana takový jemný a citlivý člověk a takový pevný, ostrý a logický filozof, to muselo skončit tragédií.“ O tom by se dal napsat román. Jak člověk žije svou tragédií. K tomu se nemusí skočit z okna, jak to udělal její syn, brzy ráno, ale člověk vlastně žije svou tragédií celý svůj život kvůli neuskutečněné lásce. Láska tak pro ni byla klíčovou otázkou. Ptala se po svém domově, kde je doma. V rodině domov nenacházela, otec nezaměstnaný, vyučoval v soukromí nebo po kavárnách a vracel se pozdě domů, matka zaměstnaná, pracovala třeba i dvanáct hodin. Manželství rodičům moc nefungovalo. Maminka, která byla z vesnice, říkala: „Když se zapřáhne kůň s krávou do povozu, tak jak ten povoz může jet?“ Vznik vztahu mých rodičů byl, jako ve většině případů, zcela náhodný. Z nebe spadla zlatá klec a v ní se narodily dvě děti, které z té klece celý život vylézaly a nevěděly vlastně jak. A to je příběh každého manželství. Dva lidé vstoupí do reality a tu realitu začnou nějakým způsobem tvořit. Podle mého názoru neexistuje žádná identita manželství. V naší rodině tato tvorba manželství nebyla možná a Tatiana to věděla a cítila tento konflikt. Mezi rodiči se odehrávaly časté nesváry, někdy velmi hlasité. V dětství jsme jim říkaly „škandály“. Dělo se to kvůli maličkostem. Maminka říkala: „Neklekej si, když přikládáš, k těm kamnům. Poškodíš si kalhoty.“ Alexandr Ivanovič se děsně naštvál a křičel: „Proč bych si neklekal, to je moje věc!“ a už to jelo a byl z toho škandál. Tatiana se snažila do toho zasahovat, tatínek jí říkal: „Tatiano, ty se do toho neplet.“ Maminka ji honem brala do náručí, protože Tatiana plakala. Rodiče často nebyli doma, a když jsme byli ještě malí, tak jsme nemohli zatápnět a Tatiana trpěla chladem. Potřebovala teplo domova. To poznala u své tety v Přepeřích u Turnova. V krásné staré chalupě byla velikánská vesnická pec, která zabírala třetinu místnosti. Bylo tam osm oken vyzdobených květinami. Prostě život jak má být, i když

tam nebyly děti, protože manželé, teta a strýček, děti neměli. Strýček byl pečlivý hospodář, bylo tam pár krav a hezká stodola. Velký dvůr se psem a se vším, co po dvoře kdáká a chodí. Teta byla velmi pečlivá hospodyně. Tam bylo pořád teplo a poklizeno a na stole byl vždy kousek chleba nebo ovoce nebo buchty. Teta sedávala u kamen a brávala si Tatianu na klín a něco krásného jí povídala. Tatiana poslouchala a pozorovala kočku za oknem. Strýček vyzváněl z kostela zvonem a Tatiana měla pocit nádherného domova.

Co je tedy domov? Není to jen pocit? To byla její otázka filozofická a existenciální. Hledala tento domov a své dětství i ve své lásce k někomu. Filozof to nemohl poskytnout. Oni spolu vedli úžasnou korespondenci, kterou u mě Tatiana po jejich rozchodu deponovala a já si ji svatokrádežně přečetl (Tatiana proti tomu nic neměla). Korespondenci jsem jí vrátil, protože by mi to nedalo a viděl bych v tom literární námět, plný poezie a mladé, krásné lásky. Byla by to první kapitola románu a jmenovala by se Domov. Pak by se ukázalo, že ten domov neexistuje, že si musíme vytvářet ne domov, ale společnou domácnost. Tatiana ve společné domácnosti budovala knihovnu, především pro Hejdánka, půjčili si peníze a budovali knihovnu pro Hejdánka, neboť Hejdánek byl božstvo, maminka ho milovala, protože to byl krásný mladý muž. Byl až trochu překvapivě sebevědomý až sebe-příliš-dbající muž, například jednou si nechal udělat na hlavě kudrlinky, což pro nás byla naprostá sranda, Tatianě to bylo nepříjemné, tak mu to řekla. Hejdánek Tatianu nikdy nevyprovázel. Ona u nich byla často na návštěvě a on ji prostě poslal domu. Byl to velice sebevědomý mladý muž, který učil Tatianu filozofovat a Tatiana měla v sobě víc filozofie než Hejdánek. Na to on ovšem nepřistoupil, tvrdil, že filozofie je věda a jako taková se musí pěstovat. Říkal jí, co má číst a jak má podtrhávat a dělat výpisky. Byl to prostě filozofický systematik, Tatiana byla někde u Platóna, nevím, jestli v jeskyni nebo v ideích, tedy ve skutečnu⁷⁷. Konflikt mezi nimi se prohluboval, až se za dramatických okolností rozešli. Tatiana pak měla v celém manželství soužení a její manžel taky.

Tatiana byla bojácná a měla strach z autorit. Nejvyšší autoritou byl pán Bůh a tato autorita se promítala do filozofie, kde byl autorita Hejdánek. Autorita se promítala do velmi autoritativního otce, který byl až panovačný. Kdo měl autoritu, měl nad ní vrch. Její manžel je člověk velmi jemný a otevřený k spolužití. Náš otec říkal, že je „vznešenaja triapka“ a Tatiana si ho navázila. Neměl pro ni ani aurorelu lásky, ani sílu autoritativního muže. Čestmír říkal: „Co myslíš Tatiánko?“, což ji hrozně štvalo, protože potřebovala návod do života, který nebyl. Tatiana cítila, že v dětství v Přepelích u tety domov fungoval, vše do sebe zapadalo, ale v dospělosti to prostě nefungovalo. Čestmír měl doma dlouho svou maminku, o kterou se staral a která byla nejvyšší autoritou. To Tatianu štvalo. Nebyla ovšem schopna se jí postavit, a žila tak pod jejím diktátem. Čestmír byl navíc ovlivněn chudými měšťáckými poměry, ze kterých pocházel, a protože to byl člověk reflektující, tak krátce po válce vstoupil do

⁷⁷ Jedná se o narážku na slavné Platonovo *Podobenství o jeskyni v Ústavě*. Ve zkratce: pokud by lidé byli spoutáni v jeskyni a celý život by pozorovali hru stínů na stěně jeskyně, pak by považovali tyto odrazy za reálně existující. To, co zažíváme je jen odrazem skutečna, idejí, jež jsou formy, rody a obecné rysy bytí.

Malé dějiny filozofie. Hans Joachim Störig. nakladatelství Zvon. Praha. 1996. str. 120-121.

komunistické strany. Čestmíra ovlivnila válka jako mnoho jiných intelektuálů a ideály marxismu - leninismu korigoval až později. Zpočátku to ovšem pečlivý a spolehlivý Čestmír myslel s komunismem naprosto vážně, ve všech směrech a do všech detailů. To Tatianu, která měla vztah k režimu otevřený, popuzovalo a vedlo k dalšímu konfliktu, který se prohluboval. Režim měl ovšem autoritu, kterou přenášel na jejího muže, a tak se přenášela i na ní. Vznikla z toho trvalá disproporce v jejím životě. Tatiana byla plná otázek a, literárně řečeno, rozjitřeně trvale hledající.

Když jsme ji viděli mrtvou ležet v rakvi⁷⁸, už jen v tom těle, tak jsem na její tváři viděl pokoj a mír. Něco podobného jsem na její tváři vidával v Přepěřích u tety, tam na dvoře a na procházkách, tam, kde se cítila doma. Nalezla svůj domov ve smrti.

Tatiana měla dvě děti, staršího Vladimíra a mladší dceru, kterou už od mala nesnášela. Dcera jí připomínala Čestmírovu matku, bylo to v ní povahou i zjevem a reprezentovala tak to, co Tatiana neměla ráda a v čem žila. Tato iracionalita se přenesla do jejich vztahu. Děti něco takového samozřejmě cítí a i Tatianina snaha o laskavé mateřství tím byla značně poznamenána. Byl tam jakýsi pokušitel nespokojenosti a duševního nepořádku. Pořád se odněkud objevoval, jakoby z nějakého předpekli, a rozvracel normální lidské vztahy. Sestra si toto uvědomovala, reflektovala to, ale ono to narůstalo až se z toho stala taková nevyslovená nenávist.

Š.K. Vladimíra teta milovala?

A.K. Toho milovala. Vladimír měl v sobě znamení zvláštní oduševnělosti a abstraktního nadání. Od dětství se u něj objevovaly problémy, byl přecitlivělý. Ve škole měl dobrý prospěch, ale měl šílené nápady. Například před maturitou spálil třídní knihu. Chtěli ho vyhodit ze školy, ale rodiče spolu s doktorem, který se o něj staral, přesvědčili školu, že se jednalo o psychické selhání, a on maturitu udělal. Začal studovat chemii, velmi dobře, ale odešel. Měl vztah spíše k chlapcům, a protože byl důvěřivý, tak ho často využívali (v praktických věcech). Neměl vztah k ženám, ani k mladým ani ke starým. Točily se okolo něj hezké holky, protože byl dost pěkný. Tatiana to věděla a spolu s kolegyní mu namluvily jednu mladou, hezkou, chytrou, ale dosti plachou dívku. Udělaly takové umělé seznámení, aby chlapec měl děvče...

Vladimír nebyl schopen dostudovat, našel si různá zaměstnání, kde měl veliké problémy. Pak ho odvedli na vojnu, kde to tenkrát bylo dost tvrdé. Nikdo nechápal, že je to duševně nemocný člověk a dali ho k motorizovanému vojsku. Na nějakém cvičení v Německu došlo ke strašlivým událostem, kdy tam běhal nahatý. Odvezli ho na psychiatrickou kliniku do vojenské nemocnice. Tam jsem ho navštívil. Byl duševně nemocný. Tatiana si, stejně jako Albert Camus, kladla otázku, co to je duševní choroba a co je to sebevražda. Je to jenom funkce té choroby? Nebo je v tom něco hlubšího? Vladimír mi v té nemocnici řekl jednu moc zajímavou věc: „Víš strýčku, lidi, co maj bejt, nejsou, a lidi co jsou, ty bejt nemaj.“

Tatiana také patřila k několika společenstvím, například navštěvovala bytové semináře profesora Patočky⁷⁹. Ráda četla romány, ovšem ne filozofické, to ji dráždilo,

⁷⁸ Tatiana, sestra Alexandra Klimenta, po dlouhé nemoci zemřela v roce 2007 v Karlových Varech

spíše pohádky. Měla ráda hudbu, ne romantickou, ta ji iritovala i dojímalá. Ráda zpívala. Ve zpěvu byla šťastná, ve sboru se cítila doma. Harmonie pod souzněním hodného, ale autoritativního dirigenta. Když se vrátila domů, byla otrávená.

Šedá je teorie a věčně zelený je strom života. Ten pro ní byl zelený, ale ona nežila v jeho stínu a nenesl pro ni plody. Teorie pro ni nebyla šedivá, ale pestrá jako paleta barev, ale pro ni byla svým způsobem, přehnaně, peklem. Sartre, kterého dobře znala, říká, že peklo jsou ti druzí. Tatiana říkala: „Ten Sartre má pravdu.“

Š.K. Tatiana tedy nebyla schopná utéct k jednoduchému návodu, například k evangeliu, které by jí pomohlo nalézt cestu od pestré teorie, která ji nenaplňovala?

A.K. Nebyla toho schopna. Kdyby byla, našla by tu pec. Maminka toto našla. I přes těžký život a přes složité manželství toto našla. Maminka říkala: „Už orla křídla nenesou do těch výšin, už je člověk klidnější. Bylo to někdy dramatické, ale aspoň se něco dělo.“ V evangeliu měla naprostou jistotu, nebyla tam žádná pochyba. Mimo to milovala četbu, ve které se cítila doma. Oproti Tatianě tedy měla určité body, kterých se zachytávala. Ještě se zastavím u Alexandra Ivanoviče, ten byl doma pořád. To byl rodilý Rus a Rusko si nesl s sebou. Carství pozemské i nebeské bylo v něm.

Š.K. Je otázka domova u vás, dětí, vyhraněna díky emigranství, které se v rodině objevilo?

A.K. Já myslím, že ano. Nebyl tam domov duchovně a nebyl tam fakticky. Mně to tolik nevadilo, protože já jsem byl kluk a mohl jsem vyběhnout ven a hrát si s kluky. Nemít domov v dětství ovšem znamená ztrátu identity, té vnitřní, duchovní. Ovšem, kdo ten domov má? Někdo ho nalézá, ale každý ho ztratí. Celý život ho potom hledá v lásce, která je podmíněna sexuálně, eroticky, takže se zase mýlí. Erotika je sice úžasný domov, ale je to vlastně jen hotel a odtamtud se musí domů. A pak je důležité, jak to doma vypadá.

Š.K. Líbilo se mi, jak jsi rozdělil domov a budování domácnosti.

A.K. Tatiana byla krásně určená zážitkem domova z té vesnice a traumatizovaná jeho absencí v rodině, a tak ten domov hledala v lásce. U lidí, jako je ona, je láska zázrak a ona se do toho zázraku opřela. Domov ovšem nemůžeme najít v druhém člověku. Je to vždy dialektika konkrétního, jak říká Kosík, a konflikty, které v sobě neseme, jestliže je odhalíme a určíme je akutně a přesně, mají jedině radikální řešení. Říkal jsem jí: „Tatiano, rozveď se!“, ale nebyla toho schopna.

⁷⁹ Profesor Jan Patočka (1907-1977) patří k nejvýznamnějším českým filozofům dvacátého století. Studoval u Edmunda Husserla a Martina Heideggera. Napsal mnoho významných pojednání, jmenujme alespoň *Přirozený svět jako filozofický problém*. V roce 1972 byl penzionován a nadále vedl takzvané „bytové semináře“, které se staly výraznou událostí kultury sedmdesátých let. Profesor Patočka patřil k signatářům Charty 77. Zemřel po komunistickém výslechu.

<http://cs.wikipedia.org>

Š.K. V rozhovoru pokračujeme 11.9. 2007...

A.K. Toto datum je důležité tím, že já jsem byl takhle k večeru v nějaké samoobsluze a najednou slyším, co se stalo v Americe, nemohl jsem tomu věřit, ale pak mi zavolal kamarád a říkal: „Představ si, co se stalo v Americe, dívali jsme se na televizi a mysleli si, že je to nějaký šílený sci-fi film nebo horor, a pak jsme se dozvěděli, že je to skutečnost.“⁸⁰

Je to naprosto něco neuvěřitelného a je to příklad toho, jak nám dějiny občas připraví něco neuvěřitelného, ale přitom je to skutečné. Je to, myslím, jeden ze zjevů a jevů současnosti. Mezník. Terorismus se ukázal jako jedna z rozhodujících sil současnosti.

Krátce po válce, když jsme s kamarádama a kamarádkama promýšleli budoucí svět a filozofovali o životě, jsme si říkali: „Ta válka učinila tři věci mrtvými, uzavřenými v historii – to je nacionalismus, náboženství ve smyslu politicko-spoolečenské síly a kolonialismus.“ Šedesát dva let po válce už nediskutuji s kamarády a kamarádkami. Mnozí už jsou mrtví a mnozí na diskuze nemají čas. Buď se zabývají svými důležitými záležitostmi, nebo svými vnoučky. Ale mně se to jeví tak, že se naopak všechny tyto věci staly živými nebo pokračují v jiných dimenzích. Islám se předvedl jako mohutná síla společensko-ideologická tam, kde náboženství má sílu politického a společenského hnutí. Druhá věc je nacionalismus. Od konce světové války došlo k několika místním konfliktům, které byly svým způsobem globální, např. v Jugoslávii. A ukázalo se, že nacionalismus je živý, a ne jenom v Jugoslávii. A třetí věc je kolonialismus. Funguje ve změněné podobě⁸¹.

A terorismus je jev, který se vyvinul po válce. Piráti byli vždycky, ale události v Americe 11. září ukázaly, že terorismus není okrajová negativní či radikální záležitost, ale je jedním z prvků moderní společnosti, která jím je a bude ovlivňovaná. Další prvek, o kterém jsme tenkrát neměli tušení, jsou informační technologie, vše zrychlily a skoro vše vědí.

Š.K. Masaryk viděl problém moderní doby v její sílící bezbožnosti. Zastával názor, že první světová válka znamená konec teokracií a počátek demokracií, ovšem s náboženským základem. Myslel si také, že sebevražda, jakožto sílící problém, plyne z bezbožnosti.

A.K. Já bych jenom poznamenal, že on v té Sebevraždě je ještě věcnější, protože říká, že většina sebevražd se koná z nemoci a některé v afektu, ale ty, které se konají s rozmyslem, tak tam je veliký problém. K tomu se také váže jeho slavná věta: „Když se nepověsíte na pána Boha, tak se můžete pověsit na hřebík.“

⁸⁰ Řeč je o teroristickém útoku na Světové obchodní centrum v New Yorku, při kterém zahynulo asi 3000 lidí. Útok se stal 11. září 2001 a odstartoval tzv. „válku proti teroru“, jejíž součástí je například válka v Afghánistánu nebo v Iráku.

⁸¹ Koloniální velmoci Francie a Velká Británie si stále udržují vliv na území, která dříve spadala pod jejich koloniální správu. Nejedná se ovšem samozřejmě o přímou kontrolu.

Š.K. Masaryk tedy po válce také věřil v konec teokracie, ovšem ne v konec náboženství...

A.K. On ovšem to náboženství velice modifikoval ve smyslu takového obecnějšího respektu vůči něčemu absolutnějšímu. V křesťanství se orientoval na Jednotu bratrskou a na evangelictví, odkud také plyne jeho vztah k husitství. Co se týká pojetí osobního Boha tak, jak ho hlásá evangelium, tak to později, řekl bych od svých padesáti let, opouštěl a chápal ho jako cosi absolutního. O lidské duši říká: „Věčné nemůže být věčnému lhostejné,“ tzn. Bůh a lidská duše mají spolu společné to, že jsou věčné.

Ještě jedna myšlenka se mě u Masaryka zdá sporná. Teokracie skutečně fungovaly, snad s výjimkou Ameriky a do jisté míry Anglie, ale i tam je respekt k božskému jako absolutnímu, jež přesahuje horizont běžné politiky.

Š.K. Masaryk čerpal inspiraci ze svého pobytu v Americe. Transformoval náboženství směrem k respektu k absolutnímu. V Americe je náboženství přítomné mezi lidmi a velká část chování amerických autorit je vedená tím, že jsou to protestanti.

A.K. Masaryk opravdu zastával postoje vzhledem k pohledu k absolutnímu horizontu, jak by řekl Václav Havel. Myšlenka, která se mi však zdá sporná, je, že stát potřebuje národní ideu, řekli bychom třeba filozofii dějin nebo něco takového. V Masarykově případě to bylo prohlášení: „Tábor je náš program“. Já si myslím, že v moderní době je to velká a zásadní otázka, jestli vůbec národ a národní společenství a stát takovouto věc potřebuje. Havel žádnou národní a státní ideu neformoval, on formoval potřebu demokracie, jejího rozvoje, kritického posouzení demokracie, a pokud k něčemu odkazoval, tak k absolutnímu horizontu, na který často upozorňuje. To znamená: je potřeba přesáhnout sebe ještě někam jinam, nemyslet jenom na nákupní košík, aby se to zjednodušilo.

Š.K. Což samozřejmě nebylo populární...

A.K. Což nebylo populární, protože česká společnost je sekulární a o nějakých přesazích k absolutnu nechce slyšet, poněvadž to zní až moc nábožensky.

Š.K. Zajímavý detail se týká prezidentské standarty. Masaryk tam původně chtěl mít heslo Jiřího z Poděbrad. Ne „Pravda vítězí“, ale „Pravda Páně vítězí“ a to „Páně“ musel vypustit, což samozřejmě velmi mění smysl.⁸²

A.K. Je to krásné heslo, ale filozoficky i politicky je to velký problém. Havel byl modernější a tuto otázku „Pravda vítězí“ zajímavým způsobem změnil, když říkal

⁸² Později jsem provedl důkladnější výzkum původu hesla prezidentské standarty. F. M. Bartoš, protestantský historik, který napsal studii *Z dějin hesla pravda vítězí*, tvrdí, že původně heslo používal M. J. Hus. První, kdo použil toto heslo ve znění „Pravda Páně zvitězí“, byl J. Rokycana, který jej nechal v roce 1462 připojit k soše Jiřího z Poděbrad. V době českého národního obrození byl Jiří z Poděbrad zpodobňován s tímto heslem a i Masaryk si jej vybral, aby poukázal na ideovou provázanost husitského hnutí a nového českého státu. F. M. Bartoš. *Z dějin hesla pravda vítězí*. Česká akademie věd a umění. Praha. 1947.

„pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí“, čili nebere to jako samozřejmost, ale bere to jako součást lidské aktivity a tvrdí, že pravda je součástí tvorby lidských vztahů.

Na této úvaze je zřetelná víra Alexandra Klimenta v pokrok. Osvícenství v Evropě opustilo náboženství, které mělo být nadále považováno za nemoderní přežitek. Náboženství a víra měly být nahrazeny vědou, která měla odpovědět na všechny problémy lidstva. Pokud něco nebylo ještě vyřešeno, stačilo prostě jenom více bádát a snažit se najít vědeckou odpověď a řešení se muselo dříve či později nalézt. Toto pojetí se přeneslo i na úvahy o uspořádání společnosti. Moderní vývoj podepřený vědou měl ideálně uspořádat společenský život. Moderní doba měla stát na vrcholu evolučního procesu, kdy se měl člověk osvobodit zpoza jha náboženství.⁸³ Proto Alexandr Kliment říká, že Václav Havel byl modernější než Masaryk, který chtěl mít na standartě „Pravda Páně vítězí“.

Š.K. Tvorbu vztahů a diskusi ovšem často přerušují totalitní režimy nebo v současnosti terorismus.

A.K. Já si myslím, že Arendtová⁸⁴ má pravdu, že nacismus, fašismus a holocaust je konec dějin. Ale není to konec dějin v tom smyslu, že by dějiny končily vůbec, končí dějiny klasické, ty které známe tak, jak se vyvinuly do pádu teokracií a vzniku demokracie. Demokracie je vlastně ještě dědictví demokracie řecké a jejího pokračování. Nemyslím si, že Hitler přišel s něčím novým nebo s terorem. Do konce druhé světové války bylo násilí pokračováním politiky jinými prostředky. Když Američané vyhlazují Indiány, není to teror, je to kolonialismus. Když Angličani okupují Indii, je to kolonialismus. Když Angličani v jižní Africe, jako první v dějinách lidstva, zavádějí koncentrační tábory, ještě to není teror, a proto taky ta válka poslední světová má význam konce tzv. klasických válek, to byla klasická válka, to nebyl teror, ten Hitler prostě pojal absolutní moc a rozhodl se, že dobude svět, to není první příběh. Napoleon minil totéž, když tam nechal půl milionu vojáků ve sněhu. Co to bylo, byl to teror? Nebyl, to bylo důsledné provádění moci. Clausewitz říká v jedné větě: „Válka je pokračování politiky násilnými prostředky.“⁸⁵ V tom má pravdu a to byl i Hitler. Ten měl určitou politiku a ideologii. Když mě neberete na vědomí, tak vám předvedu, jak se to bude dělat. Japonský imperialismus totéž. Římané, když dobyli Kartágo, tak některé muže zabili, některé odvedli do otroctví, ženy znásilnili a město dvakrát zorali pluhem. Byl to teror? Ne, byla to válka. Když Američani bombardovali Hirošimu nebo Drážďany, byl to teror? Byly to prostředky války.

Teror začíná tam, kde se osvobozuje násilí od ideologie a od myšlenky. Tam, kde to násilí funguje samo od sebe. To, že k tomu islámský fundamentalista užívá

⁸³ Například z *Malá filosofie člověka*, kapitola: *Co se v dějinách děje?* Jan Sokol. Praha. Vyšehrad. 1998. str. 234 – 242.

⁸⁴ Hannah Arendtová (1906-1975) byla politoložka a publicistka. Studovala filozofii u Martina Heideggera a Karla Jasperse. Proslavila se svými studii o totalitních režimech.

⁸⁵ Carl Phillip Gottlieb von Clausewitz (1780-1831) byl pruský generál a významný válečný stratég a teoretik. Jedná se o velmi slavnou větu z jeho díla *Vom Kriege*, kterou posmrtně vydala jeho žena.

<http://cs.wikipedia.org>.

Koránu, to je jen shoda okolností. Princip teroru je v pohrdání lidským životem, totálně. Je to tam, kde je člověk ochoten použít svůj život jako zbraň. Svým způsobem je to sebevražda, která má objektivní důsledky v životě druhých. Proto Camus říká: „Sebevražda je nejdůležitější filozofický problém současnosti.“ Nová epocha, která začíná po válce, má za jedno ze znamení teror. Jde to hluboko, až tam, kde život má smysl pouze jako prostředek k zabití nebo zničení. Prvky teroru najdeme v dějinách. Například upalování čarodějnic je teror, ale ještě není emancipovaný, ještě odkazuje na teokracii.

Š.K. Teror a sebevražedné atentáty jsou v současnosti často spojovány s náboženskými aspekty. Ty tvrdíš, že je to náhodné spojení?

A.K. Ano, je to shoda okolností, že náboženství poskytlo živnou půdu teroristovi. Všimněme si, že jsou teroristi, kteří nemají žádný motiv, ani náboženský ani jiný. Tam se ukazuje ten problém. To, že se maskuje islámem, je shoda okolností, zítra se bude maskovat technologickou inteligencí. Když chytí školního vraha, který povraždí své spolužáky, a zjistí, že neměl vůbec žádný motiv, tak tam je základ toho teroru. Já se stále vracím ke Camusovi, který napsal skvělý román *Cizinec*⁸⁶. To je příběh o tom, že člověk zavraždí bez motivu. Vrah se necítí vinen. Zabil jsem. Jdeme až do staré mytologie náboženské. V biblickém světě je tento příběh naprosto jasný. Já ho vždy chci interpretovat jinak, než jak ho interpretuje biblická dějeprava. Je tam úžasný příběh Kaina a Ábela, který se odehraje v základu světa, a tedy i života. Dva bratři, Kain a Ábel, si udělají ohýnek. Jednomu jde kouř vzhůru, druhému se plazí po zemi. Klasický výklad, že se vražda odehraje kvůli tomu, že Bůh přijme obět Ábela, je výkladem první, obrazné roviny. Je to hledání motivu činu, aby se našel motiv spravedlnosti, ale já si myslím, že ta vražda neměla motiv. Kain zjistil, že kámen je předmět násilí. Mohl ho také uškrtit, ale už v základu mýtu funguje estetika. Je tam kouř, co jde nahoru a je v krajině, která byla jistě krásná. Jejich oheň je však stejný. Kain vraždí bez motivu. Kdybychom řekli, že to je nesmysl, tak bychom se ještě dovolávali nějakého motivu. Je to naprosto bez motivu, kvůli kouři, který se rozplyne. Tady jsou základy teroru. Teror absolutizuje okamžik násilí, nikoliv smrt. Ta je mu jedno. Je to proces násilí. Konec války byl koncem toho, jak se vedly války. Byla to první válka, která skončila bez podmínek. Porážka nacistického Německa je první válkou, kdy vítěz nepřijímá žádné podmínky. Vítězná strana byla naštěstí demokratická. Přesto bych ještě dodal, že nesouhlasím se srovnáváním komunismu a nacismu. To jsou zcela odlišné věci.

Podobné srovnání provedla například Hannah Arendtová ve své knize Totalitarismus. Tato kniha má tři díly, Antisemitismus, Imperialismus a Totalitarismus. Podle Arendtové směřoval osvícenský vývoj v Evropě podobným směrem i přesto, že jednotlivé ideologie měly odlišné mimikry. Bylo to způsobeno jednak vírou v pokrok a

⁸⁶ Albert Camus, francouzský spisovatel, publicista, dramatik a filozof, jeden z významných představitelů existencialismu. Laureát Nobelovy ceny za rok 1956. Z jeho díla jmenujme alespoň romány *Cizinec* (jeho literární debut, 1942), *Mor* (1947) či filozofické spisy *Člověk revoltující* (1951) a *Mýtus o Sisyfovi* (1942)

expanzi, které fyzicky nemohou pokračovat nekonečně, a pak vykořeněním mas, které ztratily víru v tradiční hodnoty, jež nebyly nahrazeny hodnotami novými. Masy lidí se změnila na lůzu žijící bez naděje. Podle Arendtové je proces vzniku a úspěchu totalitních hnutí podobný a totožné je i jejich fungování a struktury. Jiným autorem, který popisuje totalitní režim a jeho fungování, je George Orwell v románu 1984. Tento popis se dá nepochybně vztáhnout na komunismus i na nacismus.

Š.K. Myslíš, že ten rozdíl spočívá v tom, že komunismus se odvolával na dřívější rozvoj chápání morálky a lidské společnosti, kterou chtěl dále zlepšit a učinit spravedlivější, zatímco nacismus měl základní myšlenku, že morálku nezlepšujeme, ale dáváme jí opačné znamínko?⁸⁷

A.K. Ne, nacismus měl morálku vlastní. Morálka je nordická rasa a moc jde před právem. To je ovšem otázka, o co se morálka opírá. Nacistická se opírala o vraždění. Islámská se opírá o autoritu nejvyššího kněze⁸⁸, a ne o autoritu Alláha, protože pokud by se opírala o Alláha, tak by nebyl islámský fundamentalismus. Stejně to bylo se svatým otcem, který se má opírat o pána Boha, a ne o svou moc.

Vraťme se ale ještě ke kritice marxismu a potom komunismu. Myslím, že to je velká filozofická a sociologická otázka. Komunismus totiž nebyl poražen, ale rozpustil se ve světě, který funguje více. Problémy, které viděl Marx a svým způsobem Hegel a racionalisté francouzští a myslitelé angličtí a které naznačuje křesťanství, když Ježíš říká, že chudé mezi sebou budete mít vždycky, je otázka sociální. Budeme mít chudé nebo musíme mít chudé? Máme je mít nebo je to Boží vůle nebo je to zvůle bohatých a mocných? Otázky, které razantně formuloval Marx, myslím, fungují dodnes. Marx ovšem ty otázky formuloval filozoficky chybně, ale nemohl za to. Formuloval je totiž na základě rozvoje výrobních prostředků. Nositelem revoluce měla být dělnická třída a ta dnes neexistuje.

Válka znamenala konec etapy. Palouš⁸⁹ napsal rozsáhlou a zajímavou studii, kde tvrdí, že po válce končí novověk a začíná světověk. Abychom tuto etapu mohli chápat, musíme nejdřív vědět, co je ten svět. A to je skoro neřešitelné.

Š.K. Jak jsi válku prožíval ty osobně?

⁸⁷ Tuto myšlenku brilantně vystihl Jorge Luis Borges ve své fikci *Deutches Requiem*. Popisuje zde fiktivního bachaře z koncentračního tábora, který je přesvědčen, že Židé museli být zavražděni, aby s nimi zemřela i jejich morálka, jež se přenesla i do křesťanství. Pak bude možné nastolit morálku nacistickou.

Jorge Luis Borges v překladu Andrew Hurley. *The Aleph and Other Stories*. Penguin Books. New York. 2004.

⁸⁸ Alexandr Kliment zde nejspíš míní imáma, tedy vůdce shromáždění muslimů v mešitě. Imámem se může stát každý muž, jenž má v komunitě dobré postavení. Obvykle se jedná o člověka teologicky vzdělaného. Imám ovšem neprochází žádným svěcením, které by se podobalo například svěcení kněží v křesťanství.

The Oxford Dictionary of World Religions. ed. John Bowker. str. 469.

⁸⁹ Radim Palouš studoval filozofii na FF UK. Obhájil práci Masarykovo filozofické mládí. V padesátých letech vystudoval Pedagogickou fakultu UK, kde byl od roku 1957 asistentem. Zabýval se filozofií výchovy. Od roku 1968 musel publikovat v samizdatu. Organizoval bytové semináře. Palouš byl mluvčím Charty 77. V listopadu 1989 se stal jedním z vedoucích představitelů Občanského fóra. Od roku 1990 byl rektorem Univerzity Karlovy.

A.K. Válku jsem prožíval již od Mnichova. Maminka byla bezradná a zklamaná, že nás zradily západní velmoci. Alexandr Ivanovič říkal, jako mnoho ostatních, „bude válka“. Věděl to i Beneš, který odešel do exilu, a snažil se tak o řešení skoro neřešitelné situace. Snažil se o nějaké řešení, aby stát byl zachován. Ono to nakonec stejně dopadlo tak, že si nás ty Rusové osvobodili pro sebe. My jsme se snažili dívat na věci střízlivě a objektivně a to už za války. Já jsem například věděl, že Katyň je místo vraždění polských důstojníků. Můj otec by radši viděl, že Prahu osvobodí Američani. Oni byli blízko Prahy, ale politické dohody jim v tom zabránily a Rusové, lépe řečeno bolševici, si to dobře pohlídali. Denně jsem sledoval válečnou situaci a měl jsem doma mapy.

Š.K. Vy jste asi dokázali číst mezi řádky německé propagandy, jaká je přibližně situace?

A.K. Zpočátku skutečně všude vítězili. Pamatuji se, jak všude bylo napsané V, německy fau, ale oni to četli latinsky Victoria a skutečně všude vítězili. Zlom nastal před Moskvou, což bylo něco podobného jako Napoleon u Borodina. Strašlivá bitva.

Válku jsem tedy prožíval dosti intenzivně. Už tenkrát jsem měl několik starších přátel, kteří mě pomáhali formovat, jak intelektuálně, tak citově, a bylo nám jasné, že Němci válku prohrají. My, coby hloupí chlapi, ale chytří kluci, když jsme viděli německé tažení v Africe, tak jsme si říkali, že jsou stejní blázni jako Napoleon.

Vnímal jsem tu hrůzu, popravy studentů ve třicátém devátém roce⁹⁰. Jedna naše teta byla Židovka a šla do transportu a těsně předtím byla u nás na návštěvě. Nešťastná paní, když šla k nám, tak měla, jak to Židé dělávali, tašku na hvězdě, aby ji nikdo nenapadl. To se také stávalo, že i český člověk, když viděl Žida s hvězdou, tak se choval agresivně, čehož jsem byl svědkem, a bylo mi to odporný. Věděl jsem o Lidicích⁹¹.

Š.K. Nacisté propagovali to, co udělali v Lidicích nebo to jen oznámili?

A.K. To oznámili a nechali jako fakt. Stejně jako se oznamovaly popravy. Z těch a z těch důvodů... Za heydrichiády byly seznamy popravených... celý příběh Lidic a dětí lidických je hoden prostudování. Některé děti byly poslány na převýchovu. Po válce je červený kříž navracel některým přeživším matkám, a ty děti je už vůbec neznaly. Dvouleté dítě si svou matku paměti nezapamatovalo. Hezký román o tom napsal Vladimír Körner⁹².

Válku jsem tedy pozorně sledoval. Pak přišly přelety spojeneckých letadel, tak jsme koukali na nebe. Přes den to byly veliké svazy stříbrných letadel. Občas do nich

⁹⁰ 17. listopadu 1939 bylo popraveno bez soudu devět studentských funkcionářů, na 1200 studentů bylo odvečeno do koncentračních táborů, vysoké školy byly zavřeny. To vše byla reakce na studentské nepokoje v říjnu 1939.

Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 218.

⁹¹ Lidice byly srovnány se zemí 10. června 1942. Dějiny země koruny české II.; kolektiv autorů. str. 224.

⁹² Alexandr Kliment má nejspíše na mysli Körnerovu prvotinu *Střepiny v trávě* (1964), která je o děvčeti, jež je odvečeno do koncentračního tábora a později dáno na převýchovu. <http://cs.wikipedia.org>

střílely flaky, ale granáty vybuchovaly hluboko pod nimi. Povětřím poté poletovaly stříbrné proužky, kterými rušily radary. Také jsem zažil dva nálety na Prahu⁹³. U jednoho jsem byl shodou okolností v centru Prahy, konkrétně na Pernštýně. Na Karlově náměstí a na Palackého mostě a náměstí padaly bomby, takže jsem slyšel ty otřesy. Zrovna jsme byli s maminkou na obědě v restauraci hned naproti Louvru. Prošel jsem tou vybombardovanou Prahou a dokonce jsem pomáhal vyhrabávat zasypaného člověka, který byl pod sutinami. Byl to strašlivý dojem. Viděl jsem, že je ještě živý, tak jsme se ho snažili vyhrabat. Mám z toho strašnou vzpomínku. Oči plné písku a krve, které se snaží mrknout. Jeden můj známý se schoval s dítětem na Karlově náměstí do krytu a padla tam bomba. Oba zemřeli.

Jednou jsem se porvali s klukama z Hitlerjugendu⁹⁴ a sice na Santošce⁹⁵. Bylo to tak jedna ku jedné. Oni viděli, že nás nepřeperou a my jsme na to taky neměli, tak když bylo takový jako příměří, tak jsme koukali zdrhnout, protože jsme věděli, že kdyby nás chytili, tak by z toho byl strašlivý průser. Všechno bylo za války na lístky, fungovala šmelina a pašovaly se věci. Na nádražích se chytalo a někteří vlastenečtí Češi udávali své soukmenovce. Takové udání mohlo vést ke kriminálu nebo koncentráku. Toho všeho jsem byl do určité míry svědkem. Otec se v té době živil výukou ruštiny, což nebylo úplně snadné, protože to Němci neradi viděli. Na druhou stranu pěstovali ruskou emigraci, protože ji potřebovali k určitým politickým důvodům a také kvůli komunikaci v Rusku. Otec ale vyučoval soukromě. Měl jeden incident, který naštěstí dopadl dobře. Stýkal se se spoustou lidí. Maminka chodila do práce do centra Prahy. Ke konci války jsme čekali, kdo nás osvobodí. Jestli to budou Rusové, což jsme předpokládali, protože jsme to věděli ze zahraničního rozhlasu. Pak ale začalo Pražské povstání⁹⁶, tak jsme věděli, že Američani jsou u Berouna. Když jsme stavěli barikády, tak jsme doufali, že by snad ty Američani mohli přijít. Dohody jim to ovšem neumožnily a já už v té době měl pochybnosti o politice Sovětského Svazu vůči Československé republice a už jsem věděl, že Sověti nepovolí, aby Američani přišli.

Konec války jsem prožil po ulicích a po nocích. Hrozně mě to zajímalo. Na Smíchově se nebojovalo, byl tam jen problém obrněného vlaku. Bojovalo se v centru. Na Masarykově nádraží, hodně v Holešovicích a potom také na Pankráci.

⁹³ Spojenecké letectvo bombardovalo Prahu několikrát – 15. listopadu 1944 zaútočila letadla v Holešovicích, 25. března 1945 došlo k náletu na Libeň, Kbely a Vysočany. Největší nálet ovšem Praha zažila 14. února 1945, kdy na Prahu dopadlo 150 tun výbušnin. Nejvíce postiženy byly Vinohrady, Karlovo náměstí, Nusle, Vyšehrad a Zlíchov. <http://cs.wikipedia.org>.

⁹⁴ Hitlerjugend byla mládežnická organizace NSDAP, založena v roce 1922, fungovala až do roku 1945. Byla jedním z pilířů šíření nacistických ideálů. <http://cs.wikipedia.org>

⁹⁵ Park a jeho okolí na Smíchově. Pojmenováno podle vily, ve které žila zpěvačka Henrietta Sonntagová. <http://cs.wikipedia.org>

⁹⁶ Pražské povstání vypuklo 5. května 1945. Bylo pokračováním spontánního povstání českých zemí, které začalo už 1. května v Přerově a postupně se šířilo po zbytku území. Boje v Praze byly velmi intenzivní. 8. května podepsala Česká národní rada, vedená Albertem Pražákem, a vojenské velení povstalecké Prahy, vedené generálem Karlem Kutlvašrem, dohodu o odchodu německé armády z Prahy. Naprostá většina německých vojáků opravdu odešla a snažila se dostat do amerického zajetí. V Praze zůstali někteří příslušníci SS a gestapa. Tyto zbytky zlikvidovala Rudá armáda posvém příchodu 9. května 1945.

Dějiny zemí koruny české II. kolektiv autorů. str. 235.

Š.K. Praha ovšem nebyla přímo osvobozena Rudou armádou. Němci ustoupili už před jejich příchodem...

A.K. Ustoupili asi den nebo půl dne předtím. Byli pod tlakem generála Vlasova⁹⁷. Já, protože jsem uměl rusky, tak jsem měl možnost se s těma Vlasovcema bavit a bavil jsem se s nimi, když ještě byli ozbrojeni. O Vlasovcích jsem nevěděl, a tak jsem se jich ptal, kdo jsou a co tu dělají. Já se o nich dozvěděl teprve při jejich akci v Praze. Bavil jsem se s některými vojáky a důstojníky. Oni rozdávali takové kartičky. Na jedné straně byla fotka generála Vlasova a na druhé bylo napsáno, co chce generál Vlasov. Bylo tam vysvětlené, o co jim jde.

Za pražské revoluce jsem viděl dosti příšerné záležitosti. Viděl jsem, jak vyváděli tři naprosto nevinné Němky z našeho domu a rozzuřený lidi je málem umlátili. Jeden postarší chlap o hlavu jedné z těch Němek roztrátil bambusovou hůl. Dovedeš si asi představit, jakou silou ji musel uhodit a jak ta žena musela trpět. Nezapomenu na pohled té paní, kterou jsem dobře znal, protože žila na stejném patře jako my, v okamžiku, kdy se to stalo. Neměly s fašisty nic společného, prostě tam osaměle žily, už od první republiky, a já jsem za nimi chodil, aby mi opravovaly úkoly z němčiny, což laskavě činily. No a teď jsem viděl tuhle věc a říkal jsem si: „Aha, tak pozor, s tou revolucí není něco v pořádku.“⁹⁸

Naproti nám bydlel švec, který měl dva syny, takové pěkné chlapy. Někdy jsme museli se školou jít na nějakou povinnou manifestaci tzv. Kuratoria pro výchovu české mládeže a potom jsme šli na pochodové cvičení. Já si všiml, že instruktoři, kteří nám veleli a cvičili nás, jsou synové toho ševce. Bylo mi to blbý, protože jsem si myslel, že jsou kolaboranti. Když pak vypukla revoluce, tak jsem je viděl jako nadšené osvoboditele s trikolorou na rukávech. Později měli i rudou pásku RG - revoluční garda. Běhali s nějakými zbraněmi a konali právo lidu na ulicích. Říkal jsem si: „Hele, tady to je blbý, pozor.“ Zažil jsem ještě jednoho kolaboranta, co prodával noviny na Plzeňské ulici. O něm bylo známo, že je kolaborant, a při revoluci jsem byl u toho, jak si pro něj přišla revoluční garda. Viděl jsem, jak se třese hrůzou, měl tam s sebou svojí holku. Odvedli ho do nějaké sokolovny, kde koncentrovali kolaboranty. Popošel jsem kousek dál a tam byl jeden Vlasovec. Vyvedli z domu nějakého Němce. Češi nebyli ozbrojeni a ten Němec se bránil, tak ten Vlasovec ho chytil, zatáhl ho do průchodu a pažbou mu roztrátil hlavu. Tu hlavu měl lysou.

Viděl jsem, že se nedějí jen pozitivní věci. Někteří lidé bojovali, například u rozhlasu. Mně bylo šestnáct, tak jsem hlavně pomáhal stavět barikády, z části ve dne, zčásti v noci. Nad námi občas přelétlo německé letadlo a také shodili pár bomb. Chodili jsme na vyvýšená místa, na Zatlanku nebo na Strahov a koukali jsme, jak probíhají boje. Viděli jsme, jak dopadají německé bomby a granáty. Jednou v Holečkově cosi zasvištělo, cosi bouchlo a blízko mě něco spadlo na dlažbu. Šel jsem se na to podívat a byla to velká štěpina od granátu.

⁹⁷ Andrej Andrejevič Vlasov byl elitním generálem sovětské armády. V roce 1942 byl zajat u Leningradu. V zajetí nabídl spolupráci nacistům. Postupně vytvořil fungující armádu, takzvané Vlasovce, jenž měli bojovat proti Rudé armádě.. Generál Vlasov byl popraven v roce 1946 v Moskvě.

<http://cs.wikipedia.org>

⁹⁸ Zajímavou studii zabývající se fenoménem chování masy je kniha *Masa a moc*, kterou napsal Elias Canetti.

Praha byla samozřejmě osvobozena Rusy, bojovali celou cestu od Košic až sem. Ještě před Prahou jich hodně padlo. Také tady měli pomník padlým. Pamatuji se, jak na dnešní Palackého náměstí přijížděly tanky a na Letné se ozvala střelba. Ti frontáci okamžitě zareagovali. Viděl jsem reflex vojáka, co prošel frontou a okamžitě se kryje za tanky. Viděl jsem také pohřeb rudoarmějce na dnešním Palachově náměstí.

Protože jsem uměl rusky, tak jsem jezdil s Rusy. Oni měli takové staré fordky a také již některé ruské automobily. Jako kluci jsme naskakovali na stupínky těch nákladňáků a já se s nimi bavil. Alexandr Ivanovič nebyl politicky zapleten (s lidmi z ruské emigrace). Oni si ho našli a on byl tlumočnickem na štábu v hotelu Šroubek, po celou dobu jejich fungování. Zažil jsem také, jak zmizel plukovník Škalenko, který byl členem československého generálního štábu za první republiky. Z Ruska odešel s legiemi a tady udělal školu a vojenskou kariéru. Shodou okolností mě jeho dcera za války na gymnáziu učila německy. Pro Škalenka si přišli dva pánové, Rusové, a řekli mu: „To, je báječné, že jsme vás našli. Blahopřejeme ke konci války a že jste se toho dočkal. Pokud budete tak laskav, a půjdete s námi, abyste nám jako člen generálního štábu poradil a tak dále...“ Pan Škalenko s nimi odešel a paní Škalenková dostala za dva měsíce jakýsi korespondenční lístek z Polska a od té doby o něm nikdy neslyšela. To se stalo v mnoha případech a dnes je to zdokumentované.

Na konci války jsem hleděl do budoucnosti s nadějí. Už mezi roky 1945 a 1948 jsem byl účastníkem mnoha diskusí o tom, jak to vlastně komunisti myslí. Viděl jsem všechny ty konflikty mezi demokratickou a komunistickou reprezentací a veřejností. Tenkrát bylo zvykem, že se diskutovalo po ulicích – najednou deset, patnáct lidí a diskutovalo se, jak to vlastně je. V té době jsem zbožňoval jednu středoškolačku, se kterou jsme se občas mohli scházet. Jednou v zimě 1948 jsme byli na koncertě a ten byl přerušen. V reprezentačním domě byla schůze Národních socialistů⁹⁹ a tu schůzi rozpustily lidové milice¹⁰⁰. Tím skončil i koncert a my jsme vyšli ven a tam několik milicionářů leželo u takových lehkých kulometů. To moje děvče, jmenovala se Jana a byla z demoratické rodiny, její tatínek byl popraven za účast v odboji, říkala: „Tak vidíš, všechno je ztraceno.“ Byl to počátek mého vnitřního konfliktu, jak se s tím režimem vyrovnat. Já jsem byl sice tak zvaně levicový, ale křesťansky myslící a spíše ve smyslu sociální demokracie. Další konflikt byl, jestli mám emigrovat. Měl jsem dost známých v cizině, zvláště v Anglii a Belgii. V létě 1948 jsem byl na Šumavě, kde v té době ještě nebyly dráty. Každý druhý den jsem stál na hranicích, protože jsme pracovali v lesích na Černé hoře. V té době se pro mě stala relevantní otázka identity. Stál jsem doslova jednou nohou v Čechách a druhou v Bavorsku. Přemýšlel jsem jak dál. Věděl jsem, že to bude velmi složité. Nesouhlasil jsem s lidmi, kteří si mysleli, že

⁹⁹ Česká strana národně socialistická vznikla v roce 1897 následkem rozepře uvnitř ČSSD, která se týkala národnostní otázky. V roce 1918 se ČSSD a Národní socialisté přidali k Národní přísaze. Od této doby se socialistické strany přibližovaly a vytvořily Socialistickou radu. V průběhu trvání první republiky se Národní socialisté stali součástí několika vlád. Jejich program byl ovlivňován Benešem a TGM.

<http://cs.wikipedia.org>.

¹⁰⁰ Lidové milice, které byly také nazývány „ozbrojená pěst dělnické třídy“, byly založeny 23. února 1948 jako pomocný ozbrojený sbor, jenž měl pomoci komunistům v průběhu únorového převratu. Jejich poslání spočívalo v ochraně průmyslových podniků, převážně před vlastními majiteli, a v zastrasování politických protivníků. To také popisuje v rozhovoru Alexandr Kliment.

<http://cs.wikipedia.org>.

to je jen hrstka křiklounů a že se to srovná. Beneš už odstoupil a v Praze bylo pár zcela neúspěšných demonstrací. U hradu zmlátili studenty a měl jsem pár kamarádů, které kvůli tomu vyházeli ze škol.

Š.K. To ti bylo devatenáct. Právě jsi skončil střední školu. Co bylo dál?

A.K. Přihlásil jsem se na čistou filozofii a hudební vědu. Půl roku po komunistickém převzetí moci naprosté šilenství, protože první, po čem komunisti šli, byla ideologie. Ještě stále tam byli někteří starší učitelé, kteří ne všichni byli komunisté. Většina studentů byla hodně levicových a hodně z nich byli komunisti. Začali tam zakládat akční výbory a studijní kroužky. Já, jakožto starý individualista a anarchista a začínající alkoholik, jsem samozřejmě ty komunisty provokoval. Říkal jsem: „*Jaký kolektivní studium, to je blbost, každý si musí filozofovat sám a pak se můžeme sejít na semináři.*“ Už jsem s nimi začínal mít konflikt. Jeden z největších byla otázka o Masarykovi. Na jednom semináři byl mladý asistent, který byl zaměřen silně komunisticky. Měl samozřejmě také za úkol očistu fakulty od těch „starých liberálních živlů“. Na semináři jsme probírali Masaryka a on to vysvětloval podle komunistického klíče. Mimo jiné tvrdil, že to byl typický představitel buržoazní filozofie a exponent buržoazie. Přihlásil jsem se do té diskuse a řekl jsem: „To není pravda, Masaryk vůbec nebyl exponent buržoazie, byl to člověk, který měl ten a ten vývoj a ty a ty myšlenky a napsal knihu, která se jmenuje Světová revoluce a knihu Otázka sociální a upozornil, ještě dříve než naše sociální demokracie, a v souladu s levicovými hnutími, na velký problém, který není pouze náboženský, ale také sociální, nebyl dělník, ale jeho tatínek byl kočí a dal ho učit.“ Tenkrát jsem byl mladý člověk a neexistovala pro mě taktika a strategie vedení třídního boje, ale názor v diskusi, který se má hájit. Říkal jsem mu: „pane asistente (ne soudruhu), Masaryk se měl učit na kováře¹⁰¹ a jednoho dne řekl, že chce studovat a něco poznat. Nebyl to žádný exponent buržoazie.“ Ten asistent v té době ještě argumentoval a říkal: „Chápejte, my nemyslíme buržoazii jako jen takové ty nafoukané cukráře. My myslíme třídu, která ovládala společnost, která měla výrobní prostředky. A Masaryk je svojí politikou petrifikoval.“ A já jsem odporoval: „Ne, zde musíme vidět politika a filozofa, který se distancuje od toho, co vy nazýváte ekonomické násilí a...“ Prostě jsme se neshodli. To byl jeden z otevřených konfliktů, které jsem tam měl. Podařilo se mi ještě ustoupit na jinou vysokou školu, akademickou školu muzických umění, obor divadelní dramaturgie. To bylo pokračování předchozí chyby. Stejně jako filozofie je svobodná, tak i divadlo je vlastně totéž, a jak říká Shakespeare, jsou to „prkna, co znamenají svět“. Tam jsem tedy dospěl k dalšímu konfliktu a výsledek byl, že jsem to po dvou letech zabalil a šel jsem do vagónky jako zámečník. Tím začal můj příběh a skončila má studia. Byla to velká chyba, ale jak se to mělo řešit, je jiná otázka. Člověk nebyl na tu totalitu osobně vybaven, aby se v ní buďto nějak slušně zařídil, nebo našel způsoby, jak proti ní protestovat nebo víc jak

¹⁰¹ Masaryk se nejdříve učil ve Vídni zámečníkem a až později se začal učit kovářem. To vše bylo až poté, co absolvoval hustopečské gymnázium. Dlouho u učení na kováře nevydržel a začal pracovat jako podučitel hustopečského reálného gymnázia.

<http://cs.wikipedia.org>.

polemizovat anebo emigrovat. Já se rozhodl neemigrovat, a to z podobných důvodů, které mě pak vedly k tomu, že jsem se svými dětmi a ženou Jiřinou neemigroval ani v šedesátém osmém. Dodneška si nejsem jistý, jestli to bylo dobře, že jsem neemigroval. Když bilancuji svůj život, v takové té první rovině, tak musím říct: „Čtyřicet roků jsem prožil v nesvobodě.“¹⁰²

Š.K. Jaká byla rodina Jiřiny, tvé ženy a mojí babičky?

A.K. Její příběh je složitý jako román. Já jsem se s Jiřinou seznámil velice dávno. Chodili jsme společnou cestou do školy. Já na gymnázium a ona na reálné reformní gymnázium. Její škola byla dívčí a moje smíšená, ale moc děvčat tam nebylo. Seznámili jsme se tak už brzy po válce. Pamatuji se dokonce na první setkání u Topičova knihkupectví. Pak jsme šli na francouzský film do Olympiku. Jí bylo čtrnáct a mě šestnáct, sedmnáct. Z toho se vyvíjela známost, potom přátelství a nakonec shodou všech možných šťastných okolností a velice hezkých zážitků jsme spolu začali chodit a pak jsme se v roce 1952 vzali. Bylo to trochu krkolomné, protože já jsem byl v té době na vojně. Během naší známosti, manželství, společného života a dvou dětí, které jsme vychovávali, jsem se dozvěděl mnohé o její rodině. S její rodinou jsem se seznámil ještě před tím, než jsme se vzali. Pamatuji se na legrační seznámení. Pan otec říkal: „Já vám budu říkat pane Sášo. To mě těší, že vás poznávám, ale jako správný mužský musíte mít pořádný nos a musíte být alespoň o centimetr větší než moje dcera.“ Pak říkal, že nos je v pořádku, a já mu řekl, že při dobré vůli by se ten jeden centimetr našel. Tak jsem poznal Jiřinina otce Antonína Mayera a její matku Kristinu Mayerovou, rozenou Jílkovou. Pak jsem se dovídal o historii rodiny a všech možných jejich příbězích. Nejdřív jsem poznal Jiřininu babičku. Byla to velice zvláštní, zajímavá osobnost. S Jiřinou se měli velice rádi. Byla nejdůležitějším člověkem v Jiřinině životě, důležitější než rodiče. Babička se za svobodna jmenovala Simonová. Její otec byl lékař, který pocházel z velmi chudé venkovské učitelské rodiny. Všiml si ho pan farář a doporučil ho na studia medicíny. Simon byl velice úspěšný lékař, praktik, ale v té době praktici museli umět všechno. Operoval například slepé střevo, dělal perforaci krku, když měl někdo záškrť, porodil... Oženil se do velice bohaté rodiny, jmenovali se Keplovi. Se svou ženou měl dvě děti, Jiřinu a Vladimíra, který studoval práva. Oba byli velice nadaní. Jiřina, Jiřinina babička, vystudovala konzervatoř, takže byla klavíristka, soukromě se vyučila francouzsky a německy. Byla velice sečtělá. Chtěla vyučovat klavír, ale její otec byl velmi svérázný a autoritativní pán a řekl jí: „Moje dcera nebude ujídat chleba chudým.“ V té době se totiž výukou na klavír živilo dost chudých a oni byli bohatí, takže to nedovolil. Jiřina ale mohla hrát v salónech. Simon si koupil ve Všenorech krásnou secesní vilu, kterou zařídil krásným nábytkem. V letních měsících jezdili z nádraží do vily kočárem. Simonova dcera, Jiřina, tam pak hrávala v místním hotelu nebo salónech na klavír.

¹⁰² Ve skutečnosti Alexandr Kliment v nesvobodě žil skoro padesát let. Ke čtyřiceti jedna rokům za komunismu je potřeba ještě přičíst šest let války. Myslím, že důvod, proč Alexandr Kliment toto opomněl, spočívá v celkové společenské atmosféře. Za války stála většina lidí proti nepříteli a aktivně se snažila o změnu. Za komunismu ovšem společnost v sobě tuto sílu neměla a byla mnohem více rozdělená v názoru na to, jakým směrem se vydat.

Bratr Jiřiny Vladimír se zamiloval do vdané paní, když mu bylo asi dvaadvacet. Vladimír byl velmi sportovně založen. V Řevnicích založil jednu z prvních plováren na pražských řekách. Byl také výborný student. Někdo ovšem přišel na jeho tajnou známost a poslal jeho velmi přísnému otci dopis, kde mu to oznámil. Do dopisu vložil žinantní *corpus delicti*, neboli věc, která to dosvědčovala, a sice kalhotky této vdané paní. Pan otec lékař se velmi naštvál a velice přísně vyhuboval synovi. Byl z toho velký skandál a otec ho vlastně vydědil. Vladimír, sportovní muž, šel mezi Řevnicemi a Dobřichovicemi na jakýsi kopec a tam se oběsil a zároveň zastřelil, aby to bylo důkladné. To byl příběh Jiřiny babičky, se kterým se Jiřina seznámila už v mládí a na němž také viděla, jak složitý je život.

Babička Jiřinka, které se říkalo babička Mayer, se vdala za inženýra Karla Mayera, jenž byl stavitelem železnic. Ještě před první válkou stavěl železnice kdesi na Balkáně a později v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Ovšem i zde se odehrál román. Karel Mayer byl velmi zajímavý a hezký muž a milovník krásných žen. Zamiloval se do zpěvačky ze Švandova divadla. Vznikl mezi nimi veliký vztah. Dokonce o tom byl napsán román. Branald o tom napsal knihu, která se jmenuje *Zlaté stíny*¹⁰³. Tam vystupuje Jiřinin dědeček. Ona se jmenovala Zieglerová, to bylo známé jméno, tenkrát se jí říkalo subreta. Někdo to ovšem prásknul, zase, a manželka se to dozvěděla. To už spolu měli dvě děti. Jiřího a Antonína, Jiřinina otce. Ona byla velkorysá a snažila se o nějakou domluvu. Nešlo to a nakonec ji někdo z okolí donutil, aby si najala detektiva a ten vyzkoumal, kde se scházejí. Následně šli s babičkou Mayer na ono místo. Zazvonili a otevřela jim ta zpěvačka. Chtěli mluvit s panem Mayerem, ale ona tvrdila, že tam není a že ho v podstatě nezná. Detektiv a babička Mayer se tedy zeptali, čím je kožich, který visí v předsíni, a opravdu si nakonec ten kožich odnesli domu. Mayer byl mezitím už doma. Tvrdil, že byl v práci, ale byl hrozně špinavý. Pan Mayer, inženýr, se totiž plížil pod oknem a dostal se na vedlejší dvůr a tam utekl, ale děsně se umazal. Celé to tedy prasklo a za velmi dramatických okolností se rozcházeli. Mayer se ukázal jako velmi tvrdý, šlo tam o nějaké peníze a dělení majetku. Došlo dokonce až k pokusu o vyděračství, z jeho strany, a rozvedli se. Zůstala sama a vychovávala děti spolu se svým otcem, Simonem. Byla to dost bohatá rodina, takže tam fungovali i různí sloužící.

Ze Simonovy praxe vzniklo velké bohatství. Jednou, když mu bylo asi padesát, se spletl. Napsal špatný recept a okamžitě přestal s praxí. On totiž tvrdil, že lékař, co se splete, už nemá dále vykonávat praxi. To byla taková jeho základní charakteristika. Jeho vnukové ji po něm ovšem příliš nezdědili. Jiří byl právník a ve své praxi absolvoval všechno to, co znamenalo tu dobu, tedy změnu všech režimů. Antonín byl vláčnější a slabší člověk. S bídou udělal maturitu a na vysokou už nechtěl. Stal se z něj tajemník pro odbor reklamační na poštovním šekovém úřadě. To se projevovalo i v domácnosti. Když bylo třeba něco opět dohledat, tak on to našel. Jeho manželka

¹⁰³ Kniha vyšla poprvé v roce 1980. Branald se v ní zajímá především o životní příběh zpěvačky a herečky Marie Zieglerové. Karel Mayer skutečně opustil svou manželku a dvě děti, aby mohl žít s Zieglerovou. Branald ovšem v románu nijak nepopisuje dramatické události, které Mayerův odchod provázely, ani to, že Mayer svou ženu vydíral, když od ní potřeboval peníze. Kniha je ovšem roztomilým záznamem společenského života v Praze a Čechách na přelomu staletí.

Adolf Branald. *Zlaté stíny, příběh se zpěvy a tanci*. nakladatelství Panorama. Praha. 1980.

Kristina to dosti nesnášela. Jejich manželství nebylo šťastné, přestože se jim narodily dvě děti. Jejich manželství bylo odcizené. To se projevilo i na dětech, Alfredovi a Jiřině¹⁰⁴. Alfred byl velice inteligentní a nadaný chlapec, který odmalička miloval automobily. Věnoval se jim celý život a skončil jako taxikář. Jiřina byla všestranně nadaná. Již velice brzo četla francouzsky a anglicky, k čemuž ji vedla babička Mayer. Měla velký vztah k hudbě a malířství. Hezky také psala, vedla si deníky a psala krásné dopisy. Mezi matkou a dcerou se vyvinul velmi nepřátelský vztah. Možná následkem neuspokojivého manželství rodičů.

Š.K. Je možné vysvětlovat jejich vztah pomocí Freudových teorií?

A.K. To by samozřejmě možné bylo, ale já Freuda neuznávám. Beru ho jako objevitele nevědomí, což považuji za velmi důležitý objev. Jednou se mě někdo ptal, co považuji za základní charakteristiku moderní literatury a umění. Odpověděl jsem, že to jsou čtyři základní objevy dvacátého století nebo jeho přelomu. Je to Freud a objev podvědomí, dále je to rezignace na lineární čas a objev jiného času, za třetí totální subjektivita. To znamená věci již nejsou chápány jako věc, ale jako můj pohled na věc. Za čtvrté je to absurdita. Freuda respektuji, ale neuznávám jako jakýsi univerzální základ všeho. Podvědomí chápu jinak.

Vztah Kristiny s manželem by se ovšem pomocí Freuda vysvětlit dal. Žil jsem s nimi dost dlouho v jedné domácnosti. Kristina mi jednou řekla, že Antonína nenávidí a že se jí hnusí pohlavní styk. Maminka Jiřiny (Kristina) byla také několikrát ošetřována psychiatry. Jeden z lékařů diagnostikoval *sklerozu multiplex*, takže byla dlouhou dobu ošetřována v křesle jako nemohoucí. Když vstala z křesla, padla, a museli ji dávat zpátky. Posléze se ukázalo, že tato diagnóza je chybná a že se jedná o hysterii, což je ovšem také těžká duševní porucha. V tomto prostředí vyrůstala krásná a zajímavá dívka a žena, Jiřina. Já se s ní seznámil mezi jejími čtrnácti a patnácti. Měl jsem tak tedy možnost sledovat její vývoj. V patnácti už to byla hotová, krásná ženská, zatímco já jsem byl pořád kluk.

Š.K. Klukánek...

A.K. Pořád jsem byl klukánek, což mě sralo... Ale měl jsem velmi vyspělý duševní život. Ve škole spolu sedí chlapci a děvčata a přírodním zákonem se do sebe zamilují. Zvláštní ovšem je, že přírodní zákon nepamatuje na to, že žena potřebuje muže o deset let staršího...

Jiřinino zázemí bylo zajímavé a souvisí s naší otázkou hledání identity. Ona žádnou identitu hledat nemusela. Byla naprosto identická od chvíle, co udělala krok od dětství k mládí. Ona ovšem jakoby přeskočila nějaký ten dívčí věk a rovnou vstoupila do dospělosti. Byla dospělá v patnácti letech. Měl jsem možnost s ní žít padesát let a skutečně zůstala taková, jakou jsem ji potkal. Nikdy se neměnila, byla hotová osobnost. Myslím, že byla hotová i ve svém názoru na své umění. I v obrazech, které byly ovlivněny jejím učitelem Františkem Muzikou, se již ozývá její vlastní nota.

¹⁰⁴ Oba dva sourozenci již zemřeli. Jiřina Klimentová v roce 1997 a Alfred Mayer v roce 2006.

Jeden z lékařů, co léčil Mayerovi, byl pan doktor Foustka, což byl blízký přítel bratří Čapků. V rodině se seznámil také s Jiřinou, které rostly nakřivo zuby, a pan doktor Foustka jí dal rovnátka. To se muselo čas od času rovnat a pan doktor si této mladé ženy všiml. Pojal k ní celoživotní hluboký vztah a Jiřina ho měla velice ráda. Já jsem Foustku také znal i jeho syna Jana, který měl velký vztah s herečkou Marií Glazrovou. Foustka měl Jiřinu rád, mimo jiné proto, že mu připomínala jeho dceru, která zemřela mladá, jedenáctiletá. Ona se jmenovala také Jiřina. Foustka říkal: „Vidíte to je moje Jiřinka.“ Mě to dost zaujalo, protože jsem viděl fotografii jeho dcery a opravdu měly podobné rysy. Jiřina se s Foustkou často stýkala a jeho prostřednictvím měla možnost se seznámit s kulturou v nejširším rozsahu, od literatury a malířství k hudbě, a i s některými osobnostmi. Foustka měl rozsáhlou zubařskou klientelu a jako přítel Čapků měl hodně známých. Za první republiky a částečně se to protáhlo i do dalších neblahých dob, byli ti osvícení lékaři velmi kulturní. Měli sbírky obrazů, stýkali se a měli takové salóny. Mladou Jiřinu vodil do společnosti a Jiřina z těchto vztahů získala nesmírně mnoho. I já jsem se jejím prostřednictvím seznamoval s různými okruhy lidí a poznával jsem duševní obzory lidského života. Jiřina mě svým způsobem formovala. Já se totiž vyvíjel dlouho, až do třiceti. Dospělý jsem se cítil ve třiceti.

Š.K. Jak jsi se cítil před tím?

A.K. Nijak. Já prostě jen žil. Měl jsem obrovské problémy, myšlenkový a tělesný, do třiceti let. Celou tu dobu jsem hledal identitu, a když jsem ji našel, tak jsem přišel na to, že žádnou nepotřebuji.

Š.K. Rodiny Mayerů a Simonů byli Češi?

A.K. Podle toho, co vím, tak ano. Simonův otec byl venkovský učitel a jeho matka z vesnice z Berounska. Další dědeček, Vladislav Jílek, otec Kristiny, byl zámečník a jeho identita byla jeho řemeslo. Měl vlastní patent značky Kolibri, což měl vytištěno na obchodním papíře. Měl velkou dílnu a tam měl učeďníka a tovaryše. Jiřina za Jílkem chodila a ten ji měl hrozně rád. Byl alkoholik a s Jiřinou chodil na procházky. V jedenáct zavřel dílnu a šli k Bubeníčkům a Jiřinka dostala mléko a dědeček Jílek čtvrtku vína. Podruhé k vínu Jiřinka přivoněla, když s doktorem Foustkou jeli na výlet. Bylo to krátce po válce a Jiřině bylo čtrnáct. Jeli spolu na Mělník, podívali se na soutok Vltavy s Labem a pan doktor Foustka objednal dvě sklenice vína. Jiřinka se poprvé v životě napila muškátového vína. Dívali se do krajiny a na Říp. Jiřina krajinu milovala, zvláště středočeskou. Její další láska byly kytky.

Myslím, že tento výlet byl jeden z jejích prazážitků, podobně jako konflikt s matkou, kdy ji matka vyčetla, že je její dcera. Jiřinka, když se narodila, tak byla pěkný cvalíček a porod byl velice těžký a Kristina pak dlouho stonala. To se v Kristině zafixovalo a ve spojitosti s tím, že neměla ráda manžela, se to promítlo do vztahu k dceři. Také tento prazážitek s vínem se pak Jiřině vracel a ona se vracela k alkoholu.

To je ovšem pouze jeden motiv ve společném životě matky a dcery. Kristina byla také velmi sportovně založená a už od Jiřinina raného dětství spolu chodily po horách. To samé Kristina dělala se svými vnuky. Byla také plavkyně, přeplavala třeba několikrát Máchovo jezero. Zde bylo mnoho pozitivních společných zážitků.

Š.K. Kristina ráda cestovala...

A.K. Velice ráda cestovala, protože se v životě strašně nudila. Ovšem málo četla. Neměla velmi dobré vzdělání a svou inteligenci nerozvíjela. Její maminka, babička Jílková, byla dosti primitivní paní. Dědeček Jílek měl děti rád, ale neměl čas se o ně starat. Kristina sotva absolvovala výuční obor prodavač v papírnictví, čemuž se nevěnovala. Byla velice krásná a její intelligence se projevovala hlavně v těžkém komplexu méněcennosti. Poté, co vstoupila do bohaté rodiny Mayerů-Simonů, tak si dále psychologicky pohoršila ve smyslu názoru na svět a na život. Nadále byla chována jako v bavlnce, ale ta měšťácká rodina jí občas dávala najevo, že je to vlastně chudé děvče z řemeslnické rodiny. Kristina, když psala dopisy, a psala jich hodně a ráda, tak psala s gramatickými chybami, což dost štvalo Jiřinu. Pokoušela se svou maminku pozvednout a pomoci jí v jejím životě. Například Kristina dělala krásné goblény, ale nechtěla si nechat pomoci zprostředkovat práci.

Jiřina měla nejradši babičku Mayer a doktora Foustku. Já jsem byl její známý, kolega, kamarád, přítel, intimní přítel, milenc a manžel. Jiřina měla tři velké lásky - babičku Mayer, doktora Foustku, což byla totálně platonická věc, a jednoho svého milence, kolegu malíře. Já jsem byl z části ve středu a zčásti na okraji těch lásek. Naše láska trvala celý život, ale měla několik podob. Pokud bychom vztáhli pojem identity na lásku, tak bychom řekli, že měla několik identit. Identita se vytváří především rozhovorem, tedy prostřednictvím druhých. Druzí jsou především rozhovor, ale nejenom. Člověk se třeba najednou setká s někým mrtvým a je to také velká identifikační konfrontace. Člověk se také identifikuje prostřednictvím sám sebe. Člověk totiž není jen v dialogu, ale také v monologu a monolog je reflexe, sebereflexe a přemýšlení. To probíhá k sobě a je to vlastně také dialog. Jedná se o velice intenzivní identitu a je to jednotka uzavřená. V té osobní věži probíhá identita pomocí jazyka a myšlenek. Myslím, že to je nejen myšlenka, ale také něco, prožívání, co probíhá mimo myšlenkovou a pojmovou reflexi. Je to několik dalších oblastí, které člověk okupuje, nebo které okupují jeho. Jsou to pocity, prožitky, pohledy do věcí, kdy chybí slova - hudba nebo obrazy (a moderní umění vůbec nechce být definováno slovy). Každý člověk prochází mimo osobních vztahů také identifikací duchovní. Identita se tedy vytváří v dialogu a ve sféře individuální, subjektivní a osobní.

Po válce pro mě byly důležité tři roky mezi lety 1945 a 1948. V únoru jsem byl zamilovaný a věděl jsem, že vše je ztraceno, ale neemigroval jsem. Nastalo čtyřicet let nesvobody. Prvních dvacet bylo dost zajímavých. Jiřina studovala a děti rostly. Já hledal svou identitu ve své práci, kde jsem mnohé začal a nic nedokončil. Nakonec jsem se rozhodl definovat v literatuře a byla to v podstatě náhoda. V té době jsem byl zaměstnaný jako redaktor v pedagogickém nakladatelství, což byla děsná otrava.

Vycházela tam knižnice „Kniha o výchově dětí“ a já jim navrhl, že napíšu, jak působí rozvod na rodinu. Navštívil jsem pár rozvodových řízení a zároveň jsem sám procházel velkou krizí svého manželství. Napsal jsem takovou stať o tom, co by si rodiče měli uvědomovat. Šéfredaktor byl toho názoru, že se jedná spíše o beletrii nežli o pedagogickou příručku a rozhodli se to nevydat. Jak to bylo, tak jsem to poslal do tří nakladatelství - Mladé fronty, Československého spisovatele a Svobody. Přišly mi dvě zamítavé odpovědi. Vyhledal mě ovšem spisovatel Ivan Klíma¹⁰⁵, který mi sdělil, že je to sice polotovar, ale má v sobě zajímavé myšlenky. Řekl mi, že otvírají novou knižnici „Život kolem nás“ a navrhl mi, ať napíšu román nebo novelu. Já jsem se obával, že při zaměstnání toto nemůžu stihnout, a tak mi Ivan Klíma vyjednal tříměsíční stipendium od literárního fondu. Za ty tři měsíce byla novela hotová, a když ještě byla v rukopise, tak vycházela na pokračování v Literárních novinách. Následně vyšla kniha a byl z toho skandál. Lidí to četli, ale oficiální kritika byla negativní. Dělnické manželství, které je v krizi, se nemá starat o sebe, ale má budovat socialismus.

To byl počátek šedesátých let. Já jsem pak byl redaktorem v novinách a nakladatelstvích a dramaturgem ve filmu a během té doby jsem napsal několik knih, které vyšly. Stal jsem se kandidátem a členem Svazu spisovatelů¹⁰⁶. Tam jsem publikoval a byl jsem činný v oblasti kulturní politiky. Seznámil jsem se se zajímavými lidmi a kolegy. Velmi aktivně jsem se účastnil Pražského Jara. Tenkrát jsem tvrdil, že jestli nebude cenzura, nezavřou nás a nepřejedou nás tanky, tak z toho bude taková lepší Jugoslávie. Mým cílem ovšem byla neutralita. Stalo se to opačně. Nejdřív nás přejeli tanky, pak nás pár pozavírali a nakonec zavedli cenzuru¹⁰⁷. To byl konec těch prvních dvaceti let. Tím skončila možnost, abych publikoval. Nechtěl jsem emigrovat, ani jsem se nechtěl stát součástí režimu. Nabídlí mi jedno místo vedoucího tvůrčí skupiny ve filmu, pokud bych ovšem přiznal své omyly a vstoupil do strany.

Nadále jsem pracoval jako noční vrátný, pak denní recepční. Jezdil jsem se sanitkou a pracoval jsem jako korektor v podzemí jakéhosi deníku. To bylo shodou okolností v podzemí Melantricha. Po dvaceti letech vstoupil na balkón, kde jsem několikrát byl jako korektor, můj kamarád Václav Havel a pronesl ony slavné věty, z nichž si vzpomínám zvláště na dvě. První byla: „A nyní si všichni společně zazpíváme naší hymnu a začnou ji naši dva Karlové – Karel Kryl a Karel Gott.“

¹⁰⁵ Ivan Klíma (1931) je spisovatel a dramatik. Za války byl tři roky v koncentračním táboře Terezín. Po válce absolvoval filozofickou fakultu. V padesátých letech se uvedl v edici Život kolem nás, která vycházela v Československém spisovateli. V šedesátých letech psal do Literárních listů a Lidových novin. V roce 1969 byl hostujícím profesorem Michiganské univerzity. Po svém návratu do Československa nemohl oficiálně vydávat. <http://cs.wikipedia.org>.

¹⁰⁶ Svaz spisovatelů ČSR/ČSSR byl založen v roce 1948 a měl být nástrojem komunistické kontroly nad literární tvorbou. V šedesátých letech se Svaz spisovatelů stal prostředím, kde bylo možné diskutovat o dalším vývoji kulturního života. Po okupaci v roce 1968 bylo toto prostředí rozmetáno. <http://cs.wikipedia.org>.

¹⁰⁷ Události, které popisuje Alexandr Kliment, se váží k roku 1968. V průběhu šedesátých let sílila kritika komunistické strany. Již v roce 1967 začala probíhat reforma veřejného života. Jednalo se například o V. sjezd ČSM nebo IV. sjezd československých spisovatelů, kde zazněly požadavky na pluralitu veřejného života. Na jaře 1968, zvláště po květnovém plénu ÚV KSČ, se naplno rozběhla demokratizace Československa. Ostatní státy socialistického bloku pak 21. srpna 1968 ve spolupráci s konzervativními komunisty a kolaboranty okupovaly republiku. Pod nátlakem SSSR postupně převzali moc konzervativní komunisté.

Dějiny zemí koruny české II. kolektiv autorů. str. 280 – 290.

Tenkrát jsem věděl, že Václav má národ v kapse. Druhá věta byla: „Láska a pravda musí zvítězit nad lží a nenávistí.“ Je to klíč k jeho osobnosti. Já si ho velmi vážím a jsem rád, že lidi jako on mohli získat moc a předat ji pluralitní demokracii.

Rokem 1969 se začala ta druhá polovina nesvobody. Velká část opozice zůstala doma a neemigrovala¹⁰⁸ a museli jsme hledat svou identitu v režimu, ve kterém jsme nechtěli, ale museli žít. Tím, že jsme neemigrovali, jsme v něm ale vlastně i chtěli žít a je to opět otázka identity. V této druhé polovině probíhali známé věci jako samizdat, domácí divadlo a přednášky, styky s přáteli a s cizinou. Výsledkem byl 17. listopad na Národní třídě. Mě bylo šedesát a po dlouhé době jsem byl zase v revoluci a šťastný člověk. Následujících dvacet let bych hodnotil mírně optimisticky... (smích).

Š.K. Ještě se zeptám na činnost Charty 77¹⁰⁹. Teď vychází sborník...

AK. Ano, to je pro lidi, co se zajímají o tuto, pro svou dobu, zásadní věc. Já jsem byl na jeho prezentaci panem Prečanem. Dostali ho všichni mluvčí, ale ne všichni chartisti, kterých bylo nakonec kolem dvou tisíc a já byl mezi prvními a těch bylo tři sta.

Š.K. Jak se dnes díváš na fakt, že vás z počátku bylo tři sta a nakonec tedy dva tisíce a proti vám stál tak mocný a veliký režim?

A.K. Historicky rozhodovalo množství a to i ve válkách. Od druhé světové války nerozhoduje množství, ale kvalita a to je osobnost. To vítězství bylo možné díky tomu, že tam bylo několik osobností, které to mohly zásadně ovlivnit.

Lidé, kteří se sdružili okolo Charty 77 doufali, že dokáží změnit režim, což se jim nakonec podařilo. Zůstává ovšem neblahým historickým faktem, že demokratická opozice měla v sedmdesátých letech 300 aktivních členů. Rozhodně se tedy nedá mluvit o masovém hnutí a také velká část populace vůbec netušila, o co se vlastně Charta 77 snaží. Myslím, že v tomto paradoxu mohou spočívat kořeny určitého společenského ostychu vůči disidentům, kteří narozdíl od většiny aktivně vystupovali proti komunismu. Polistopadová společnost si také poměrně rychle našla nové elity, které ve své většině nebyly nijak spojeny s disentem. Disidenti jsou naopak často rozčarováni ze směřování společnosti, která nepokračuje tak docela v odkazu Pražského Jara a šedesátých let, ale je spíše společností liberálního trhu.

Š.K. Dnes budeme hovořit o tvém literárním díle...

¹⁰⁸ Únava a deziluze, které následovaly po okupaci vojsk Varšavské smlouvy vedla k nárůstu emigrace. Státní bezpečnost sestavila na konec roku 1969 pro ÚV KSČ zprávu, ve které je uvedeno, že 70% lidí, kteří emigrovali, nebyli starší 35 let. 38% emigrujících mělo vysokoškolské vzdělání.

Dějiny země koruny české II. kolektiv autorů. str. 288.

¹⁰⁹ Charta 77 bylo hnutí, které vyzvalo normalizační režim k demokratické diskusi. Paralelně s Chartou 77 také působil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který se snažil o ochranu politicky pronásledovaných občanů. Dějiny země koruny české II.; kolektiv autorů. str. 303.

A.K. Budeme se snažit o nějaký pohled na to, co je za mnou a sice na vydané věci. Ono je totiž také hodně věcí, které nevyšly. První kniha, kterou jsem vydal, se jmenuje *Marie*. To je novela, která má asi 160 stránek, a je to příběh o krizi mladého dělnického manželství. To bylo v roce 1959. Na podzim roku 1960 pak vyšla. Jak jsme již zmínili, mezi čtenáři to mělo ohlas. Bylo to přeloženo do mnoha jazyků a zfilmováno. Marie vyšla několikrát. Díky čemu o to byl takový zájem? Je to příběh krize mladého manželství. Objevují se trojúhelníky, čtyřúhelníky... Myslím, že ten příběh oslovil lidi díky tomu, o čem zde diskutujeme. Autenticita. Je to psáno v *Ich formě*. Kniha začíná: „Dnes jsem se dívala do zrcadla a nebyly to moje oči.“ To znamená: do jejího života vstoupil problém a dělá z ní někoho jiného, než je. Ona je manželka a matka dvou dětí a najednou do této fixní struktury vstupuje něco neurčitého a nestálého. Je to vztah jejího manžela k milence. Ona vstupuje do krize, musí to s ním řešit a ono to řešitelné není. Vstupuje taky do nějakého přechodného, náhradního vztahu, který se ovšem v okamžicích prožitků jeví jako autentický. Ta věc se musí řešit, ale jak? Rozvod? Návrat? Já jsem ten příběh schválně nechal otevřený. On se vrátí od milenky domů a ona se vyrovná se svým přechodným vztahem. Co bude dál? Nechal jsem konec otevřený. Možná proto to lidi zajímalo. Tenkrát se budoval socialismus a nepřicházelo v úvahu aby mladé dělnické manželství bylo v krizi kvůli osobním věcem. Mladé dělnické manželství má budovat socialismus a chovat se podle instrukcí socialistické morálky. Většina kritiky byla v tomto smyslu negativní, ale našli se tací, kteří poukazovali na některé zajímavé myšlenky. On pracuje ve vagónce a já jsem tam použil větu: „No jo, ale člověk nejsou vagóny...“ Klíčová věta knihy je: „Jestliže se člověk nemůže spolehnout na druhého člověka, pak je všechno dovoleno.“ Říká ji Marie a je to trochu parafráze výroku Dostojevského: „Není-li Boha, vše je dovoleno.“ Problém je ještě hlubší, protože co je láska a její autenticita? Pokud z ní vyjmete jeden z klíčových jejích momentů a sice odpovědnost, která je v každém vztahu, otázka je, co z lásky zůstane. Byl to proud vnitřního vědomí, a asi i proto to lidi zajímalo.

Druhá kniha se jmenovala *Setkání před odjezdem*. Byla to krátká novela psaná velmi odlišným způsobem. Byl to přesný detailní popis situací bez jakýchkoliv asociací a reflexí. Po mnoha letech se setkávají dva manželé, kteří se museli před dlouhou dobou rozejít. Abych byl stručný: skončí spolu v posteli a povídají si. Výsledek je ten, že zjistí: „Sice jsme se rozvedli, ale nic nového jsme nevymysleli. Jsme vlastně tam, kde jsme byli.“ Uplynul už čas a nic se nedá znovu začínat. Hlavní myšlenka této knihy je: „Neptám se proč, můžu pouze říci jak.“

Třetí kniha se jmenovala *Hodinky s vodotryskem*. Je to sbírka povídek, která vyšla v roce 1965. Některé povídky již byly publikované a jiné byly napsané pro tuto knihu. Titulní povídka je o tom, jak si jedna roztomilá, krásná, mladá žena, když je jí nabídnuto, že jí splní jakékoliv přání, přeje hodinky s vodotryskem. Inženýři tedy opravdu takové hodinky vymyslí, a když je předávají, tak jim ta žena řekne: „Pánové, to mě nezajímá. Já chci hodinky s vodotryskem, že ta fontánka z toho tryská, protože z toho tryská, a ne protože to je technicky připravený.“ A inženýři jsou v koncích. Hlavní myšlenka tohoto souboru je v příběhu, který se jmenuje *Pevnost*. Tento příběh byl také zfilmován, natočila jej v devadesátých letech režisérka Vihanová. Ta

myšlenka je: dříve umírali stateční lidé kvůli tomu, protože objevili pravdu, já musím umřít, protože jsem objevil lež. Všechny ty povídky byly zakamuflované ve fantazijních kulisách, a proto mohly vyjít. Byla to ovšem diskuse a kritika režimu. Dostal jsem za to výroční cenu Mladé fronty.

Další kniha se jmenuje *Bezúhonní*. Je to další soubor povídek. Bezúhonní podle povídky o muži někde na plovárně, který je obviněn, že se dopustil nějaké prasárny, kterou neudělal. Vrátil se domů a přemýšlí o svém životě a říká si: „Já jsem vlastně naprosto bezúhonný a všichni ti ostatní, co mě obviňovali, kdo to vlastně jsou? Jsou to bezúhonní.“ Hlavní nota téhle knihy je v pokusu vytvořit pomocí literárních fotografií portrét člověka, který hodně prožívá a nic nevytvoří a nebo naopak. Je to o redaktorovi a ta povídka se jmenuje *Imprimatur* (budiž tištěno), což se psalo na spis, který šel do tisku. Je to povídka o dobrém redaktorovi. Má ženu a všechno je vcelku výborné. On si jede na výlet k rybníku a sedne si na stavidlo a kouká do vody a přemýšlí: „Co já jsem vlastně vlastního mimo toho imprimatur, podtrženo a s vykřičníkem, napsal?“

Další knihou byla *Nuda v Čechách*. Je to román o architektovi. Je to z doby před rokem 68, tedy z doby oživující se liberalizace a kulturně politického otevírání. Kniha vyšla v roce 1977 v zahraničí. Každý příběh je také příběhem intimním a také tento architekt má velké problémy se ženským. Myšlenka tohoto románu je: Nemohu-li projektovat to, co chci, nemohu-li být svoboděn ve své tvůrčí představě, tak to nemusím dělat. To znamená konec architekta, neznámá ještě konec člověka. Pak se rozeběhne příběh a ukáže se, že konec architekta je také konec člověka. Příběh nám ukazuje, že jestliže člověk přestane být bytostí, která se projektuje, přestane být lidskou bytostí. Proč se to jmenuje *Nuda v Čechách*? No protože, pokud se opakuje průser za průserem, tak už to není průser, ale nuda.

Poté přišla kniha, která se jmenuje *Basic Love*. Jednou mě napadlo, že když jeden z nejbohatších jazyků je angličtina, ale Angličan, praktický a rozumný, vymyslel basic English: „Pokud jsem vládce moří, tak vám musím dát něco, abychom se dorozuměli - basic English.“ Kdybychom se měli rádi, tak jako na začátku, stačilo by nám pár slov. Něco se ovšem stalo a my musíme vybudovat shakespearovský svět divadla slov, života a podobně, abychom si možná porozuměli jako tenkrát na začátku. Proto *Basic Love*.

To byla moje poslední větší kniha. Od té doby pracuji na třech, čtyřech projektech. Ještě jsem psal různé fejetony a články. Poslední publikovaná kniha se jmenuje *Piano v moři*. Je to sbírka fejetonů. Klíčový fejeton je o světovém virtuosovi, je to autentický příběh. Virtuos přestane hrát a piano v ceně pěti mercedesek hodí do moře. Nadále se plaví po oceánech, ale nějak mu to nevyjde a utopí se tam. Vedle toho jsem napsal knihu o Praze, která se jmenuje *Praha*. Je to pokus o literární portrét města, ta vyšla pouze francouzsky a německy. Dále jsem napsal soubor pohádek - *Modré pohádky*. Objevují se tam klasická témata, vztah lidí a přírody, věrná láska se vždy vyplácí a o zlu se moc nebavíme. Z pohádkových námětů jsem ještě napsal *Dobrodružství s větrníkem*. Je to o třech paňácích, jak se vydají na cestu světem, a o dobrodružství, které zažijí. Ještě tam je mnoho drobností, různých novinových článků, fejetonů a podobně.

6) Shrnutí rozhovoru a v něm obsažených výpovědí

Na rozhovoru s Alexandrem Klimentem je vidět, jak komplikovaná je otázka identity. Vlastní identita není pouhou reflexí či sebereflexí, nepoznáme ji také pouhým dialogem se svým okolím. Alexandr Kliment k tomu říká: „Identita se vytváří především rozhovorem, tedy prostřednictvím druhých. Druzí jsou především rozhovor, ale nejenom. Člověk se třeba najednou setká s někým mrtvým a je to také velká identifikační konfrontace.“ Další vrstvou, kterou Alexandr Kliment zmiňuje, je cítění a prožívání, tedy něco, co není ani sebereflexí ani rozhovorem.

Z velké části je tento rozhovor o lidech, se kterými Alexandr Kliment trávil svůj život a kteří ho ovlivnili. Jejich příběhy jsou velmi rozdílné. Jeho otec, podle slov Alexandra Klimenta, svou identitu hledat nemusel. Jeho domov bylo Rusko, které si nesl ve svém nitru, a to ho určovalo. Podobně nemusela řešit identitu ani Jiřina, žena Alexandra Klimenta, který o ní říká: „Jiřinino zázemí bylo zajímavé a souvisí s naší otázkou hledání identity. Ona žádnou identitu hledat nemusela. Byla naprosto identická od chvíle, co udělala krok od dětství k mládí.“ Naopak sestra Alexandra Klimenta svou identitu hledala celý život, nenalezla jí a byla nešťastná. Alexandr Kliment se své sestře v mnohém podobá, i přesto, že si myslí, že identitu našel a nepotřebuje ji.

Z rozhovoru s Alexandrem Klimentem vyplynula tři témata, která nejvíce souvisí s problematikou identity a jejím vytvářením. Zaprvé je to téma domova, jeho hledání, nacházení a ztracení. S tímto tématem také souvisí emigrace, která se objevuje nejen fakticky v podobě otce emigranta, ale také jako aktuální varianta k životu v nesvobodě. Druhé téma je náboženství, obecně i konkrétně, s tím související filozofický názor o přesahu k absolutnu a konfrontace se sekularismem a materialismem. Třetím tématem pak je vnímání sociálních nesrovnalostí a nespravedlností, reakce na ně a vyrovnávání se s nimi. S tím jsou dále spojené různé teorie a ideologie, které na sociální poměry také reagují a které Alexandr Kliment chtěl nebo musel reflektovat.

6.a. Domov/emigrace

Na několika místech Alexandr Kliment mluví o potřebě domova a jeho hledání. Zvláště patrné je to na dvou místech. Na začátku rozhovoru, kde hovoří o nalezení svého domova na jihu Čech, v okolí hory Kleť a v Českém Krumlově, a v části, kde vypráví o své sestře. Z vyprávění vyplývá, jakou roli pro něj hraje rodina a pocit zázemí v dětství, ale že ani toto zázemí nevytvoří stabilní pocit domova a duchovní identity. Alexandr Kliment říká: „Nemít domov v dětství znamená ztrátu identity, té vnitřní, duchovní. Ovšem kdo ten domov má? Někdo ho nalézá, ale každý ho ztratí.“ Dále rozvíjí úvahu o hledání domova v lásce, což často selhává. Například jeho sestra domov ztratila a nikdy znovu nenašla, protože její láska byla nenaplněná. Alexandr Kliment se tak ptá: „Co to ta láska vlastně je?“ Ve svých dílech hledá odpověď. Jako

příklad si můžeme vzít jeho prvotinu, knihu Marie. Konec této knihy je otevřený a Alexandr Kliment se domnívá, že i tento otevřený konec přispěl k popularitě knihy. Marie si sice po zjištění nevěry svého muže našla náhradní vztah, ale pochopila, že v tomto vedlejším vztahu nenachází domov. Jedná se jen o dočasné útočiště, ze kterého se po nějaké době vrací do svého života a ke své rodině. Její příběh je o hledání lásky a pocitu domova.

S domovem, jeho nalézáním a ztrácením úzce souvisí zkušenost emigrace. Otec Alexandra Klimenta byl Rus a rodina tím byla významně určena. Alexandr Ivanovič byl silná osobnost a své okolí velmi ovlivnil. Zároveň rodina neměla natolik silné kořeny v Čechách jako většina ostatních. Prarodiče z ruské strany zůstali v Rusku a byl s nimi minimální kontakt. Ze strany matky oba prarodiče zesnuli dříve, než je mohl Alexandr Kliment poznat. Tak se stalo, že Alexandr Kliment nikdy neviděl ani jednoho svého prarodiče. Již od mala ho otec vedl k tomu, aby mluvil rusky. Alexandr Kliment na přímou otázku, zda si myslí, že emigrace jeho otce vyhranila snahu nalézt domov, odpovídá kladně.

Emigrace tak na jednu stranu obohacuje a rozšiřuje kulturní zázemí, ale na stranu druhou s sebou také nese riziko problematizace domova a pocitu identifikace. Na toto také upozorňuje Assman, když říká, že emigrace nebo náboženská konverze jsou způsobem jak změnit svou kolektivní identitu. Alexandr Ivanovič se rozhodl opustit Rusko, které procházelo revolucí a směřovalo ke komunismu, který on neschavaloval, v Čechách se ovšem zcela neasimiloval. Zůstal odlišný a sám se považoval za Rusa. To muselo působit i na jeho děti. Myslím, že zde se skrývají prvopočátky pocitu nedostatečně zakotveného domova a tento pocit je pro Alexandra Klimenta důležitým momentem v rozvoji osobní identity.

Assman říká, že emigrací můžeme opustit svou původní kolektivní identitu, ale již nehovoří o tom, jak složitě je jinou kolektivní identitu přijmout a zcela se do ní asimilovat. Emigrace rodičů nebo prarodičů ovlivňuje i další generace. Toto téma však nelze odbýt pár větami na konci této práce, protože se jedná o jev, který by bylo nutné dále zkoumat a studovat. Je to další téma o kolektivní identitě a projevech společnosti jako takové¹¹⁰.

6.b. Náboženství/přesah k absolutnu/materialismus a sekularismus

Alexandr Kliment byl vychován svou matkou v evangelické víře. Sám sebe považuje za křesťansky uvažujícího člověka, ale myslím, že označení „křesťan“ by nepřijal. Podobně jako u jeho sestry, o které mluví v našem rozhovoru, byla jeho víra ovlivněna filozofií a dobou, ve které vyrůstal. Náboženství se mu zdá jako něco překonaného a úvahy o vlivu vyšších sil na zem odmítá, avšak pociťuje potřebu řídit své skutky s ohledem na přesah k absolutnu. Myslím si, že zásadní rozdíl mezi vírou v Boha a přesahem k absolutnu, jak tuto otázku vnímá Alexandr Kliment, spočívá ve směru

¹¹⁰ Jednou takovou studií je například: Michael Aronowitz. *The Social and Emotional Adjustment of Immigrant Children: A Review of the Literature*. International Migration revue vol. 18. New York. 1984. str. 237-257.

působení. Zavrhuje sice názory o tom, že Bůh či jiná síla působí na zem a naše konání, zároveň však nechce žít v pouze materialistickém světě. Lidskou duši považuje za absolutní a lásku vnímá jako její nejzákladnější projev. Podle jeho názoru má snaha o přesah k absolutnu opačné směřování než víra, například křesťanská. Zde to jsou lidé, kteří působí a konají nebo by měli působit a konat směrem k absolutnu a ne naopak. Jinak řečeno: středem a hybatelem světa není Bůh, ale člověk a jeho aktivita. Člověk ovšem nemá být pouhým spotřebním materialistou, ale má se snažit překonat sama sebe směrem k absolutnu. Krásně to vyplývá z našeho rozhovoru o Masarykovi a Havlovi. Masaryk chtěl mít na standartě „Pravda Páně vítězí“, protože podle něj byl programem českého státu Tábor, a tedy husité a evangelismus. Havel prohlásil: „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí.“ Alexandr Kliment k tomu říká: „Havel tuto otázku ‚Pravda vítězí‘ zajímavým způsobem změnil, když říkal ‚pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí‘, čili nebere to jako samozřejmost, ale bere to jako součást lidské aktivity a tvrdí, že pravda je součástí tvorby lidských vztahů.“

Alexandr Kliment se prohlašuje za ateistu a říká, že Boha nepotřebuje. Je mu ovšem blízký již zmiňovaný Havlův názor o potřebě přesahu k absolutnu, tedy že je potřeba přesáhnout sebe ještě někam jinam a nemyslet jenom na „nákupní košík“. Toto abstraktní absolutno je filozofický pojem, který ani sám Alexandr Kliment neumí definovat, najít a zabydlet. Náboženství je pro něj nepřijatelné, protože je podle něj filozoficky neobhájitelné, ale zároveň nenachází odpověď ani ve filozofických koncepcích.

Velkou roli v utváření názoru na náboženství a absolutno hrála doba, ve které Alexandr Kliment vyrůstal. Druhá světová válka dále vyostřila sociální nerovnosti a nepořádky, na které reagovaly různé levicové teorie. Alexandr Kliment se vždy považoval za levicově uvažujícího člověka, ovšem nikdy za komunistu. Sociální otázky, na které tato levicová hnutí reagovala, považuje za nevyřešené a stávající systém pouze za lépe fungující. Otázky chudoby a lidského utrpení tak zůstávají stále otevřené a nezodpovězené.

Po válce se okruhu lidí, ve kterém se Alexandr Kliment pohyboval, zdálo, že tři aspekty ovlivňující civilizaci jsou ukončené: „A to je nacionalismus, náboženství ve smyslu politicko-společenské síly a kolonialismus.“ Avšak podle jeho současného názoru naopak pokračují v jiné dimenzi, nebo změněné podobě. Alexandr Kliment podle mého názoru sdílí osvícenskou ideu pokroku, a to v její sekularistické podobě. Jeho světonázor je tak mimo jiné ovlivněn sekularismem a materialismem.

Všechny tyto protichůdné aspekty se v Alexandru Klimentovi promíchávají a vytvářejí vnitřní nesoulad. Jeho dílo je z velké části reakcí na dobu, ve které žije, ale obsahuje i obecně platné lidské hledání sama sebe.

6.c. Sociální teorie a vnímání sociálních nepořádků

Toto téma se částečně překrývá s předchozí kapitolou. Není to ovšem překvapivé, protože tato práce je o identitě, jejím poznávání a vytváření, a zde jedno téma souvisí s druhým a navzájem se ovlivňují.

Alexandr Kliment se narodil v době počínající světové hospodářské krize. Její průběh velmi ovlivnil jeho dětství. Otec byl nezaměstnaný, a protože byl brusič drahých kamenů, tak po celou dobu krize nenašel stabilní zaměstnání. Živil se výukou ruštiny. Matka byla zaměstnaná a v určitých dobách musela živit celou rodinu, což ji stálo většinu jejího času. Alexandr Kliment tedy vyrůstal v době ovlivněné krizí a v rodině, která byla spíše chudá. To jistě mělo vliv na jeho vnímání sociálních otázek. Kromě toho poznamenala dospívání Alexandra Klimenta druhá světová válka se všemi svými hrůzami a děsy. Jeho politické a sociální myšlení bylo ovlivněno hospodářskou krizí a válkou směrem k levicově orientovaným teoriím. Je zapotřebí zdůraznit, jak prožíval Alexandr Kliment osvobození a revoluci. Nikdy nesouhlasil s plošným vyháněním Němců. Již v revoluci zastával názor, že je potřeba postupovat dle konkrétní situace a viny. Mláčení lidí na ulicích a excesy vítězných Pražanů mu byly krajně nepříjemné. V rozhovoru se zmiňuje o svém rozčarování z kolaborantů, kteří převlékali kabát podle výhodnosti politické situace. Konkrétně to byli například ševcovští synové, kteří cvičili žactvo na pochodových cvičeních říše a později byli členy revolučních gard. Válka, revoluce a tři následující roky tak vedly k vyhranění Alexandra Klimenta, který nebyl ochotný splynout s většinou. Situace vždy posuzoval podle demokratických zásad a v duchu Masarykovy republiky. Nebyl ochoten přijímat teorie skupinové viny a vidět svět černobíle. Individuální situace a podmínky pro něj měly vždy zásadní význam. Dalších čtyřicet let bylo ovlivněno nesvobodou, kterou Alexandr Kliment dělí na dvě části. Do roku 1969 a od tohoto roku do 17. listopadu 1989.

Sám sebe spisovatel Kliment charakterizuje jako levicově smýšlejícího. Rozhodně nikdy nebyl komunista, ani nebyl nijak s komunisty zapleten. Oproti mnohým jiným ze své generace měl výhodu v tom, že jeho otec měl tu „čest“ zúčastnit se bojů za bolševické revoluce v Rusku. I díky této osobní zkušenosti byl Alexandr Ivanovič antikomunista a antibolševik. Jeho syn tak měl možná snažší pozici než jiní intelektuálové, kteří si Sovětský Svaz příliš idealizovali.

Sociální cítění Alexandra Klimenta ovšem nejvíce plyne z evangelické výchovy jeho maminky, která byla silně věřící. Křesťanský základ se později dostal do sporu s filozofií a představami o novém světě a jeho budování. Alexandr Kliment vždy prosazoval svobodnou diskusi a obhajování stanovisek. Jeho nejvnitřnějším základem tak je demokratické smýšlení, které se snažil obhájit svým dílem i veřejným angažováním. Sociální stratifikace a akutní problémy vytvořily jeden z hlavních motivů jeho uvažování. Dalším momentem je autenticita lidského života a prožívání. Velký důraz je zde kladen na individualitu a svobodu, což bylo zajímavé a odvážné mínění v době komunistické masovosti. Život v socialismu a komunismu měl být totiž ideální, pracující, rodina a manželé neprocházeli osobními krizemi, protože všechny bolesti světa vyřešilo marxisticko-leninské učení. Alexandr Kliment poukázal na to, že člověk není stroj a i v socialistické společnosti stále pátrá po své autenticitě a potřebuje lásku.

Komunismus podle něj byla chybná filozofická teorie postavená na zmýlených základech marxismu. Palčivé otázky sociální stratifikace ovšem zůstaly nevyřešeny.

7) Závěr

Rozhovor s Alexandrem Klimentem je zajímavým a originálním pohledem na dobu posledních skoro osmdesáti let. Jako mnozí ostatní intelektuálové prošel vývojem, jenž vedl k vzepětí kulturních, uměleckých a intelektuálních kruhů v šedesátých letech. Spolu s lidmi, jako jsou Václav Havel, Pavel Kohout, Ivan Klíma, Ludvík Vaculík a ostatní, významně ovlivnil podobu uvolňování stisku komunistického režimu před rokem 1968. Ani v následujících letech se nevzdal občanské angažovanosti a byl jedním ze spoluvůrců Charty 77. Po listopadu 1989 se již výrazně veřejně neangažoval, spíše se věnuje své literární tvorbě a soukromému životu.

V roce 1989 bylo Alexandru Klimentovi šedesát let. Prošel obdobím čtyřiceti let svého pracovního života a již se blížil období fixace a bilance. Na rozdíl od Václava Havla se rozhodl nevstoupit do politiky, i přesto, že měl příležitost. Čtyřicet let totality ovšem výrazně poznamenalo jeho rodinu i jeho samotného. V první polovině komunistického režimu mohli Alexandr Kliment i jeho žena, Jiřina Klimentová, tvořit. Zlom v podobě Pražského Jara a následné normalizace znamenal, že se oba dostali na okraj společnosti. Oficiální místa představovala Alexandra Klimenta jako „nepřítele lidu“ a znemožnila jemu i jeho ženě veřejně prezentovat jejich dílo. Alexandr Kliment musel psát takzvaně „do šuplíku“. Jiřina Klimentová nemohla vystavovat. Děti měly problémy vystudovat. To se samozřejmě promítlo i do jejich osobního vztahu a rodinného života.

Na otázku, zda konec umělce je také koncem člověka, Alexandr Kliment odpovídá v knize Nuda v Čechách. Architekt, hlavní postava knihy, se rozhodne, že pokud nemá tvůrčí svobodu, nemusí vůbec být architektem. Kniha ovšem ukazuje, že to se rovná jeho konci. Oficiálně Alexandrem Klimentem společnost opovrhovala. Byli ovšem mnozí, kteří mu dávali najevo, že si váží jeho odvahy a považují ho za intelektuální autoritu. Osobní identita spisovatele Klimenta se dostala do rozporu s oficiálním obrazem identity kolektivní. Skupina lidí okolo Charty 77 chápala, že kolektivní identita je společenský konstrukt tvořený jedinci. Výrazné působení silných osobností mohlo kolektivní identitu změnit, což se také v listopadu 1989 podařilo. Na scénu ovšem vstoupila polistopadová politika, která sice byla částečně ovlivněna disidenty, ale čím dál více se přesouvala k nové generaci politiků, kteří většinou nebyli před listopadem 1989 politicky činní či vyhranění. Mnoho disidentů cítilo, že se jim nedostalo dostatečného uznání za jejich občanskou odvalu v době komunismu. Podle mého názoru prochází částečným zklamáním i Alexandr Kliment. Do kulturně-společenského dění se již výrazně nezapojil. Z části kvůli osobním důvodům a z části kvůli tomu, že nová doba jej nereflektovala stejně jako tomu bylo v šedesátých letech. Těsně po převratu byli lidé zvědaví na disidenty a přijímali je. Mnoho občanů si najednou začalo připadat jako bojovníci za svobodu (protože komunismus neměli rádi

a na podzim 1989 ho pomáhali svrhnout), ale brzy nastalo jakési rozčarování a odmítání disidentů. Možná, že se v tomto komplikovaném kolotoči vztahů promítl stud společnosti, která sice s komunismem nesouhlasila, ale nepostavila se na odpor tak, jak to dělali lidé v disentu. V průběhu devadesátých let pak nastala éra spotřební společnosti, která je intelektuálům šedesátých let velmi vzdálená.

Je možné prohlásit, že Alexandr Kliment prošel podobným vývojem jako mnozí další disidenti. V komunismu nesouhlasila jeho osobní identita s identitou kolektivní, a on se proto aktivně snažil o změnu. Změna přišla a společnost si začala tvořit nový sebeobraz, který se ovšem liší od toho, jak ho vidí Alexandr Kliment. Znovu zůstal na okraji společnosti, která se podle něj více zajímá o „nákupní košík“ než o přesah k absolutnu. Zraňujícím momentem zřejmě také je určité přehlížení zásluh disidentů ve většinové společnosti.

Rád bych se ještě zastavil u kolektivní identity české společnosti po listopadu 1989. Obraz budovaný komunisty se rozpadl a byl společností ostře zamítnut. Základními konturami nového sebeobrazu má být demokracie a svoboda. Ukázalo se ovšem, že k ustálení nové kolektivní identity vede dlouhá cesta, která mimo jiné vyžaduje mnohdy bolestivou společenskou i individuální sebereflexi. Dlouhé období komunismu pokrývalo mnohé hodnoty a představy. Minimálně od ruské okupace naprostá většina lidí věděla, že žijí v absurdním a vyhaném světě. Okolnosti a osobní povahy vedly k tomu, že se lidé raději „naven“ tvářili poslušně a přesvědčeně. Vznikl jakýsi oficiální jazyk, jenž sloužil k oficiální komunikaci, která ovšem nepřenašela hodnotné informace o smyslu společnosti.

Alexandr Kliment vždy upozorňoval na problémy, které si česká společnost nerada připouští, a kterých se mnohdy bojí. Například divoké vyhánění Němců, často velmi brutální a v mnoha případech nespravedlivé. Kritika materialismu a konzumní společnosti, a v neposlední řadě nekompromisní postoj ke komunismu. Mnozí lidé by se o nedávné totalitní minulosti a vlastních postojích v té době raději nebavili a disidenti, včetně Alexandra Klimenta, jim jsou živoucí připomínkou odpovědnosti. Vztah společnosti a disidentů je tak z obou stran rozpačitý.

Alexandr Kliment je typickým příkladem generace intelektuálů šedesátých let. Sociálně a levicově smýšlející, citlivý, jemně pracující s jazykem. Jako mnoho jiných neodešel do emigrace. Jazyk, krajina, její historičita a kulturnost, a vztahy s přáteli mu to nedovolily. V první rovině smyslu vlastního života říká: „Čtyřicet let jsem žil v nesvobodě.“ Prvních dvacet let ovšem hodnotí spíše kladně. Zkušenost krize a války u něj vedla k tomu, že i on chtěl budovat lepší a spravedlivější společnost. Komunismu nevěřil, ale myslel si, že je možné ho změnit na sociální demokracii. V šedesátých letech to možné nebylo.

Posledním rysem, který charakterizuje generaci Alexandra Klimenta i jeho samého, je revolta proti náboženství a Bohu. Toto považuje za přežitek a nemoderní, zastaralé a překonané učení. Nepřijímá ani sekulární materialismus, který ho ale silně ovlivňuje. Východisko se snaží hledat v „přesahu k absolutnu“, které ovšem také nenachází. Palčivou a nevyřešenou otázkou tak je autenticita vlastního života a prožívání.

Práce splnila stanovený cíl, kterým byla rekonstrukce jednoho zajímavého životního příběhu. Čtení tohoto příběhu poodhaluje smysl společnosti, ve které žijeme. Ukazuje na překážky, které musela společnost, ovšem nejen ona, ale také Alexandr Kliment jako jednotlivec překonávat. Způsob, jakým se s nesvobodou, sociálními krizemi, vlastní tvůrčí snahou a osobním životem snažil vypořádat, vypovídá mnohé o společnosti, ve které žijeme a o hodnotách, které tato společnost vyznává. Je to rozhovor nejen o identitě Alexandra Klimenta, ale také o identitě druhé poloviny dvacátého století u nás, v naší zemi.

8) Bibliografie:

Jan Assman. *Kultura a paměť*. Nakladatelství Prostor. Praha. 2001.

Karel Skalický. *Po stopách neznámého boha: Náboženství a bůh v novodobém religionistickém bádání*. Aula - Křesťanská akademie. Praha. 1994.

Břetislav Horyna, Helena Pavlincová (eds.). *Dějiny religionistiky*. Nakladatelství Olomouc. Olomouc. 2001.

Daniel L. Pals. *Eight Theories of Religion*. 6. kapitola. *Society's „Construct of the Heart“: E. E. Evans-Pritchard*. Oxford University Press. New York. 1996. str. 199 – 227.

Brian Morris. *Anthropological Studies of Religion. An Introductory text*. Cambridge University Press. Cambridge. 1987.

Adam Kuper (ed.). *The Social Anthropology of Radcliffe-Brown*. Routledge & Kegan Paul. London. 1977.

Kolektiv autorů. *Dějiny země koruny české II*. Nakladatelství Paseka. Praha. 1992.

John Bowker (ed.). *The Oxford Dictionary of World Religions*. Oxford University Press. New York. 1997.

Hans Joachim Störig. *Malé dějiny filozofie*. Nakladatelství Zvon. Praha. 1996.

Jan Sokol. *Malá filozofie člověka*. Nakladatelství Vyšehrad. Praha. 1998.

F. M. Bartoš. *Z dějin hesla pravda vítězí*. Česká akademie věd a umění. Praha. 1947.

Hannah Arendtová. *Totalitarismus*. Původ totalitarismu I–III. Oikoymenh. Praha. 1996.

Hannah Arendtová. *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Mladá fronta. Praha. 1995.

Hannah Arendtová. *Life of the Mind*. 2. díl. Harvest/HBJ Book. New York. 1981.

Elias Canetti. *Masa a moc*. Nakladatelství Academia. Praha. 2007.

Gerge Orwell. *1984*. Nakladatelství KMa. Praha. 2003.

Jorge Luis Borges (v překladu Andrew Hurley). *The Aleph and Other Stories*. Penguin Books. New York. 2004.

Albert Camus. *Cizinec*. Nakladatelství Garamond. Praha. 2005.

Adolf Branald. *Zlaté stíny, příběh se zpěvy a tanci*. Nakladatelství Panorama. Praha. 1980.

Michael Aronowitz. *The Social and Emotional Adjustment of Immigrant Children: A Review of the Literature*. International Migration Revue vol. 18. New York. 1984.

<http://cs.wikipedia.org>

<http://www.kehila-liberec.cz/Historie.aspx>

<http://www.praha.ymca.cz>

<http://www.publix.cz/acadymca>